

TAAL I NZICHT

Gezocht:
Functiebenamingen
(M/V)

*Wegwijzer voor vorming en gebruik
van Nederlandse functiebenamingen*

Johan de Caluwe
Ariane van Santen

Uitgevers

 Sdu

Een vrouw is geen *prins*, *ballerino* of *verpleger*, een man is geen *huishoudster*, *pedagoge* of *kapster*. Wel kunnen zowel mannen als vrouwen *arts*, *rechter* of *coach* zijn. Moeten we voor beide seksen in dezelfde beroepen verschillende functiebenamingen gebruiken? Of is het juist beter namen te gebruiken die sekseneutraal zijn?

Voor deze problematiek, waarmee bijna iedereen vroeg of laat te maken krijgt, bestaan tot op heden geen voorschriften of wenken.

Gezocht: Functiebenamingen (m/v) inventariseert welke namen we in het Nederlands hebben, gaat dieper in op hun betekenis en legt uit hoe we nieuwe functienamen kunnen maken.

Daarnaast worden er ook heel wat adviezen over het gebruik van al die namen gegeven.

Gezocht: Functiebenamingen (m/v), geschreven in opdracht van de Nederlandse Taalunie, is het eerste deel in de nieuwe reeks **Taal in Zicht**.

Johan de Caluwe is neerlandicus en als universitair docent verbonden aan de universiteit van Gent.

Ariane van Santen is als universitair docent Nederlandse taalkunde verbonden aan de universiteit van Leiden.

Gezocht:
Functiebenamingen
(M/V)

TAAL I N ZICHT

Gezocht:
Functiebenamingen
(M/V)

*Wegwijzer voor vorming en gebruik
van Nederlandse functiebenamingen*

**Johan de Caluwe
Ariane van Santen**

Sdu Uitgevers, Den Haag

1991

Vormgeving omslag: Villa Y (André Klijssen), Den Haag
Zetwerk: Holland Graphics, Amsterdam
Druk en afwerking: Bariet b.v., Ruinen

© Nederlandse Taalunie, Den Haag, 2001

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 90 12 09291 4

Inhoud

Voorwoord	7
Conventies	9
Deel I Taalkundige en maatschappelijke aspecten	11
1 Bewindspersoon, kleuterleider en cameravrouw: welke namen gebruiken we?	13
1.1 Inleiding	13
1.2 Differentiëring en neutralisering: de maatschappelijke discussie	15
1.3 De relatie tussen taal en werkelijkheid	18
1.4 Wat hebben taalkundigen te bieden?	21
1.5 Is het woordgebruik te reguleren?	22
1.6 Wat verstaan we onder 'functienamen'?	24
1.7 Aanleiding tot deze publicatie: het Besluit van het Comité van Ministers	25
2 De betekenis van functienamen	27
2.1 Inleiding	27
2.2 Seksneutrale en seksespecifieke betekenis	27
2.3 Gemarkeerde en ongemarkeerde functienamen	31
2.4 De betekenis van niet-vrouwelijke functienamen	35
2.5 Consequenties van de betekenis voor het gebruik, en omgekeerd	41
2.5.1 Van betekenis naar gebruik	41
2.5.2 Van gebruik naar betekenis	42
2.6 Het betekenisverschil tussen <i>kandidate</i> en <i>vrouwelijke kandidaat</i>	44
3 Hoe maken we nieuwe functienamen?	47
3.1 Inleiding	47
3.2 De afleiding van specifiek vrouwelijke namen	48
3.2.1 Het achtervoegsel <i>-e</i>	50
3.2.2 Het achtervoegsel <i>-ster</i>	52
3.2.3 Het achtervoegsel <i>-es</i>	55

3.2.4	Het achtervoegsel <i>-in</i>	56
3.2.5	De 'achtervoegsels' <i>-euse/-t)rice</i>	58
3.2.6	Het 'achtervoegsel' <i>-a</i>	59
3.2.7	Andere	60
3.3	Géén procédé voor de afleiding van specifiek mannelijke namen	61
3.4	De afleiding van sekseneutrale namen	61
3.5	De vorming van seksespecifieke en sekseneutrale namen door samenstelling	63
3.6	Conclusie	65
4	Voorschriften voor het gebruik van functienamen?	67
4.1	Inleiding	67
4.2	Naar systematische differentiëring of neutralisering?	69
4.2.1	Woordvorming	69
4.2.2	Betekenis	70
4.2.3	De taalgebruikers zelf	75
4.2.4	Conclusie	76
4.3	Geen voorschriften	77
4.4	Functiebenamingen in de ons omringende talen/landen	79
4.4.1	Frans	80
4.4.2	Engels	81
4.4.3	Duits	81
4.5	Hoe seksediscriminatie te vermijden?	82
	Deel II Gebruiksgegevens	85
5	Toelichting bij het gebruik van deel II	87
5.1	Het Systematisch overzicht	87
5.2	De Ad-hoc-lijst	88
5.3	Samenstellingen	88
5.4	Samenkoppelingen	93
6	Ad-hoc-lijst	97
7	Systematisch overzicht	105
	Bibliografie	131

Voorwoord

Moet uit de benaming van een functie uitdrukkelijk blijken of het om een man of een vrouw gaat of juist helemaal niet? Binnen de gelederen van diegenen die zich sterk maken om seksismen uit de taal te bannen zijn de meningen sterk verdeeld. De ene stroming pleit ervoor de aanwezigheid van vrouwen in bepaalde beroepen of functies zichtbaar te maken door de namen te vervrouwelijken. De andere stroming pleit voor namen die seksneutraal zijn. Maatschappelijke overeenstemming is daar dus niet over.

In het dagelijkse maatschappelijke verkeer tracht men meer en meer het gebruik van seksediscriminerende functiebenamingen te vermijden. In Belgische en Nederlandse personeelsadvertenties is het zelfs verboden. Een passende benaming ligt echter vaak niet voor het grijpen. Vaak twijfelt men er over wat het meest op zijn plaats is: een neutrale benaming of juist een typisch vrouwelijke of mannelijke vorm. En als die keuze al gemaakt is kan men nog voor de vraag gesteld worden wat bijvoorbeeld een aanvaardbaar neutraal woord is voor *secretaresse* of hoe het woord *ingenieur* vervrouwelijkt kan worden.

Dit boek is geschreven op verzoek van het Comité van Ministers van de Taalunie en is bedoeld om de taalgebruiker te helpen bij het zoeken naar antwoorden. Die antwoorden zijn niet pasklaar. De Nederlandse en de Vlaamse overheid menen dat het niet aan hen is om te bepalen wat het juiste woord is. Niet alleen omdat er in de samenleving niet voldoende consensus over bestaat, maar ook omdat de algemene opvatting is dat taalgebruik in de eerste plaats een zaak van de taalgebruiker is en daarom zo min mogelijk aan banden gelegd moet worden.

Het Comité heeft daarom uitdrukkelijk uitgesproken dat er geen voorschriften moeten komen voor functie- en beroepsnamen (besluit: 22 oktober 1996). Wel besloot het deze publicatie te laten maken om de taalge-

bruiker te laten zien hoe bestaande seksespecifieke en sekseneutrale functiebenamingen worden gebruikt, en hoe nieuwe benamingen kunnen worden gevormd. Tegelijk is het de bedoeling om inzicht te verschaffen in de argumenten voor en tegen een veralgemeend gebruik van seksespecifieke of sekseneutrale benamingen.

Ik hoop dat *Gezocht: functiebenamingen (m/v)* een bron van inspiratie is voor wie zoekt naar creatieve oplossingen én voor wie belang stelt in deze maatschappelijke en taalkundige discussie.

Koen Jaspaert
algemeen secretaris Nederlandse Taalunie

Conventies

Woorden of zinnen die niet welgevormd zijn, of om welke andere reden ook niet acceptabel zijn, worden gemarkeerd met een sterretje, bijvoorbeeld:

*minister – *ministere*

Woorden of zinnen waarvan de welgevormdheid of de acceptabiliteit zeker vatbaar zijn voor discussie, worden gemarkeerd met een vraagteken, bijvoorbeeld:

matroos – ?matroze

Deel I

**Taalkundige en maatschappelijke
aspecten**

1 ***Bewindspersoon, kleuterleider en cameravrouw: welke namen gebruiken we?***

1.1 **Inleiding**

Heel veel functies, bijvoorbeeld *loodgieter, brandweerman, dirigent, officier van justitie* en *ingenieur*, zijn ‘mannenberoepen’: ze worden vanouds door mannen beoefend, en nog altijd zijn vrouwen in deze beroepen in de minderheid. Niettemin is er op dit punt de laatste decennia heel wat veranderd, en hebben vrouwen in allerlei beroepen hun intrede gedaan. Daarbij is de vraag ontstaan: hoe noemen we die?

Blijven we spreken van *loodgieter* en *dirigent*, dan maken we dus geen onderscheid naar sekse. Wie dat doet stelt de functie voorop, terwijl de sekse als minder belangrijk naar de achtergrond verdwijnt. Op den duur kan de naam zijn ‘mannelijk’ karakter verliezen, en sekseneutraal worden. Het gebruik van één naam, zonder te specificeren naar sekse, noemen we **NEUTRALISERING**. De andere mogelijkheid is dat we voor vrouwen een eigen naam gaan gebruiken: *loodgietster, brandweervrouw, dirigente, ?officiere van justitie, ?ingenieure*. Zo’n naam ‘bestaat’ misschien nog niet maar we kunnen hem wel maken. Als we dat doen, dan onderscheiden we dus consequent naar sekse. **DIFFERENTIËRING** wil zeggen dat we ter aanduiding van mannen en vrouwen in een bepaalde functie steeds verschillende woorden gebruiken.

In principe kunnen taalgebruikers zelf uit deze twee mogelijkheden kiezen, maar daar zijn ze niet allemaal even gelukkig mee. Bepaalde stromingen in de maatschappij zouden hierbij graag gebruikadviezen krijgen. Anderen gaan verder, en bepleiten voorschriften namens de overheid. De achtergrond daarbij is dat men aan de taal, in dit geval het woordgebruik, een bepaalde invloed op de maatschappij toekent. Het gebruik van functie-

namen zou daarom gevolgen kunnen hebben voor de maatschappij, en met name op het functioneren daarin van vrouwen. Centraal daarbij staat dan de vraag welke benoemingsstrategie meer of minder seksediscriminerend is, een probleem waarover de meningen overigens tamelijk verdeeld zijn. Omdat van de overheid verwacht mag worden dat zij gelijkheid van de seksen bevordert, ligt hier mogelijk ook een taak voor de overheid: moet die in deze materie regelgevend optreden of niet?

VERPLEEGKUNDIGEN BEJAARDENVERZORG(ST)ERS SCHOONMA(A)K(ST)ERS

Wat bieden wij gemotiveerde medewerk(st)ers: • Nieuwe infrastructuur met alle moderne hulpmiddelen • Geen onderbroken diensten • 35 dagen wettelijk verlof
• Aantrekkelijke wedde • Zaterdag- en nachtvergoedingen • Zondagvergoeding
• Maaltijdchecks • Gratis hospitalisatieverzekering.

Tijdelijke aanstelling:

THUISVERZORG(ST)ERS (voor een bepaalde duur) ADMINISTRATIEF MEDEWERK(ST)ER en THUISVERZORG(ST)ER (startbaan één jaar in de administratie)

Wat bieden wij een gemotiveerd medewerk(st)er:
• Maaltijdchecks • Gratis hospitalisatieverzekering.

KAPSTER op ZELFSTANDIGE BASIS In orde met de sociale wetgeving (BTW-nummer en handelsregister).

Taalkundigen zijn nauw bij de discussie betrokken. In de eerste plaats onderzoeken zij de betekenis van functienamen, en de ontwikkeling die zich daarin voordoet, en de manier waarop deze namen kunnen worden gevormd. Daarnaast proberen zij een bijdrage te leveren door in te gaan op de relatie tussen taal en maatschappij. Taal is immers enerzijds een spiegel van de maatschappij, anderzijds zou de taal ook invloed kunnen hebben op de manier waarop we tegen die maatschappij aankijken, de wereld om ons heen ervaren.

In dit eerste inleidende hoofdstuk staat het maatschappelijk aspect centraal. Eerst kijken we naar de verschillende pleidooien uit de maatschappij voor differentiëring of neutralisering (1.2) en vervolgens gaan we in op de achtergrond van deze discussie, de relatie tussen taal en werkelijkheid

(1.3). Daarna bespreken we welke bijdrage taalkundigen aan het debat kunnen leveren (1.4) en vragen we ons af of het woordgebruik 'beregeld' kan worden (1.5). Wat wij in dit boek onder 'functienamen' verstaan komt in de volgende paragraaf aan de orde (1.6) en ten slotte geven we kort aan wat de aanleiding is tot deze publicatie (1.7).

1.2 Differentiëring en neutralisering: de maatschappelijke discussie

Sedert het einde van de jaren '60, en zeker in de jaren '70, is de interesse in de relatie tussen TAAL EN SEKSISME, en de bestrijding van zogenaamde taalseksismen, op de golven van de emancipatiebeweging sterk opgekomen. Dat heeft onder andere geleid tot een stroom van publicaties waarin de mogelijkheden tot en de wenselijkheid van systematische vervrouwelijking van functiebenamingen werden verkend.

Taal en seksisme

Zoals er discriminatie bestaat naar ras, geloof of huidskleur is er ook discriminatie naar sekse ofwel seksisme: mensen, in dit geval vaak vrouwen, worden niet gezien als individu maar beoordeeld als lid van een groep; omdat ze vrouw zijn worden aan hen bepaalde kenmerken toegeschreven. Dat kunnen positieve eigenschappen zijn: vrouwen zouden coöperatiever zijn dan mannen, meer uit op consensus, minder eerezuchtig; dergelijke uitspraken vinden we meestal niet discriminerend. Maar bij negatieve eigenschappen, bijvoorbeeld als gezegd wordt dat vrouwen geen talent hebben voor wiskunde, of niet in staat zijn tot een logische argumentatie, denken we al gauw: discriminatie. Positief of negatief, het blijven vooroordelen: dat er meer mannen grootmeester zijn in het schaken dan vrouwen, zegt niks over schaakcapaciteiten van een individuele vrouw.

Maar ook als het waar zou zijn dat vrouwen in het algemeen minder goed schaken dan mannen, is dat dan een sekseverschil? Of liever: is dat dan inherent aan het biologische verschil tussen mannen en vrouwen, of heeft dat vooral een sociaal-culturele oorzaak? Ook kenmerken die we altijd voor biologisch hebben gehouden, zoals bijvoorbeeld de hogere stem van vrouwen, blijken bij nader onderzoek een sociale of culturele component te hebben: vrouwen praten soms met een hogere stem dan volgens hun anatomie verwacht wordt. Daarom spreekt

men, vooral in feministische kringen, liever van *gender*, het sociale en culturele kenmerk van een geslacht, dan van sekse.

Wat heeft taal daarmee te maken? Allereerst zijn er (taal)seksismen, uitingen waarin zich seksisme openbaart: woorden als *vrouwenpraat* en *vrouwenlogica* houden een negatief oordeel over vrouwen in. Maar dat je denigrerend kunt spreken over vrouwen, daar kunnen we de taal niet de schuld van geven. En wat te denken van de zin: *die kaakchirurg van mij is een vrouw, maar volgens mij is ze erg goed?* We gebruiken hier de taal alleen om een boodschap te verwoorden, waarvoor verder uitsluitend de taalgebruiker verantwoordelijk is. Maar dat maakt de taal nog niet tot een onbelangrijk gegeven, sterker: het is juist door middel van taal dat we onze opvattingen en vooroordelen, al dan niet verhuld, kenbaar maken. Juist door onderzoek van taal en taalgebruik kunnen we ze op het spoor komen.

Ook interessant is de vraag: in hoeverre is de taal zelf seksistisch? Zijn er in de structuur van de taal eigenschappen die maken dat vrouwen worden achtergesteld? Daarbij zou je kunnen denken aan de regel van het Nederlands dat je *hij* niet alleen gebruikt als je naar een man verwijst, maar ook naar een persoon waarvan het geslacht onbekend of niet aan de orde is: *iedereen kent wel iemand die hij bewondert*. Bevestigt zo'n zin niet dat we bij mensen vooral aan mannen denken, dat mannen in onze maatschappij de norm zijn? Een zogenaamd 'verborgen' taalseksisme dus, dat politiek correcte mensen proberen te vermijden, met als gevolg dat Ruud Gullit over zijn medevoetballers zegt: *Je kunt niet zeggen het is de schuld van hem of het is de schuld van haar*.

Het hele conglomeraat van vragen die betrekking hebben op de sociale en culturele ontwikkelingen in de maatschappelijke positie van de seksen, en de manifestatie daarvan in taal en taalgebruik, wordt gevat onder de noemer 'genderproblematiek'.

'In het kader van de gelijke behandeling verdient het aanbeveling zowel de mannelijke als de vrouwelijke vorm van een beroepsbenaming te hanteren', stelt Van Alphen (1983:309). Volgens haar maken aparte functienaamen mannen en vrouwen beter zichtbaar in de talige werkelijkheid, en is differentiëring zelfs een voorwaarde voor maatschappelijke veranderingen. Wel geeft ze tegelijkertijd toe 'dat het veranderen van de werkelijkheid om ons heen niet uitsluitend via taalverandering tot stand komt. Het is

een noodzakelijke, doch in het geheel niet voldoende, voorwaarde voor maatschappelijke verandering' (310).

Maar voorstanders van neutralisering menen juist dat het gebruik van één seksneutrale naam de gelijke behandeling beter zou dienen. 'Wat is nu eigenlijk seksistisch: het gebruik van één beroepsnaam voor mannen en vrouwen, of juist het creëren van aparte termen voor vrouwen?' aldus Brouwer (1984:11).

Een keuze is moeilijk te maken. Aanhangers (Van Alphen 1983:309 schrijft *aanhangsters en aanhangers*) van differentiëring vinden het belangrijk dat in de taal tot uitdrukking komt dat zowel mannen als vrouwen allerlei functies in de maatschappij vervullen, voorstanders van neutralisering streven naar een situatie waarin 'het er niet zoveel meer toe doet of je als man dan wel als vrouw je werk in de maatschappij verricht' (Ruijsendaal 1983:300).

Ook onder de vrouwen over wier hoofden de discussie zich afspeelt, vinden we zowel voor- als tegenstandsters van taalvervrouwelijking. Zo heeft Renate Rubinstein geen enkel probleem met het woord *schrijfster* voor een vrouwelijke schrijver:

'... wat is de akelige bijmaak van *schrijfster*? Wie heeft het in godsnaam ooit akelig gevonden om een schrijfster te zijn? (...) door de eeuwen heen zijn er vrouwen geweest die verschrikkelijk goed konden schrijven ...' (*Hedendaags feminisme*, 1979, p. 47)

Annie Romein-Verschoor daarentegen moet niets hebben van *historica*:

'Wie zich met geschiedenis bezighoudt is een historicus, maar een vrouw met dezelfde bezigheid dient te zeggen: "Ik ben *historica*", een woord, dat me altijd als een stukje steenkool in het krentenbrood tussen de tanden knarst.' (*Vrouwenwijsheid*, 1981, p. 140).

Er is nog nooit een besluit genomen voor enige regulering, dus in die zin is de discussie onbeslist. Voor consequente, van bovenaf opgelegde, differentiëring is tegenwoordig ook onder feministen (v/m) geen meerderheid te vinden. Wel zijn er vrouwen die zich geen *journalist* willen noemen, en veel liever *journaliste*. Maar bij namen als *parlementariër*, *minister* of *rechter* aarzelen ze: wat is hier een goede vrouwelijke vorm? Is bijvoorbeeld *ministerin* goed Nederlands? Andere vrouwen geven er de voorkeur aan zich *architect* of *verslaggever* te noemen en er zijn gegevens die lijken te wijzen op een spontane ontwikkeling naar het gebruik van één sekse-

neutrale naam. Daarbij spelen een rol de vele aan het Engels ontleende functienamen waarbij vervrouwelijking niet goed mogelijk is, maar ook los daarvan zien we een tendens tot spontane neutralisering (zie bijvoorbeeld het onderzoek van Gerritsen 2001).

1.3 De relatie tussen taal en werkelijkheid

Woorden zeggen iets over de maatschappij waarin we leven. Sprak men vroeger van een *schrijfmachine*, *typex* en *uit lood zetten* en nog langer geleden van een *ganzenveer*, in het computertijdperk hebben we het over *e-mail*, de *informatiesnelweg*, *internetten* en *saven*. Niemand zal ontkennen dat uit de woordenschat blijkt welke zaken en begrippen in een bepaalde omgeving en tijd belangrijk zijn, en dat om die reden de woordenschat van een taal voortdurend in ontwikkeling is. Er komen nieuwe woorden bij, vaak doordat we nieuwe zaken en begrippen onder woorden willen brengen: *computer*, *harddisk*, *saven* hebben we ontleend aan het Engels, *polydermodel*, *onthaasten*, *koffieshop* en *consuminderen* hebben we zelf gemaakt. Soms krijgt een bestaand woord er een betekenis bij, *muis* bijvoorbeeld, dat vroeger onder andere ‘knaagdier’ betekende, maar nu ook ‘apparaatje om de cursor te besturen’.

Andere woorden en betekenissen verdwijnen. Niemand spreekt meer van een *lampetkan* of een *slobkous*, omdat we die voorwerpen niet meer gebruiken, en voor *nozem* of *bakvis* zijn andere woorden (*hangjongere*) in de plaats gekomen. De betekenis ‘onverstandig’ van *onwijs* lijkt onder invloed van jeugdtaal op de achtergrond te raken, en vervangen te worden door ‘in sterke mate, heel erg’ en *gaaf* betekent tegenwoordig ‘leuk’ (*onwijs gaaf feest*). Dit alles gaat spontaan en onopzettelijk: taalgebruikers hebben nooit de bedoeling de woordvoorraad of de betekenis van woorden uit te breiden; hun enig doel is: communicatie met medetaalgebruikers. Ze willen met elkaar kunnen praten over nieuwe zaken en begrippen. Zodoende brengen individuele taalgebruikers een verandering aan, andere nemen die over, en zo verandert de woordenschat van een taal. De woordenschat is dus een weerspiegeling van de maatschappij waarin we leven. Je kunt eraan zien welke zaken en begrippen in een bepaalde cultuur een rol spelen, en ook de maatschappelijke veranderingen zijn via de woordenschat te traceren.

Maar is er ook een omgekeerde relatie? Beïnvloeden woorden de manier waarop we de werkelijkheid om ons heen, de maatschappij, percipiëren? Met woorden proberen we niet alleen de werkelijkheid te benoemen, via woorden kunnen we ook laten merken wat we van de dingen vinden, er een

houding mee uitdrukken. Omdat we met woorden orde aanbrengen in de wereld om ons heen, door zaken te benoemen en te categoriseren, ontstaat het idee dat taal ons denken en waarnemen leidt. Woorden zijn niet zo maar willekeurige etiketjes, we kunnen er iets mee veranderen aan de werkelijkheid. Woorden hebben macht, dat is de achterliggende gedachte bij de discussie over de functienamen.

De macht van het woord

Onze woordenschat geeft niet alleen een blik op zaken en begrippen, maar ook op bepaalde normen en waarden die een maatschappij erop na houdt. Een befaamd voorbeeld is de zogenaamde 'Tijd is geld-metafoor': in onze Westerse wereld is tijd een kostbaar goed, zoals blijkt uit allerlei uitdrukkingen:

hoeveel tijd heb je daarvoor nodig?
de tijd voor iets nemen
z'n tijd verspillen
je tijd aan iets besteden
tijd te kort komen
je tijd is op
is dat de tijd waard?
heb je nog tijd over?
je de tijd gunnen
geen tijd genoeg hebben
tijd zien te winnen
tijd maken
verloren tijd inhalen
heb je vijf minuten voor me?
die leuke band heeft me wel een uur gekost
tijd in iets investeren
leven in geleende tijd
vakantiedagen sparen
kostbare tijd
adv-uren oppotten

Soms zitten we met de tijd in onze maag, hebben we er te veel van, maar dat komt maar weinig voor:

de tijd verdrijven, doden
de tijd valt me lang
met zijn tijd geen raad weten

Het lijkt geen twijfel dat deze uitdrukkingen iets zeggen over de maatschappij waarin we leven, over onze houding tegenover tijd. Maar nu de vraag: worden we in die houding ook juist weer beïnvloed door de taal, door deze uitdrukkingen? Dat wordt bedoeld met 'de macht van het woord': taal is niet alleen een weerspiegeling van de cultuur waarmee ze is verbonden, maar zou ook onze waarneming, onze ervaring sturen. De woorden en uitdrukkingen kunnen er in elk geval toe bijdragen dat we 'tijd' als een kostbaar iets blijven zien.

Zeker is, dat woorden namen zijn, die voor veel mensen onlosmakelijk verbonden zijn met de dingen die ze noemen. Dat blijkt bijvoorbeeld duidelijk op het terrein van de eufemismen. Over sommige dingen willen we niet te direct spreken. Dat kan door woorden te veranderen (de afkorting *k* voor *kanker*, *gort* voor *de dommen* voor *godverdomme*) of andere woorden te gebruiken (*even de handen wassen* voor *naar de wc gaan*, *met iemand naar bed gaan* voor *geslachtsgemeenschap hebben*). Politici proberen soms via een bepaald woord mensen een andere kijk op een zaak te geven, denk bijvoorbeeld aan het versluiserend taalgebruik in: *afslanken* voor *inkrimpen*, *efficiencyverhoging* voor *de reductie van het aantal arbeidsplaatsen*, *ombuigingen* voor *bezuinigingen*. Wie deze woorden gebruikt hoopt zo het denken, de opvattingen van de luisteraars te beïnvloeden, en ze in dit geval gunstig te stemmen voor impopulaire maatregelen. Woorden hebben dus macht: door *arbeidsreserve* te gebruiken in plaats van *werkeloosheid* stel je het zo voor, dat het helemaal niet erg is dat sommige mensen geen werk hebben, er wordt zelfs gesuggereerd dat het een positieve kant heeft. Taalgebruikers kunnen niet ongevoelig blijven voor dergelijk 'manipulatief' taalgebruik.

Woorden geven inzicht in wat binnen een taalgemeenschap van belang is, zoals uit de 'Tijd is geld-metafoor' (zie *De macht van het woord*) blijkt. Je kunt er ook uit afleiden welke taboes er heersen, welke houding sprekers tegenover bepaalde zaken hebben; vandaar het idee dat je woorden ook kunt aanwenden om die houding te beïnvloeden. Voor in wezen dezelfde zaak hebben we in deze eeuw onder andere de volgende woorden gebruikt: *oude-liedenhuis*, *tehuis voor ouden van dagen*, *rusthuis*, *bejaardenhuis*, *verzorgingshuis*, *zorgcentrum*. Hoewel het gevoel dat je aan het eind van je leven 'opgeborgen wordt' er wel niet door zal verdwijnen, probeert toch iedere generatie weer opnieuw de zaak minder dramatisch voor te stellen dan die is.

Vanuit deze achtergrond is het helemaal niet vreemd, dat taalgebruikers belang hechten aan de keuze van een functienaam als het om vrouwen gaat: van taal, woorden gaat zeker een bepaalde kracht uit.

1.4 Wat hebben taalkundigen te bieden?

Zowel aan het in kaart brengen van de taalkundige mogelijkheden tot differentiëring en neutralisering, als aan de discussie over de wenselijkheid ervan, kunnen taalkundigen een zinvolle bijdrage leveren. Bij de mogelijkheden gaat het om de vorming van nieuwe seksespecifieke of sekseneutrale namen en de natuurlijkheid waarmee taalgebruikers de woordvormingssystematiek (de morfologische regels) hanteren. Bij de wenselijkheid speelt vooral de betekenis, en daarmee samenhangend de gebruiksmogelijkheid van seksespecifieke en sekseneutrale namen een rol. Inzicht in de betekenis, het gebruik en de vormingsmogelijkheden van functienamen is niet alleen van belang in verband met eventueel opgelegde differentiëring of neutralisering, maar zeker ook voor alle taalgebruikers die zelf eigen (woord)keuzes willen maken.

Vanouds hebben heel veel functienamen een ‘mannelijk’ karakter. Differentiëring houdt dan in dat er naast deze functienamen steeds een specifiek vrouwelijke naam gevormd wordt. In een enkel geval, waarin de vrouwelijke naam ouder is omdat het om een beroep gaat dat bij uitstek door vrouwen wordt beoefend, moet er daarnaast juist voor de eventuele mannelijke beoefenaar een nieuwe naam komen. Denk aan *verpleger* naast *verpleegster*, of eventueel *vroedman* naast *vroedvrouw*. Maar in verreweg de meeste gevallen gaat het bij differentiëring om de systematische vervrouwelijking van functienamen.

Wordt er gekozen voor neutralisering, het hanteren van één naam zonder te onderscheiden naar sekse, dan zijn er twee mogelijkheden. Een sekseneutrale naam kan nieuw gevormd worden, bijvoorbeeld *bewindspersoon* ter vervanging van *bewindsman*. Maar meestal wordt met neutralisering bedoeld dat een bestaande naam een sekseneutrale status krijgt, doordat die consequent ook ter aanduiding van vrouwen wordt gebruikt, en niet (langer) geassocieerd wordt met mannen, bijvoorbeeld *schooldecaan*. Niet alle taalgebruikers zijn daar gelukkig mee. Zo’n sekseneutrale naam zou slechts in schijn neutraal, en in feite mannelijk zijn. Huisman (1985:70-71) bijvoorbeeld vat neutralisering op als een poging ‘de taal sekseneutraal te maken door in alle gevallen de mannelijke vorm te gebruiken’. De bestaande namen acht zij met andere woorden ongeschikt omdat die hun ‘mannelijkheid’ nooit kwijt raken. Ligt de betekenis van

oorspronkelijk 'mannelijke' woorden vast, of is die aan verandering onderhevig, kan een mannelijke naam sekseneutraal worden? Ook daarover kunnen taalkundigen proberen duidelijkheid te geven.

1.5 Is het woordgebruik te beregelen?

Is het mogelijk mensen in hun woordkeus te beïnvloeden, of zelfs hun woordgebruik via regels voor te schrijven? Wat de gewone woordenschat betreft lijkt dat erg moeilijk.

Let op je woorden! De taalpolitie waakt!

We vinden het vanzelfsprekend dat de overheid de spelling regelt. De meeste mensen vinden het immers niet prettig wanneer iedereen er maar op los spelt, zonder enig houvast in de vorm van officiële spellingvoorschriften. Wie zich niet houdt aan de spellingregels zal niet door de (taal)politie bekeurd worden, laat staan gearresteerd. Fouten tegen de spelling worden wel op een andere manier gesanctioneerd: je krijgt er slechte cijfers voor op school; bij een sollicitatie word je afgewezen; op het werk of in correspondentie met vrienden en kennissen riskeer je erop te worden aangesproken.

We staan er wellicht minder bij stil dat de overheid soms ook het woordgebruik regelt. Zo mag niemand zich zomaar *doctor in de geneeskunde* noemen, of *baron*, of *hofleverancier*, of mag niemand zomaar zijn Duivenliefhebbersbond omdopen tot *Koninklijke Duivenliefhebbersbond*. Voorschriften zijn er ook voor het gebruik van bepaalde productbenamingen. Dat we merknamen niet vrij kunnen gebruiken, is algemeen bekend natuurlijk; je mag je zelf gefabriceerde chocolade niet zomaar *Côte d'Or* noemen omdat die merknaam 'beschermd' is, door de overheid. Maar je mag zelfs het woord *chocolade* niet zomaar gebruiken. Er zijn voorschriften, op nationaal niveau, en ook meer en meer op Europees of nog hoger niveau, waarin bijvoorbeeld is vastgelegd welke ingrediënten minimaal/maximaal in een product aanwezig mogen of moeten zijn opdat het als *chocolade* zou mogen worden verkocht.

Dergelijke voorschriften met betrekking tot het woordgebruik zijn er gekomen om de economische belangen van mensen te vrijwaren, en ook wel ter bescherming van de consument. Zo is het in het belang van arts en patiënt dat niemand zich zonder de vereiste opleiding *doctor in*

de geneeskunde noemt, en is het in het belang van producent en consument dat minderwaardige producten niet als *chocolade* mogen worden verkocht. Het spreekt vanzelf dat dergelijke voorschriften alleen betrekking hebben op een bepaald gebruik van de woorden (bijv. *chocolade* als productbenaming op de verpakking van snoepgoed), en niet op het 'gewone' gebruik van de woorden in de omgangstaal. Niemand riskeert dus vervolging als hij kinderen wat 'chocolade' belooft, en ze vervolgens snoepgoed toestopt dat strikt genomen niet beantwoordt aan de voorgeschreven samenstelling!

Dat blijkt bijvoorbeeld uit het geringe succes van 'taalzuiveraars' die het Nederlands vrij willen houden van vreemde invloeden, van Franse en Duitse woorden, vroeger, en van Engelse, tegenwoordig. Ondanks pogingen (en prijsvragen) om alternatieven voor *employability* of *assessment* te bedenken, is het zeer de vraag of het lukt om die ingeburgerd te krijgen, en in elk geval hebben talloze anglicismen (*commercial*, *fastfood*, *manager*) zich een onaantastbare positie in het Nederlands verworven. Ook tegen goed-Nederlandse woorden heeft men soms bezwaar. *Zinloos geweld* bijvoorbeeld, was een uitdrukking die opkwam om het verschijnsel van toenemende agressie te benoemen. Maar, zeiden nogal wat taalgebruikers, geweld is altijd zinloos, terwijl deze uitdrukking suggereert dat er ook zinvol geweld bestaat. Laten we daarom liever spreken van *doelloos geweld*. De kansen op een plekje in de volgende 'Dikke van Dale' lijken vooralsnog gunstiger voor *zinloos geweld*.

Of een woord binnen een taalgemeenschap wordt geaccepteerd als *het* woord voor een concept, wordt bepaald door de verzameling taalgebruikers, door die gemeenschap zelf, en kan niet door medetaalgebruikers of door de overheid worden voorgeschreven. Een en ander gaat spontaan, vanzelf; wel kan het succes van een woord afhankelijk zijn van de gebruikers: verbreiding via tv of andere media, via gezaghebbende sprekers, kan bijdragen tot overname door andere taalgebruikers. Zo is in Nederland het woord *bewindspersoon/-en* in zwang gekomen, waar men vroeger als overkoepelende term voor ministers en staatssecretarissen sprak van *bewindsman/-lieden*. Verbreiding vanuit de sociaal hogere klasse via de media (denk aan de wekelijkse persconferentie van de minister-president na afloop van het *bewindslidenoverleg*) heeft hier begunstigend gewerkt. Een duidelijk voorbeeld van de geslaagde introductie van een nieuw woord voor een veranderd 'begrip': *bewindsliden* zijn niet meer altijd mannen, en voor ons aangepaste beeld gebruiken we een aangepast woord.

Het komt dus wel voor dat een nieuwe functienaam min of meer spontaan verbreid wordt, maar het echt van bovenaf sturen van het gebruik van seksespecifieke en sekseneutrale functienamen is om diverse redenen moeilijk. Je zou om te beginnen al een sluitend criterium moeten vinden om te bepalen wat ‘functienaam’ is en wat niet; beregel je bijvoorbeeld het gebruik van *aanvrager*, *bouwer*, *moordenaar*, *scheidsrechter*, *prostituee*, *zangeres*, *opvangmoeder*, ...? (In de volgende paragraaf zullen wij aangeven welke namen wij in dit boek behandelen).

Bovendien is het onbegonnen werk om per functiebenaming de (enig?) juiste sekseneutrale/seksespecifieke vorm(en?) vast te leggen, én de contexten waarin de taalgebruiker geacht wordt die te gebruiken. In hoofdstuk 4 gaan we uitgebreider in op de wenselijkheid en haalbaarheid van voorschriften voor het gebruik van functienamen.

Aangezien het onbegonnen werk is voor elke afzonderlijke functiebenaming zowel vorm als gebruik in voorschriften vast te leggen, blijft er voor de overheid die toch tussen wil komen in het taalgebruik maar één optie over: het formuleren van voorschriften of aanbevelingen op categorieniveau, dat wil zeggen over het gebruik van functiebenamingen in het algemeen.

Dat is wat de Vlaamse en Nederlandse overheid hebben gedaan met de regelgeving tegen het gebruik van seksediscriminerende functienamen in vacatureberichten, en dat is ook wat de Franse overheid heeft gedaan met de aanbeveling om waar het enigszins mogelijk is vrouwen te benoemen met specifiek vrouwelijke functienamen (zie ook hoofdstuk 4).

1.6 Wat verstaan we onder ‘functienamen’?

In dit boek worden in de eerste plaats **functienamen** behandeld in de klassieke zin van het woord: namen voor beroepen, dat wil zeggen min of meer professionele activiteiten zoals we ze bij duizenden in vacatureberichten kunnen vinden. Om zo weinig mogelijk van die functienamen te missen die in Nederland en/of Vlaanderen in gebruik zijn, hebben we gericht gezocht in jobkranten, vacaturebanken op internet, lijsten met functiebenamingen in gebruik bij allerlei overheidsdiensten, enz.

Naast die grote groep van beroeps/functienamen is er nog een niet onaanzienlijke groep van wat we **rolbenamingen** kunnen noemen: *klant*, *koper*, *huurder*, *consument*, *aanvrager*, *gedetineerde*, *verdachte*, *gast*, *collega*, enz. Ook die verdienen o.i. hun plaats in dit boek. Zoals gezegd is er geen sluitend criterium om te bepalen wat ‘functienaam’ is en wat niet. Boven-

dien leert de ervaring dat de onzekerheid van de taalgebruiker met betrekking tot betekenis, vorm en gebruik van seksneutrale of seksespecifieke benamingen zowel beroeps- als rolnamen betreft. Alleen al in de correspondentie van de overheid wordt de burger in vele verschillende rollen aangesproken, als *aanvrager*, of als *gezinshoofd*, *belastingplichtige*, *rechthebbende*, *huurder* of *eigenaar*, *erfgenaam*, *loontrekkende*, *overtreder*, enz.

Overigens heeft de keuze vóór de behandeling van ook de rolbenamingen weinig gevolgen voor de inhoud of de omvang van dit boek. De semantische en formele aspecten van rolbenamingen verschillen immers niet van die van reguliere functiebenamingen, waardoor vrijwel altijd één beschrijving kan volstaan voor de twee types. Zo heeft de beschrijving van de *-er/-ster*-alternantie zowel betrekking op de rolbenamingen *aanvrager-aanvraagster* als op de functiebenamingen *ondernemer-ondernemster*.

Behalve functie- en rolbenamingen hebben we ook de meest courante **titels** opgenomen, zoals *graaf-gravin* of *baron-barones*. Aangezien we ons beperken tot die titels die ook vandaag nog worden gedragen en nieuw worden toegekend, gaat het om niet meer dan een tiental termen. De titels vormen wel een categorie sui generis omdat ze vrijwel allemaal seksespecifiek zijn, en er m.a.w. weinig of geen seksneutrale benamingen (te vormen) zijn.

1.7 Aanleiding tot deze publicatie: het Besluit van het Comité van Ministers

Al vrij vroeg is zowel in België (1978) als in Nederland (1980) regelgeving tot stand gekomen die seksdiscriminatie in advertenties voor vacatures verbiedt. Tot bindende voorschriften inzake het gebruik van seksespecifieke of seksneutrale functienamen is het evenwel nooit gekomen. Wel was tegen het midden van de jaren '90 vrijwel iedereen het erover eens dat welk overheidsinitiatief ook zou worden overwogen m.b.t. de functiebenamingen, alleen een gezamenlijk initiatief van Nederland en Vlaanderen zinvol zou zijn.

Dat gezamenlijk initiatief is er uiteindelijk gekomen op 22 oktober 1996, in de vorm van een BESLUIT VAN HET COMITÉ VAN MINISTERS VAN DE NEDERLANDSE TAALUNIE. Kern daarvan is, dat er van overheidswege geen voorschriften komen voor het gebruik van functienamen;

voor geïnteresseerde taalgebruikers zou er een publicatie komen waarin enerzijds de achtergronden van de discussie worden uiteengezet, en anderzijds een overzicht wordt gegeven van (mogelijk) seksneutrale en sekse-specifieke beroeps- en functienamen.

Het is de bedoeling met *Gezocht: functiebenamingen (m/v)* voor een substantieel deel tegemoet te komen aan dit besluit over de vervrouwelijking van beroepsnamen. In het eerste deel gaan we eerst uitvoerig in op de betekenis en de vormingsmogelijkheden van de verschillende soorten functienamen; dit deel wordt afgesloten met een afweging van de pro's en contra's van zowel neutralisering als differentiëring. In deel II geven we een Systematisch overzicht van de vormingsmogelijkheden, en een opsomming van de namen die zich niet lenen voor een systematische behandeling.

2 De betekenis van functienamen

2.1 Inleiding

Als er één onderwerp is dat het gemoed van voor- of tegenstanders van neutralisering of differentiëring in beroering kan brengen, dan is het wel de betekenis van functienamen. Meer in het bijzonder gaat het dan om de vraag: zijn woorden als *psycholoog* of *dirigent* specifiek mannelijk of sekseneutraal?

We hebben in het inleidende hoofdstuk al gesproken over seksespecifieke en sekseneutrale functienamen, en aan de hand van voorbeelden duidelijk gemaakt wat we daarmee bedoelen. In 2.2 geven we een preciezere semantische karakterisering van die twee types van functienamen. In 2.3 leggen we uit wat het verschil is tussen ‘gemarkeerde’ en ‘ongemarkeerde’ functienamen. We gaan vervolgens in 2.4 nader in op de betekenis van niet-vrouwelijke functienamen, en tonen aan dat vrouwelijke en niet-vrouwelijke functienamen zich qua betekenis op vijf verschillende manieren tot elkaar kunnen verhouden. In 2.5 exploreren we de gevolgen van de betekenis voor het gebruik van functienamen, en omgekeerd. Ter afronding van het hoofdstuk beschrijven we in 2.6 het verschil in betekenis en gebruik tussen specifiek vrouwelijke functienamen als *voorzitster* en een omschrijving als *vrouwelijke voorzitter*.

2.2 Sekseneutrale en seksespecifieke betekenis

Functienamen kunnen qua betekenis sekseneutraal, specifiek mannelijk of specifiek vrouwelijk zijn.

Sekseneutrale functienamen

We noemen een functienaam sekseneutraal wanneer de betekenis kan worden omschreven als ‘PERSOON die ...’. Sekseneutrale functienamen kunnen dan ook in alle omstandigheden worden gebruikt:

- a) om naar een man te verwijzen: ... *onder leiding van dirigent Hugo de Vries*
- b) om naar een vrouw te verwijzen: ... *onder leiding van dirigent Ellen de Vries*
- c) om naar een persoon te verwijzen waarvan de sekse niet bekend is of niet relevant is: *Een dirigent moet erover waken dat ...; een congres voor dirigenten.*

Het spreekt vanzelf dat de meeste mensen zich bij *dirigent* een man zullen voorstellen. Aangezien de functie van dirigent van oudsher vrijwel exclusief door mannen is ingevuld, roept de functienaam meteen ook een stereotiep mannelijk beeld op. Om de betekenis van een functienaam te bepalen, mogen we evenwel niet voortgaan op die stereotiepe beelden. Wat telt is de acceptabiliteit van uitdrukkingen als:

... *onder leiding van dirigent Ellen de Vries*
Ellen de Vries is sedert kort dirigent van het Nationaal Orkest

waaruit blijkt dat *dirigent* wel degelijk betekent 'persoon die ...' en niet 'man die ...'.

Specifiek mannelijke functienamen

We noemen een functienaam specifiek mannelijk wanneer de betekenis kan worden omschreven als 'MAN die ...'. Specifiek mannelijke functienamen, zoals *koning*, kunnen bijgevolg alleen worden gebruikt om naar mannen te verwijzen. Toepassing van dergelijke functienamen op vrouwen is voor vrijwel alle taalgebruikers onacceptabel. Vergelijk:

Prins Filip wordt misschien de nieuwe koning van België.
**Prinses Astrid wordt misschien de nieuwe koning van België.*

Wie op een seksneutrale manier naar de functie wil verwijzen, bijvoorbeeld wanneer de sekse van de functiehouder niet bekend of niet relevant is, moet zijn toevlucht nemen tot een andere, seksneutrale functienaam, of moet consequent naast de specifiek mannelijke functienaam *koning* het specifiek vrouwelijke *koningin* gebruiken:

Krachtens de Grondwet is de koning(in) / het staatshoofd onschendbaar.

Van de honderden, zo niet duizenden functienamen die in het Nederlands worden gebruikt, zijn er niet meer dan een stuk of twintig die als specifiek mannelijk kunnen worden beschouwd. Criterium is de (on)acceptabiliteit van een uitdrukking als:

Ellen de Vries is X.

Voor vrijwel alle taalgebruikers is het zinnetje onacceptabel als we X vervangen door *baron, ballerino, hertog, graaf, keizer, koning, prins, verpleger, markies, gigolo* en wellicht nog een paar meer, zoals *onderwijzer*. Over de aanvaardbaarheid van *Ellen de Vries is onderwijzer* blijken taalgebruikers van mening te verschillen. Naast dit handjevol specifiek mannelijke functienamen komen er ook nog een aantal specifiek mannelijke voor die samengesteld zijn met een naam die een persoon, meestal een man, aanduiden, zoals *weerman* en *gastheer*. Maar sommige functienamen met *-man* of *-heer* zijn voor taalgebruikers sekseneutraal, zoals bijvoorbeeld *cameraman, ombudsman* of *geneesheer*. Namen die zijn samengesteld met *-broeder (ziekenbroeder), -jongen (ballenjongen), -knecht (terreinknecht)* of *-vader (jeugdherbergvader)* zijn veelal specifiek mannelijk. Op deze manier gevormde functienamen vormen temidden van alle functienamen een erg kleine groep, en alles bij elkaar blijft het aantal specifiek mannelijke functienamen dus uiterst marginaal.

Alle andere functienamen blijken voor de taalgebruikers (meer of minder uitgesproken) acceptabel te zijn in de positie X, wat een indicatie is voor hun sekseneutrale betekenis:

Ellen de Vries is arts/coach/fotograaf/aannemer/kapitein/rechter/juwelier/...

Specifiek vrouwelijke functienamen

We noemen een functienaam specifiek vrouwelijk wanneer de betekenis kan worden omschreven als 'VROUW die ...'. Specifiek vrouwelijke functienamen kunnen bijgevolg alleen worden gebruikt om naar vrouwen te verwijzen. Toepassing van dergelijke namen op mannen is onacceptabel. Vergelijk:

Ellen de Vries is psychologe bij Personeelszaken.

**Hugo de Vries is psychologe bij Personeelszaken.*

En:

Wij hebben een vrouwelijke vertegenwoordiger
**Wij hebben een mannelijke vertegenwoordigster*

Het valt op dat alle vrouwelijke functienamen meteen ook altijd exclusief vrouwelijk zijn. Ze kunnen m.a.w. uitsluitend voor vrouwen worden gebruikt, nooit voor mannen, en evenmin sekseneutraal. Een dergelijke harde bewering is gebaseerd op de algemeen aanvaarde onacceptabiliteit van een uitdrukking als:

Hugo de Vries is X

waarbij *X* staat voor elke vrouwelijke functienaam:

**Hugo de Vries is experte/huishoudster/kokkin/pedagoge/rectrice/serveerster/secretaresse ...*

Hoe kan het dan dat in advertenties toch geregeld een *secretaresse (m/v)* wordt gevraagd? Is *secretaresse* ondertussen dan toch een sekseneutraal woord geworden? Nee, want als het toevallig een man is die het secretariatswerk voor zijn rekening neemt zullen we daar niet naar verwijzen met '*onze secretaresse*', behalve misschien bij wijze van grap. De '*m/v*' in het vacaturebericht is er aan toegevoegd, misschien om politiek correct te zijn, maar zeker ook om te beantwoorden aan de regelgeving ter zake: vacatures moeten, behalve in een aantal welomschreven gevallen, open staan voor vrouwen én mannen.

Om het team te versterken kijken we uit naar een (m/v)

DIRECTIESECRETARESSE

allround administratief en klantgericht talent

Als administratieve rechterhand van de Algemeen Directeur verzorgt u een uiteenlopend takenpakket. U beheert zijn administratie en agenda (o.a. opstellen van verslagen en andere documenten, behandeling van briefwisseling, klassemment, plannen en organiseren van vergaderingen). Daarnaast neemt u de opvolging van de abonnementsdienst voor uw rekening (boeken van binnenkomende abonnementen, controleren en klaarmaken van de wekelijkse verzendingen, telefonische contacten met klanten). Bovendien ondersteunt u de directeur in een aantal lopende projecten (verhuis, promotiecampagnes,...).

U beschikt bij voorkeur over een hogere opleiding (b.v. secretariaat-talen) en kunt terugblikken op enkele jaren relevante ervaring. Op administratief en organisatorisch vlak bent u zeer sterk. U werkt autonoom en neemt graag initiatieven. Naast klantgericht, bent u flexibel en enthousiast in de samenwerking. U bent een goed communicator en drukt zich tevens vlot uit in het Frans en Engels. Courante softwarepakketten hebben voor u geen geheimen. Bij voorkeur woont u ten westen van de regio Brussel.

De opstellers van vacatureberichten worstelen natuurlijk met het probleem dat er naast het specifiek vrouwelijke *secretaresse* nog geen sekseneutraal equivalent algemeen in gebruik is, dat het bizarre *secretaresse (m/v)* zou kunnen vervangen. In de Ad-hoc-lijst (hoofdstuk 6) suggereren we als mogelijkheden: *secretariatsmedewerker*, *secretariatsbediende*,

commercieel/administratief bediende/assistent, commerciële/administratieve medewerker/kracht. Zie ook het krantenberichtje bij de Ad-hoc-lijst, waaruit blijkt dat sommigen pleiten voor management assistant als sekse-neutraal alternatief voor secretaresse.

Als we een tussentijdse stand van zaken opmaken, blijkt dat amper een twintigtal functienamen qua betekenis specifiek mannelijk zijn. Als we deze even buiten beschouwing laten, kunnen we concluderen dat alle functienamen sekseneutraal of specifiek vrouwelijk zijn. De vrouwelijke functienamen hebben met andere woorden het kenmerk ‘vrouwelijk’, dat ontbreekt bij de andere namen. Op dit onderscheid tussen zogenaamde gemarkeerde en ongemarkeerde namen gaan we nu nader in.

2.3 Gemarkeerde en ongemarkeerde functienamen

Functienamen als *minister, loodgieter, kapitein, smid, klerk, chirurg, chef, metselaar, maarschalk, soldaat* enz. worden aangevoeld als de gewone, of (met een technischer term) ‘ongemarkeerde’ benamingen voor de functies in kwestie. *Smid* was en is de gewone benaming voor iemand die (beroeps-halve) smeedt, *kapitein* was en is de gewone benaming voor iemand die het bevel voert over een schip bijvoorbeeld. Bij dergelijke functienamen stellen we ons meestal een man voor, in die mate misschien zelfs dat velen ‘mannelijkheid’, (of met een technischer notatie) [+ mannelijk] als vanzelfsprekend in een betekenisomschrijving zouden opnemen: ‘een smid is een MAN die ...’.

Maar waarom zijn persoons- en rolbenamingen als *leugenaar, koper* of *klant* de ‘gewone’, ongemarkeerde benamingen, en niet *leugenaars/leugenaarster, koopster* of *klante*? Liegen vrouwen zoveel minder dan mannen? Kopen ze minder, vallen ze minder op als klant(e)? Kennelijk gaat het er uiteindelijk niet om hoe onze wereld in elkaar zit, of er meer mannen *leugenaar, koper* of *klant* zijn dan vrouwen; doorslaggevend is onze visie op die wereld, volgens welke we ons een mens eerder voorstellen als een man dan als een vrouw. Bijgevolg is de ‘normale’ leugenaar, koper of klant niet een vrouw. Als dat wel het geval is, voelen we dat aan als ongewoon, als gemarkeerd t.o.v. het verwachte, en ook de woorden om die ongewone stand van zaken te benoemen, *leugenaars* bijvoorbeeld, voelen we aan als gemarkeerd, want [+ vrouwelijk]. Maatschappelijke en culturele factoren bepalen dus welke functienamen als gemarkeerd of ongemarkeerd worden beschouwd.

Eén haan in het kippenhok

We hebben allemaal wel een beeld in ons hoofd van de 'typische' koe: die is voor de meesten van ons zwartbont. Hoewel we heel goed weten dat er ook andere koeien zijn, roodbonte bijvoorbeeld of egaal beige, stellen we ons bij een koe toch vooral een zwart-wit gevlekte voor. Zo'n ideale voorstelling die we van een koe in ons hoofd hebben, noemen we ook wel een prototype. Zo'n prototype kan als 'norm' fungeren, waar andere koeien dan min of meer van afwijken. Die zijn niet 'gewoon', maar hebben specifieke kenmerken als: 'zwart met een brede witte streep' (zogenaamde Lakenvelders), of: 'bruin'. We kunnen het ook zo zien, dat de prototypische koe geen onderscheidende, specifieke kenmerken heeft, maar alleen kenmerken die bij de 'normale' koe horen, met andere woorden: ongemarkeerd is, terwijl de andere koeien wel specifieke kenmerken hebben, op één of meer punten afwijken van de normale koe, en dus gemarkeerd zijn.

Waarom dit uitstapje naar de prototypische koe? Omdat we nu kunnen begrijpen wat de achtergrond is van het gemarkeerde karakter van vrouwelijke namen. Namen als *moordenaar*, *held* of *eter* zijn in principe sekseneutraal. Hoe komt het dat we in het Nederlands wel de specifiek vrouwelijke namen *moordenares*, *heldin* en *eetster* hebben, maar geen specifiek mannelijke namen voor deze functies of rollen? Ooit is de behoefte ontstaan aan specifieke namen voor vrouwen, terwijl we voor mannen niet een nieuwe naam vormden, maar konden volstaan met de bestaande. In onze voorstelling was het kennelijk zo, dat het bijzonder is als vrouwen moordenaar, held of eter zijn, ze zijn gemarkeerd ten opzichte van de prototypische moordenaar, held of eter, waarbij we ons niet in eerste instantie een vrouw voorstellen: de prototypische moordenaar is niet een vrouw.

Natuurlijk zit daar ook een maatschappelijke realiteit achter, zoals er ook meer zwartbonte koeien zijn dan Lakenvelders. De frequentie waarmee eigenschappen voorkomen draagt ertoe bij dat ze als 'normaal' worden opgevat, als behorend tot de normale, prototypische koe. Dat betekent ook, dat het wel eens omgekeerd kan zijn. Zo zijn, om bij *koeien* te blijven, deze vrouwelijke dieren verre in de meerderheid ten opzichte van hun mannelijke collega's, de stieren. En misschien gaat het wel zo ver, dat hier de stier de afwijking is, gemarkeerd, met het kenmerk 'mannelijk'. Kan *koeien* niet ook gebruikt worden als sekseneutrale, ongemarkeerde naam, bijvoorbeeld in een zin als *In het voorjaar mogen de*

koeien weer de wei in? De stier mag immers mee? En als een boer kippen houdt, dan loopt er allicht ook een haan tussendoor.

Het lijkt erop, dat incidenteel de gemarkeerdheid wordt omgedraaid, dat bij uitzondering het kenmerk 'mannelijk' de afwijking van de norm is. Bij de persoonsnamen vinden we misschien iets vergelijkbaars: in het Engels wordt bijvoorbeeld wel gesproken van een *male nurse*. Overigens ligt aan die getalsovermacht bij koeien en kippen natuurlijk weer een andere factor ten grondslag: stieren en hanen zijn gewoon veel minder belangrijk, want ze geven geen melk en ze leggen geen eieren. Eén haan in het kippenhok is genoeg.

Bij ongemarkeerde functienamen als *maarschalk, consul, scheepslader, dirigent, kapitein, smid, klerk, metselaar*; enz. maakt niet de seksespecificatie, maar de functieomschrijving de essentie uit van de betekenis. De gevolgen liggen voor de hand: die namen kunnen ook worden toegepast op vrouwen, als ze maar doen wat mannen in die functies altijd hebben gedaan.

Dat brengt mee dat het hele arsenaal aan functienamen dat oorspronkelijk vrijwel uitsluitend voor mannen werd gebruikt, in de praktijk toch als sekseneutraal mag worden beschouwd. Dat blijkt nog elke dag opnieuw, telkens wanneer ergens voor het eerst een vrouw een bepaalde functie gaat vervullen, en de toepassing van de 'oude' functienaam door de meerderheid van de taalgebruikers acceptabel wordt geacht:

Ellen de Vries wordt de nieuwe maarschalk/consul/scheepslader/dirigent/...

Het hoeft geen verwondering te wekken dat uitgerekend termen als *koning, baron, hertog, graaf*, enz. zich aan de net geschetste (ontwikkeling naar) sekseneutraliteit hebben onttrokken, en als [+ mannelijk] worden aangevoeld. Als sekse ergens van belang was, dan was het wel bij de overdracht/overerving van titels en eigendommen. In die context was/is het ondenkbaar dat functienamen sekseneutraal zouden worden gebruikt. Vandaar dat we in het veld van de adellijke titels altijd seksespecifieke paren aantreffen: *koning – koningin, baron – barones, hertog – hertogin*, enz.

Hierbij sluiten andere namen aan voor functies of rollen waarbij de sekse wel degelijk relevant is, zoals *balletdanser – balletdanseres, acteur – actrice, wedstrijdzwemmer – wedstrijdzwemster, hardloper – hardlooperster*. Het is nog altijd zo dat mannen de honderd meter sneller afleggen dan vrouwen, en dat er bij de meeste sportdisciplines aparte wedstrijden wor-

den georganiseerd voor mannen en vrouwen. Bij sport- en aanverwante activiteiten kan het daarom noodzakelijk zijn te onderscheiden naar sekse. Meestal heeft de niet-vrouwelijke naam dan een specifiek mannelijke betekenis, maar een belangrijk verschil is dat deze naam, anders dan *koning*, *baron*, enz., nog wel bruikbaar is als sekseneutrale naam, zoals in: *een vakvereniging voor balletdansers*. We komen daar straks in 2.4 nog op terug.

Vrouwelijke functienamen zijn vrijwel altijd speciaal gecreëerd ter benoeming van vrouwelijke functiehouders, naast de oorspronkelijke, ongemarkeerde functienamen: *dirigente* naast *dirigent*, *tuinierster* naast *tuinier*, enz. Bij die functienamen is de seksspecificatie een even essentieel onderdeel van de betekenis als de omschrijving van de functie-inhoud. Een *dirigente* is een VROUW die de leiding heeft over een orkest. Als de sekse van wie dirigeert niet vrouwelijk is, of onbekend, of niet relevant, kan bijgevolg alleen nog *dirigent* en niet *dirigente* worden gebruikt. Vrouwelijke functienamen zijn dus zowel in de vorm als in de betekenis ‘gemarkeerd’: ze zijn morfologisch meestal te herkennen aan een specifiek vrouwelijke uitgang, en ze hebben een semantisch kenmerk [+ vrouwelijk], wat ze ongeschikt maakt voor mannelijk of sekseneutraal gebruik:

<i>dirigent</i>	<i>dirigente</i>
–	[+vrouwelijk]

In een paar uitzonderlijke gevallen is de vrouwelijke vorm de oudste of enige vorm, denken we maar aan *verpleegster* of *gouvernante*. Ook die woorden zijn onmiskenbaar gemarkeerd – ze zijn zowel morfologisch en semantisch specifiek vrouwelijk. Ze kunnen bijgevolg onmogelijk voor mannen worden gebruikt (**Hugo de Vries is verpleegster*) of sekseneutraal: als sprake is van een *gedragscode voor verpleegsters* kan daar geen ‘gedragscode voor verplegend personeel, man of vrouw’ onder verstaan worden.

Zodra mannen in de rol van verpleegster zijn gaan functioneren, is *verpleger* geïntroduceerd, als specifiek mannelijke tegenhanger van *verpleegster*, wat meteen ook de behoefte aan een sekseneutrale term als *verpleegkundige* heeft gestimuleerd:

verpleegster	→	verpleger	→	verpleegkundige
[+vrouwelijk]		[+mannelijk]		–

2.4 De betekenis van niet-vrouwelijke functienamen

Het wordt tijd om nog eens preciezer te kijken naar de betekenis van niet-vrouwelijke functienamen. Zoals we hebben gezien zijn die, afgezien van wat schaarse gevallen, in hun relatie tot vrouwelijke namen ongemarkeerd, maar wat houdt dat in voor hun betekenis? We onderscheiden hierbij allereerst twee types, steeds in samenhang met de vrouwelijke namen:

1) type *eregast-eregaste*

sekseneutraal	seksespecifiek: mannelijk	seksespecifiek: vrouwelijk
<i>eregast</i>	–	<i>eregaste</i>

Voor de rol/functie in kwestie bestaat een sekseneutrale naam naast een specifiek vrouwelijke. De sekseneutrale naam wordt, zoals van een ongemarkeerde naam verwacht mag worden, gebruikt als de sekse niet gespecificeerd wordt, maar ook voor zowel mannen als vrouwen:

Wie als eregast uitgenodigd is, wordt geacht alle evenementen bij te wonen

De schaatskampioene was eregast op het diner van de Sportbond

Die eer viel te beurt aan eregast Henry Kissinger

38 miljoen woorden – mag het ietsje meer zijn?

Komt het woord *gaste* voor in het Nederlands, of burgemeesteres, of vroedman? En wordt psycholoog behalve sekseneutraal ook met een specifiek mannelijke betekenis gebruikt? Worden we overspoeld door Engelse functienamen? Dat zijn vragen die we niet vanuit onze intuïtie kunnen beantwoorden, en evenmin vanuit onze ervaring: het is niet omdat we als gewone taalgebruiker of als taalkundige nog nooit *gaste* hebben gehoord, dat het niet zou voorkomen in het Nederlands. Om toch een redelijk betrouwbaar antwoord te kunnen geven op die vragen over bestaan en betekenis van woorden, zouden we de taal van liefst duizenden verschillende taalgebruikers in Vlaanderen en Nederland moeten kunnen onderzoeken. Dat was tot voor kort gewoon onmogelijk, maar ook daar heeft de computer verandering in gebracht, tenminste wat de geschreven taal betreft. Het is nu immers mogelijk duizenden teksten en tekstfragmenten digitaal op te slaan in één grote

verzameling, zodat er allerlei zoekopdrachten in kunnen worden uitgevoerd. Een dergelijke verzameling noemen we een corpus.

Bij het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) in Leiden is men in de jaren '90 van de vorige eeuw begonnen met de aanleg van corpora voor het (geschreven) Nederlands. Er zijn corpora beschikbaar van 5 miljoen woorden, 20 miljoen, 38 miljoen, 50 miljoen woorden, en uiteraard is het maar een kwestie van tijd of we kunnen corpora raadplegen van honderden miljoenen woorden. Het corpus dat we voor ons onderzoek naar functienamen hebben gebruikt, is het 38-miljoen-woorden-Corpus uit 1996. Dat bevat vele duizenden bladzijden tekst uit boeken, kranten, tijdschriften, (televisie)journaals, enz.

Een corpus van 38 miljoen woorden lijkt groot, maar eigenlijk zijn dat niet meer dan 100.000 A4-tjes met elk 380 woorden erop. De kans is nog altijd heel groot dat bepaalde woorden toevallig niet in het corpus voorkomen, of met een zo lage frequentie dat we er weinig uit kunnen afleiden over betekenis en gebruik van die woorden. Om nog betrouwbaarder te zijn voor taalkundig onderzoek moeten corpora dus nog groter worden, maar ze moeten zeker ook qua samenstelling nog veel veranderen. Ze moeten veel meer verschillende soorten taalgebruik bevatten – jongerentaal, taal van allochtonen, informele taal, enz. – en eigenlijk zouden alle domeinen waarover gesproken wordt vertegenwoordigd moeten zijn: alle sporten, alle beroepen en alle functies.

Bovendien kunnen we pas echt betrouwbare uitspraken doen over 'het' Nederlands als we ook het mondelinge taalgebruik hebben onderzocht, en dat is vooralsnog heel wat moeilijker. Er wordt gelukkig door verschillende Nederlandse en Vlaamse onderzoeksgroepen gezamenlijk aan een Corpus Gesproken Nederlands (CGN) gewerkt dat 10 miljoen woorden zal tellen, en beschikbaar komt medio 2003.

Conclusie: de kwaliteit van op een corpus gebaseerde uitspraken over bestaan/gebruik/betekenis van woorden neemt toe met de kwaliteit van de corpora: hoe beter zij door hun omvang en gevarieerde samenstelling het reële taalgebruik – geschreven én gesproken – weerspiegelen, hoe betrouwbaarder de resultaten van corpusonderzoek.

In het 38-miljoen-woorden-Corpus van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) in Leiden komt *eregast* 24 keer voor. In 7 gevallen is de verwijzing sekseneutraal of valt uit de context niet op te maken of het om een vrouw of een man gaat. In 17 gevallen wordt verwezen naar een concrete persoon: 10 keer naar een man, en 7 keer naar een vrouw. *Eregaste*

komt 4 keer voor in het corpus, telkens verwijzend naar een concrete vrouw.

Uit de corpusgegevens blijkt dus dat voor verwijzing naar vrouwen zowel *eregast* als *eregaste* wordt gebruikt, en dat *eregast* – *eregaste* bijgevolg als een sekseneutraal-seksespecifiek paar mag worden beschouwd.

2) type *psycholoog* – *psychologe*

sekseneutraal	seksespecifiek: mannelijk	seksespecifiek: vrouwelijk
<i>psycholoog</i>	<i>psycholoog</i>	<i>psychologe</i>

Bepaalde functienamen zijn weliswaar ongemarkeerd, dat wil zeggen niet-vrouwelijk, maar blijken naast de sekseneutralen toch ook een mannelijke betekenis te hebben. Zo zijn er contexten waarin *psycholoog* sekseneutraal wordt gebruikt:

De rechter kan in geval van twijfel een beroep doen op een psycholoog om de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte te laten onderzoeken.

Maar tegelijk blijkt uit corpusonderzoek dat het paar *psycholoog* – *psychologe* vaak – in contexten die betrekking hebben op concrete personen – (ook) seksespecifiek wordt gebruikt, waarbij *psycholoog* specifiek op een man slaat, en niet op een persoon in het algemeen. Illustratief zijn de volgende cijfers, ontleend aan het INL-Corpus van 38 miljoen woorden. Daaruit blijkt dat *psycholoog* – als het voor verwijzing naar concrete personen wordt gebruikt – bijna uitsluitend voor mannen wordt gebruikt. Zodra een vrouw moet worden benoemd, grijpt men blijkbaar – op 4 gevallen na – naar *psychologe*:

<i>psychologe</i>	20 attestaties: 20 × vrouw
<i>psycholoog</i>	99 attestaties: 4 × vrouw 45 × man 50 × sekseneutraal of onduidelijk

Vanzelfsprekend wordt *psychologe* alleen voor vrouwen gebruikt: de vrouwelijke functienamen zijn immers gemarkeerd. Uit de corpusgegevens over *psycholoog* leiden we af dat het woord wellicht twee betekenissen heeft: sekseneutraal en mannelijk. Woorden met twee of meer verwante betekenissen noemen we POLYSEEM.

Meestal kunnen we uit de context of de situatie wel opmaken met welke betekenis een polyseem woord gebruikt is. Naast *psycholoog* zijn ook

Dat muisje zal een staartje hebben

Woorden hebben betekenissen, maar heeft elk woord er één, of hebben sommige er meer? Dat is een vraag waar taalkundigen zich al eeuwen mee bezighouden, maar waar gewone taalgebruikers ook iets zinnigs over kunnen zeggen.

Neem *kater*. Dat betekent 'mannetjeskat'. En ook: 'ellendig gevoel nadat je te veel alcohol gedronken hebt'. 'Ja, maar dat is een ander woord', zeggen nu de meeste taalgebruikers, en ze hebben gelijk. Die twee betekenissen liggen zo ver uit elkaar, hebben zo niets met elkaar te maken, dat we ondanks die ene vorm *kater* van twee verschillende woorden spreken. En in de meeste woordenboeken vinden we *kater* dan ook twee keer opgenomen: *kater1* en *kater2*.

Maar nu *muis*. 'Klein knaagdier' volgens oudere mensen, maar volgens jongeren betekent het: 'computermuis' en ze bedoelen: 'dat apparaatje om de cursor te besturen'. Maar weinig lezers zullen nu zeggen: 'ander woord'. Waarom niet? Omdat de meesten van ons die twee betekenissen niet als geheel verschillend ervaren. En als we erover nadenken zien we ook wel een verband tussen die twee: in vorm verschilt het knaagdier niet zo veel van het apparaatje: allebei klein, grijs en enigszins langwerpig, en vooral: allebei een 'staart'. We kunnen ons bij enig nadenken dus best voorstellen waarom we dat computer'ding' een *muis* hebben genoemd toen het beestje een naam moest hebben. Maar degene die het woord *muis* daarvoor als eerste gebruikte dacht helemaal niet na, maar deed het gewoon, en wie het las of hoorde begreep het. Niks nadenken, maar als vanzelfsprekend ervaren dus.

Dat is nu wat taalkundigen bedoelen als ze zeggen dat één woord meer dan één betekenis kan hebben, en dat noemen ze polysemie. Het kunnen er inderdaad ook meer dan twee zijn. *Muis* betekent bijvoorbeeld ook 'iemand (meestal een meisje) die wel erg onbeduidend en overdreven bescheiden is' en 'onderste deel van de duim'. Al die verschillende betekenissen hebben iets te maken met 'klein knaagdier': steeds is er een soort gelijkenis. Daarom vinden we in het woordenboek maar één woord *muis*, maar dan wel met veel verschillende betekenissen.

woorden als *balletdanser* en *hardloper* polyseem. Hoe niet-vrouwelijke functienamen een specifiek mannelijke betekenis kunnen hebben, naast een sekseneutrale, daarop zullen we straks in 2.5 nader ingaan. Eerst willen we nog drie andere types relaties tussen functienamen bekijken.

3) type *koning* – *koningin*

Is de ene dag korter dan de andere?

We zijn er ons misschien weinig van bewust, maar ook dag is een woord met minstens twee betekenissen; het is m.a.w. een polyseem woord.

Als we een 10-daagse reis boeken, of als we zeggen dat een week 7 dagen telt, gebruiken we dag in de betekenis 'etmaal; tijdperk van 24 uur'. In die betekenis zijn alle dagen even lang natuurlijk! Als we in de winter treuren om het feit dat de dagen zo kort en de nachten zo lang zijn, gebruiken we dag in de betekenis 'periode tussen zonsopgang en zonsondergang', en dan zijn alle dagen natuurlijk wel anders, d.w.z. korter of langer dan de vorige of volgende dag.

We zijn ons niet altijd bewust van die twee betekenissen wellicht omdat het onderscheid niet altijd relevant is. Om dezelfde reden vragen we ons niet altijd af of psycholoog specifiek mannelijk of sekseneutraal is gebruikt. In veel contexten is dat gewoon van weinig belang.

Maar stel even dat je gevraagd wordt om '10 dagen stand-by' te blijven voor het geval er zich problemen voordoen, dan zal je wellicht wel willen weten of het om 10 dagen én nachten (etmalen) gaat, als wel om 10 gewone (werk)dagen.

sekseneutraal	seksespecifiek: mannelijk	seksespecifiek: vrouwelijk
–	<i>koning</i>	<i>koningin</i>

Koning behoort tot de weinige specifiek mannelijke functienamen en vormt met *koningin* een seksespecifiek paar. De twee functienamen staan in een gelijkwaardige oppositie, de ene is mannelijk, de andere vrouwelijk.

4) type verpleegkundige – verpleger – verpleegster

sekseneutraal	seksespecifiek: mannelijk	seksespecifiek: vrouwelijk
<i>verpleegkundige</i>	<i>verpleger</i>	<i>verpleegster</i>

Alle mogelijke betekenis categorieën zijn bezet door een aparte functie-naam. De tegenstelling tussen *verpleger* – *verpleegster* is weer, net als bij type 3, gelijkwaardig: *verpleger* is gemarkeerd [+ mannelijk], *verpleegster* is gemarkeerd [+ vrouwelijk].

5) type beambte

sekseneutraal	seksespecifiek: mannelijk	seksespecifiek: vrouwelijk
<i>beambte</i>	–	–

Voor de functie in kwestie is er één term, en die is sekseneutraal. Er zijn geen gemarkeerde benamingen – noch specifiek mannelijke, noch specifiek vrouwelijke.

De meeste functienamen in het Nederlands zijn te situeren bij één van deze vijf types. We moeten dan wel rekening houden met mogelijke mengtypes. We geven één voorbeeld ter illustratie. De verhouding tussen *leerkracht* – *leraar* – *lerares* is te vatten in een combinatie van de types 2 en 4:

sekseneutraal	seksespecifiek: mannelijk	seksespecifiek: vrouwelijk
<i>leerkracht</i>	<i>leerkracht</i>	<i>leerkracht</i>
	<i>leraar</i>	<i>lerares</i>

Analyse van het reële taalgebruik leert

- dat *lerares* uiteraard specifiek vrouwelijk is;
- dat *leerkracht* geregeld als specifiek mannelijk wordt gebruikt, in oppositie met *lerares*;
- dat *leerkracht* toch daarnaast geregeld ook nog als sekseneutraal wordt gebruikt, maar in die betekenis ook wel vaak concurrentie ondervindt van *leerkracht*.

2.5 Consequenties van de betekenis voor het gebruik, en omgekeerd

2.5.1 Van betekenis naar gebruik

Als we aan een functienaam een bepaalde betekenis toeschrijven, dan mogen we verwachten dat het reële gebruik van die benaming in overeenstemming is met die betekenis. Schematisch:

Betekenis:

sekseneutraal	seksespecifiek: mannelijk	seksespecifiek: vrouwelijk
woord x	woord y	woord z

Gebruik:

(a) sekse onbekend/irrelevant (b) man(nen) én vrouw(en)	(c) mannen	(d) vrouw(en)
woord x	woord x woord y	woord x woord z

Voorbeelden:

- (a) De *verpleegkundige* controleert vooraf de medische gegevens over de patiënt.
- (b) De zaal zat afgeladen vol met *verpleegkundigen* uit alle Nederlandse ziekenhuizen.
- (c) Hugo de Vries is *verpleegkundige/verpleger*.
- (d) Ellen de Vries is *verpleegkundige/verpleegster*.

Zodra dus een sekseneutrale én een seksespecifieke functienaam naast elkaar bestaan, heeft de taalgebruiker de keuze tussen de sekseneutrale en de seksespecifieke term om een functiehouder te benoemen. Ook in gevallen van type 2 (*psycholoog – psychologe*), waar de sekseneutrale term ook een specifiek mannelijke betekenis kan hebben, blijft die keuze bewaard:

(d) *Ellen de Vries is psycholoog/psychologe.*

2.5.2 Van gebruik naar betekenis

Als we het willen hebben over de consequenties van het gebruik van functienamen voor hun betekenis, kunnen we gemakshalve twee gevallen onderscheiden.

(1) Benoeming van vrouwen met een niet-specifiek vrouwelijke functienaam.

We hebben er al op gewezen dat bepaalde functienamen misschien lange tijd als specifiek mannelijk zijn begrepen (*minister, loodgieter, smid*, enz.), maar dat we sedert het gebruik van die functienamen ook voor vrouwen, het aspect ‘mannelijk’ niet meer tot de betekenis in de strikte zin van het woord kunnen rekenen. ‘Mannelijk’ zijn dan alleen nog onze stereotiepe voorstellingen die we met elk van die woorden associëren.

(2) Benoeming van vrouwen met een specifiek vrouwelijke functienaam

Het gebruik van vrouwspecifieke functienamen kan gevolgen hebben voor de betekenis van de andere functienamen, maar dat hoeft niet.

Als vrouwelijke functiehouders nu eens met de vrouwspecifieke functienamen worden benoemd (*rectrice, coördinatrice, fotografe, schrijfster, agente*, enz.) en dan weer met de seksenetrane (*rector, coördinator*, enz.), heeft dat geen gevolgen voor de betekenis van de seksenetrane functienamen in kwestie.

Als vrouwelijke functiehouders vrijwel uitsluitend met een vrouwspecifieke functienaam worden benoemd, ligt het voor de hand dat de in principe seksenetrane term meer en meer (ook) als specifiek mannelijk wordt aangevoeld. Die ontwikkeling hebben we al geïllustreerd aan de hand van *psycholoog – psychologe*. Aangezien naar een vrouwelijke psycholoog vrijwel altijd met *psychologe* wordt verwezen, zal het gebruik van de term *psycholoog* met verwijzing naar een concrete persoon automatisch als mannelijk worden geïnterpreteerd. Zo zal *psycholoog* in:

Ik kan het erg goed vinden met de psycholoog die in het appartement boven woont

door iedereen als mannelijk begrepen worden aangezien *psycholoog* zo zelden wordt gebruikt voor verwijzing naar een concrete vrouw.

Op die manier ontstaat polysemie bij niet-vrouwelijke functienamen – ze worden sekseneutraal én mannelijk – en op die manier groeit ook de behoefte aan een duidelijker herkenbare sekseneutrale naam. Het consequente gebruik van *lerares* voor vrouwelijke functiehouders bijvoorbeeld heeft *leraar* een mannelijk karakter gegeven / laten behouden, terwijl *leeraar* toch ook nog sporadisch sekseneutraal wordt gebruikt. *Leraar* is m.a.w. net als *psycholoog* polyseem, maar de mannelijke betekenis is ondertussen zo dominant geworden dat de behoefte aan een échte, eenduidige sekseneutrale term alsmaar is toegenomen, en die behoefte is uiteindelijk ingevuld door *leerkracht*.

In een enkel geval is de niet-vrouwelijke naam van meet af aan seksespecifiek mannelijk. We denken hierbij aan een geval als *verpleger* – *verpleegster*, hierboven al gegeven als voorbeeld van een gelijkwaardige tegenstelling. Hoewel woorden op *-er* die overeenkomen met vrouwelijke namen op *-ster* in principe sekseneutraal zijn, is *verpleger* specifiek mannelijk. Het is minder frequent en later in gebruik gekomen dan *verpleegster* en juist doordat *verpleegster* al stevig was ingeburgerd, is *verpleger* nooit gebruikt om naar een vrouw te verwijzen.

Het is onbegonnen werk om voor alle functienamen de interactie tussen gebruik en betekenis te onderzoeken. Wat zijn bijvoorbeeld de precieze semantische verhoudingen tussen:

<i>handelaar</i> – <i>handelaarster</i>	<i>pedagoog</i> – <i>pedagoge</i>
<i>ambtenaar</i> – <i>ambtenares</i>	<i>socioloog</i> – <i>sociologe</i>
<i>bedelaar</i> – <i>bedelares</i> / <i>bedelaarster</i>	<i>astroloog</i> – <i>astrologe</i>
<i>eigenaar</i> – <i>eigenares</i>	<i>theoloog</i> – <i>theologe</i>
<i>kunstenaar</i> – <i>kunstenares</i>	<i>cardioloog</i> – <i>cardiologe</i>
...	...

De woorden op *-aar* en *-oog* zijn zonder twijfel sekseneutraal; ze kunnen voor mannen en/of vrouwen worden gebruikt:

Ellen de Vries is handelaar/ambtenaar...
Een theoloog/pedagoog... onderzoekt of...

Maar de vraag of die woorden daarnaast óók een specifiek mannelijke betekenis hebben, m.a.w. polyseem zijn, valt niet te beantwoorden zonder een uitgebreid corpusonderzoek, en dan nog. Duidelijk is dat het gebruik

van functienamen invloed heeft op hun betekenis, en dat de niet-vrouwelijke functienamen POTENTIEEL polyseem zijn.

2.6 Het betekenisverschil tussen *kandidate* en *vrouwelijke kandidaat*

Kandidate mag dan wel ‘vrouwelijke kandidaat’ betekenen, dat impliceert niet dat *kandidate* en *vrouwelijke kandidaat* in het gewone taalgebruik zonder meer verwisselbaar zijn, integendeel. Vergelijk bijvoorbeeld:

Zij is de enige *vrouwelijke kandidaat* (naast een aantal mannelijke kandidaten)

Zij is de enige *kandidate* (er zijn geen andere kandidaten)

De specifiek vrouwelijke functienamen zoals *kandidate*, *inspectrice*, *voorzitster*, *directrice* enz. hebben wel het betekeniskenmerk [+ vrouwelijk], maar het is een secundair kenmerk naast de functiespecifieke kenmerken. Als dergelijke woorden al een tegenstelling oproepen, is het meestal een tegenstelling met een andere functienaam, niet per se met hun niet-vrouwelijke pendant. Vergelijk:

Als *directrice* kon ze onmogelijk de staking steunen.

(als *lerares* was dat misschien anders geweest)

(minder waarschijnlijk: als (mannelijke) *directeur* was dat misschien anders geweest)

Als *vrouwelijke directeur* werd ze niet voor vol aangezien door de arbeiders

(als *mannelijke directeur* was dat wellicht anders geweest)

(minder waarschijnlijk: als vrouwelijke inspecteur was dat wellicht anders geweest)

Met de uitdrukking ‘*vrouwelijke X*’ wordt het seksekenmerk volop in focus geplaatst, wat altijd de tegenstelling met ‘*mannelijke X*’ oproept. Dat verklaart ook waarom de uitdrukking ‘*vrouwelijke X*’ niet gewoon wordt gebruikt in die gevallen waar een specifiek vrouwelijke functienaam ontbreekt. Vergelijk:

Ellen de Vries is *docente* aan de Mercator-hogeschool

??Ellen de Vries is *vrouwelijke psychiater* in het universitaire ziekenhuis

De uitdrukking verschijnt wel in alle gevallen waar het sekse-onderscheid in focus wordt geplaatst, of er nu een seksspecifieke term voorhanden is of niet:

Ellen de Vries is de enige *vrouwelijke minister* in het kabinet
Ellen de Vries is de enige *vrouwelijke fractievoorzitter* in het parlement

Uit corpusonderzoek blijkt dat *vrouwelijke* sporadisch zelfs wordt gebruikt bij een specifiek vrouwelijke functienaam, wat nogmaals onderstreept dat het gebruik van het adjectief niet ingegeven is door een gebrek aan specifiek vrouwelijke functienamen, maar veeleer dient om te benadrukken dat het in deze context om een vrouw gaat (en niet om een man):

Het reglement wordt vooral aangevochten door de *vrouwelijke hulpverleners*.

Dit hoofdstuk was gewijd aan de betekenis van functienamen. We hebben gezien dat sommige functienamen één betekenis hebben, maar dat andere twee mogelijke betekenissen hebben, en dat we meestal alleen uit de context kunnen afleiden of een woord met de ene (bijvoorbeeld de seksneutrale) of de andere (bijvoorbeeld de specifiek mannelijke) betekenis is gebruikt. Bovendien is betekenis een dynamisch gegeven. Functienamen kunnen bijvoorbeeld seksneutraal worden, of specifiek mannelijk, of beide, afhankelijk van de manier waarop vrouwen in de functies in kwestie worden benoemd: met een specifiek vrouwelijke naam, of met de naam die tot dan toe als ongemarkeerde naam voor de functie is gebruikt.

In het volgende hoofdstuk gaan we na hoe functienamen gevormd kunnen worden. We beschrijven de verschillende procédés om nieuwe seksspecifieke of seksneutrale functienamen af te leiden of samen te stellen, en stuiten daarbij op een ander controversieel thema: de acceptabiliteit van bepaalde nieuwvormingen.

3 Hoe maken we nieuwe functienamen?

3.1 Inleiding

We hebben in het Nederlands niet voor elke functie een seksspecifieke naam en evenmin voor elke functie een seksneutrale naam. Als we dus consequent willen gaan differentiëren of neutraliseren, moeten we nieuwe functienamen zien te vinden. Als we die niet ontlenen – aan het Engels bijvoorbeeld – moeten we ze zelf vormen. Nieuwe woorden kunnen we op twee manieren vormen: door AFLEIDING of door SAMENSTELLING. We leiden een woord af van een bestaand woord door toevoeging van een achtervoegsel: *lees+baar*, *meester+lijk*, *kijk+er*, *werk+ster* of een voorvoegsel: *on+diep*. Maar we kunnen ook twee woorden combineren of samenstellen tot één woord: *huis+kamer*, *milieu+norm*, *school+hoofd*, *camera+man*, *doel+vrouw*.

Bij differentiëring gaat het meestal om de vorming van een specifiek vrouwelijke naam, bijvoorbeeld *chirurge* en *brandweervrouw* naast *chirurg* en *brandweerman*. Maar voor functies waarin vooral vrouwen werkzaam zijn of waren, zou juist een specifiek mannelijke naam moeten worden gemaakt, zoals bijvoorbeeld *vroedman* naast *vroedvrouw*.

Bij neutralisering hebben we twee opties. We kunnen ervoor kiezen om gewoon altijd de bestaande functienamen te gebruiken, zowel voor mannen als voor vrouwen. Bij namen als *consul* en *accountant* is dat zelfs de enige optie. Van die woorden kan immers, zoals we nog zullen zien, geen specifiek vrouwelijke naam gevormd worden. Maar ook namen als *dirigent* of *loodgieter*, waarnaast *dirigente* of *loodgietster* in principe mogelijk zijn, kunnen heel goed als enige, seksneutrale naam gebruikt worden. Zoals we in het vorige hoofdstuk immers besproken hebben, zijn op een handjevol uitzonderingen na alle niet-vrouwelijke functienamen seksneutraal. In principe kunnen we die dus gebruiken als we het bij één naam per functie willen houden, en niet willen differentiëren naar sekse. Binnen deze optie moet er alleen een nieuwe seksneutrale naam worden

gevormd in die gevallen waar alleen een specifiek vrouwelijke naam ingeburgerd is, zoals in het geval van *kleuterleidster*.

Bij neutralisering is er evenwel nog een tweede optie. Sommige taalgebruikers vinden seksneutrale namen zoals *dirigent*, *specialist* of *loodgieter* onvoldoende neutraal. In hoofdstuk 2 hebben we inderdaad gezien dat dergelijke niet-vrouwelijke namen wel eens meer dan één betekenis kunnen hebben, doordat ze naast de seksneutrale betekenis een tweede, mannelijke betekenis hebben ontwikkeld. Dit kan het gebruik als enige, seksneutrale naam in de weg staan. Ook samenstellingen met bijvoorbeeld *-man* of *-heer*, die als rechterlid dus een 'mannelijk' woord hebben, worden weliswaar soms seksneutraal gebruikt, maar zijn niet voor iedereen acceptabel als dé seksneutrale namen voor de functies in kwestie. In die gevallen zouden er nieuwe namen gevormd moeten worden, met een overtuigender seksneutraal karakter. Producten van die strategie zijn samenstellingen met *-persoon* in plaats van *-man* (zoals *bewindspersoon* i.p.v. *bewindsman*) en woorden op *-kundige* (zoals *computerdeskundige* i.p.v. *computerspecialist*).

Deze tweede optie binnen een streven naar consequente neutralisering impliceert dus, net als bij consequente differentiëring, de vorming van nieuwe functienamen. In het vervolg van dit hoofdstuk gaan we na of het Nederlands wel over de morfologische middelen beschikt om door afleiding specifiek vrouwelijke (3.2), mannelijke (3.3) of seksneutrale functienamen (3.4) te vormen, of dergelijke benamingen door samenstelling te creëren (3.5).

3.2 De afleiding van specifiek vrouwelijke namen

Voor de vorming van vrouwelijke namen zijn/worden in het Nederlands verschillende achtervoegsels gebruikt: *-e* (*laborante*), *-ster* (*tuinierster*), *-es* (*onderwijzeres*), *-in* (*koningin*), *-euse* (*masseuse*), *-rice* (*directrice*), *-a* (*historica*), enz. Hiervan zijn vooral *-e* en *-ster* belangrijk, omdat er heel gemakkelijk op spontane wijze nieuwe namen mee kunnen worden gevormd: beide procédés zijn PRODUCTIEF.

Productief of niet? De taalgebruikers hebben het voor het zeggen

Het Nederlands kent twee verschillende soorten verleden tijden: naast *lopen – liep*, en *kijken – keek* hebben we *koken – kookte* en *kwijlen – kwijlde*. De eerste, die gevormd zijn door klinkerwisseling noemen we sterk, de tweede zwak, ze zijn gevormd door toevoeging van *-te* of *-de*.

De zwakke heten ook wel regelmatig, en de sterke onregelmatig, wat ongelukkig is, want er zit heel wat regelmaat in de sterke werkwoorden. En kwart van alle 'onregelmatige' werkwoorden vertoont bijvoorbeeld een *ij/ee* wisseling zoals in *kijken – keek*, en de *ij* wisselt nooit af met een andere klinker.

Maar ze verschillen belangrijk van de zwakke in een ander opzicht: nieuwe verleden tijden worden niet meer op die manier gevormd. Het wemelt van de nieuwe werkwoorden, zoals *vergrijzen*, *sprinten*, *mailen*, *bemensen*, en die krijgen altijd een verleden tijd met *-te/-de*. Er komen steeds weer zwakke werkwoorden bij, terwijl de sterke een gesloten groep vormen. Duidelijk blijkt dat ook als we het oudere *fluiten – floot* vergelijken met het nieuwere *blokfluiten – blokfluitte*. Niemand heeft gezegd dat *blokflout* niet meer mag, de taalgebruikers hebben het zichzelf ook niet opgelegd, maar doordat ze met z'n allen gedurende een lange periode om wat voor reden dan ook van deze mogelijkheid geen gebruik meer hebben gemaakt, is de norm veranderd. Klinkerwisseling is niet meer productief.

Op dezelfde manier is de vorming van vrouwelijke namen met *-in* of *-es* improductief: taalgebruikers vormen niet meer spontaan woorden van dit type; hooguit doen ze dat een enkele keer heel bewust, opzettelijk. Zoals Paul Haenen die zich in zijn tv-programma richtte *tot kijkers en kijkerinnen* (maart 1994). Maar zulke gevallen vallen onmiddellijk op als doorbreking van de norm.

Taalgebruikers kunnen de mogelijkheden die het taalsysteem biedt al dan niet toepassen, en zodoende ook het systeem veranderen, maar dat gebeurt altijd spontaan. Het onderscheid tussen productieve en improductieve vormingen is dus niet een onderscheiding die door taalkundigen wordt aangebracht, een soort voorschrift, dat vervolgens door de taalgebruiker zou kunnen worden genegeerd, nee het zijn juist de taalgebruikers die daarover beslissen, zij hebben het voor het zeggen.

3.2.1 Het achtervoegsel -e

Met het achtervoegsel -e vinden we onder andere de volgende vrouwelijke functienamen:

laborante, psychologe, bloemiste, acrobate, studente, advocate

Om te weten welke nieuwe namen gevormd kunnen worden, moeten we achterhalen welke systematiek er aanwezig is in de bestaande afleidingen op -e: wanneer is toevoeging van -e mogelijk? Waarom vinden we *commandante* of *atlete* goed, maar voelen we er weinig voor om -e aan te hechten bij *consul*, *oppas*, *preses* of *klerk*? Bij nadere inspectie blijkt dat vrouwelijke namen op -e de volgende kenmerken hebben:

1. ze zijn altijd afgeleid van corresponderende seksneutrale functienamen: *laborant, bloemist*;
2. de basis bestaat uit meer dan één lettergreep: *a-cro-baat, psy-cho-loog, stu-dent*;
3. het basiswoord is vaak een in oorsprong vreemd woord met klemtoon op de laatste lettergreep (*acrobaat, psycholoog, student, dirigent*); is de basis een inheems woord, dan hoeft de laatste lettergreep niet beklemtoond te zijn, maar hij moet wel een volle vocaal bevatten (dus wel *echtgenoot, leerling, erfgenaam*, maar niet *arbeider* of *ondernemer*, die eindigen op een doffe lettergreep).

Een en ander betekent dat op basis van heel wat functienamen specifiek vrouwelijke namen op -e mogelijk zijn. In het Systematisch overzicht in deel II worden onder andere de volgende types genoemd: woorden op

-aaf (<i>fotografe</i>)	-eur (<i>debiteure</i>)
-aal (<i>bursale</i>)	-eut (<i>therapeute</i>)
-aat (<i>advocate</i>)	-ier (<i>scholiere</i>)
-air (<i>antiquaire</i>)	-ist (<i>bloemiste</i>)
-ant (<i>commandante</i>)	-ling (<i>leerlinge</i>)
-ast (<i>cineaste</i>)	-oof (<i>filosofe</i>)
-aut (<i>kosmonaute</i>)	-oog (<i>biologe</i>)
-eel (<i>industriële</i>)	-oom (<i>econome</i>)
-eet (<i>atlete</i>)	-oot (<i>pilote</i>)
-ent (<i>studente</i>)	

We kunnen dus op basis van een analyse van bestaande woorden op *-e* aangeven bij welke categorieën van functienamen nieuwe vrouwelijke pendanten op *-e* gevormd kunnen worden. Moeilijker wordt het als we bepaalde types van woorden (vrijwel) niet als basis van een afleiding met *-e* terugvinden. Functienamen die maar uit één lettergreep bestaan bijvoorbeeld, zoals *arts, gast, gids, klant, klerk, loods* en *tolk*. In het 38-miljoen-Corpus van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie komt alleen *gaste* (9 maal) voor, de rest (*artse, gidse, klante, klerke, loodse, tolke*) helemaal niet. Zijn dergelijke afleidingen dan wel mogelijk? Het taalgevoel kan hier per regio, maar ook per spreker verschillen, en het staat een ieder natuurlijk vrij deze vrouwelijke namen te gebruiken. Maar niet voor iedereen zullen *artse, gaste, gidse, klante, klerke, loodse* en *tolke* acceptabel zijn. Uitgesloten lijken vrouwelijke namen op *-e* bij *smid, knecht* en *wacht*, of bij een aan het Engels ontleende functienaam als *coach*.

Verder zijn er namen die wel aan de drie bovengenoemde ‘eisen’ voor toevoeging van *-e* lijken te voldoen, maar waarbij vervrouwelijking niettemin vreemd aandoet, zoals onder andere *commies, lakei, matroos* en *marchaussee*.

Ten slotte signaleren we een aantal namen van vreemde oorsprong die uit meer dan één lettergreep bestaan, met zogenaamde hoofdklemtoon op de eerste lettergreep of voorlaatste lettergreep, zoals *collega, consul, commando, preses, mecenas*, en (afkomstig uit het Engels) *captain, babysit* of *talentscout*. Deze namen voldoen niet aan de klemtoonvoorkeur van het achtervoegsel *-e* (eindklemtoon bij vreemde basissen, de derde ‘eis’) en lenen zich bijgevolg niet of moeilijk voor toevoeging van *-e*.

Van de meeste vrouwelijke namen kan een meervoud gevormd worden: *schrijfsters, leraressen, boerinnen, masseuses, redactrices, bibliothecarissen*. Bij bepaalde woorden op *-e* gaat dat moeilijker. Alleen in de weinige gevallen dat een vrouwelijke naam op *-e* frequent gebruikt wordt, dat wil zeggen goed is ingeburgerd, wordt er ook een eigen vrouwelijke meervoudsvorm gebruikt: *assistentes, diëtistes, studentes*. Bij minder courante namen op *-e* lijkt een meervoud op *z'n* minst vreemd: *?chirurges, geologes, fotografes, astronomes, leerlinges, erfgenames, strateges, pilotes*. Meestal zal men in die gevallen de voorkeur geven aan het meervoud op *-(e)n*, eventueel voorafgegaan door *vrouwelijke*: (*vrouwelijke*) *chirurgen, geologen, fotografen, astronomen, leerlingen, erfgenamen, strategen, piloten*.

3.2.2 Het achtervoegsel *-ster*

Met het achtervoegsel *-ster* komen veel vrouwelijke persoonsnamen voor van verschillende aard. Ook hier is het weer van belang om de systematiek te achterhalen, ten einde te kunnen aangeven welke nieuwe namen voor de taalgebruiker aanvaardbaar zijn.

Basiswoorden op *-ier*

Allereerst vinden we vrouwelijke namen op *-ster* op basis van persoonsnamen op *-ier*:

juwelierster, rentenierster, glazenierster

Bij een aantal namen op *-ier* bestaat (nog) geen vrouwelijke persoonsnaam. Kunnen we er nu van uitgaan dat toevoeging van *-ster* in die gevallen wel mogelijk is? Dat lijkt het geval bij onder andere *marinier, poelier* en *portier*. Maar een probleem is, dat van sommige basiswoorden op *-ier* ook met *-e* vrouwelijke pendants zijn gevormd, zoals *scholiere* of *passagiere*. Willen we nu naast *officier* een specifiek vrouwelijke naam vormen, dan lijkt *officiere* beter dan *officierster*. Naast *griffier* en *brigadier* lijken zowel *griffiere/brigadiere* als *griffierster* en *brigadierster* acceptabel. Kennelijk is hier sprake van variatie en een (nog) niet geheel gestabiliseerde situatie. Hoewel *-ster* tot nu het sterkste lijkt te staan, is *-e* mogelijk in opkomst, vooral bij functies met een relatief hoge status. *-Ster* komt vaak voor bij functies met een wat lagere status of functies die verband houden met een concrete activiteit.

Basiswoorden op *-aar*

Een tweede groep van basiswoorden voor *-ster* vormen de persoonsnamen op *-aar*:

makelaar+ster, kunsthandelaar+ster, werkweigeraar+ster

Bij een beperkt aantal functienamen op *-aar* komt een vrouwelijke naam voor op *-es*, bijvoorbeeld *ambtenares, eigenares, kunstnaares, lerares*. Nieuwe namen op *-aar* krijgen steeds *-ster*: *baggeraarster*. Soms komen naast (oudere) namen op *-es* namen voor op *-ster*, zoals bij *tekenares – tekenaarster, bedelares – bedelaarster*, en komt bij de jongere vormen alleen *-ster* voor: *intekenaarster* en *ondertekenaarster*.

De specifiek vrouwelijke namen die gevormd worden door toevoeging van *-ster* na *-aar* of *-ier* zijn dus steeds afgeleid van een reeds bestaande (sekseneutrale) naam. Deze naam is zelf afgeleid, meestal van een werkwoord, zoals *onderhandel-aar*, of van een zelfstandig naamwoord, zoals *kruiden-ier*.

Naar analogie van functienamen op *-er*: werkwoorden als basis

Veel specifiek vrouwelijke namen op *-ster* zijn gevormd naar analogie van (sekseneutrale) functienamen op *-er*. De basis is daarbij meestal de stam van het werkwoord, maar er zijn uitzonderingen.

<i>onderneem+er</i>	–	<i>onderneem+ster</i>
<i>indien+er</i>	–	<i>indien+ster</i>
<i>schrijv+er</i>	–	<i>schrijf+ster</i>
<i>reizig+er</i>	–	<i>reizigster</i>

In een paar gevallen is de specifiek vrouwelijke functienaam niet naar analogie van een *-er*-naam gevormd, zoals bijvoorbeeld *naaister*, *verpleegster* en *werkster*. *Naaier* is immers geen functienaam, en *verpleegster* is ouder dan *verpleger*. *Werker* bestaat wel, maar niet in de speciale betekenis die *werkster* heeft: ‘vrouw die werkt als schoonmaakster’. In andere gevallen, zoals *medewerkster* of *vormingswerkster*, is de vrouwelijke afleiding waarschijnlijk toch weer geïnspireerd op de primaire vormen *medewerker* en *vormingswerker*.

Naar analogie van functienamen op *-er*: substantieven als basis

Een aantal specifiek vrouwelijke namen op *-ster* zijn gevormd naar analogie van (sekseneutrale) functienamen op *-er* met een substantief als basis:

<i>deeltijd+er</i>	–	<i>deeltijd+ster</i>
<i>wetenschapp+er</i>	–	<i>wetenschap+ster</i>
<i>wachtgeld+er</i>	–	<i>wachtgeld+ster</i>

Naast een beperkt aantal functienamen op *-er* (met een werkwoord of substantief als basis) komt een vrouwelijke naam voor die niet eindigt op *-ster* maar op *-es*, bijvoorbeeld *apotheker-es*, *danser-es*, *onderwijzer-es*, en niet *apothEEKster*, *dansster*, enz. Soms komen de twee types voor, zoals bijvoorbeeld *pachter-es* en *pacht-ster*. Nieuwe namen op *-er* krijgen steeds *-ster*.

Functionenamen op *-er* zonder pendant op *-ster*

Er zijn twee tamelijk substantiële groepen (seksneutrale) functionenamen op *-er* waarnaast specifiek vrouwelijke namen op *-ster* niet zonder meer mogelijk zijn.

Het betreft hier allereerst een aantal woorden als *arbiter*, *kelner*, *minister*, *parlementariër*, *psychiater*, *ruiter*, *rechter*, *slachtoffer*. Een belangrijke reden waarom *-ster*-afleidingen hier niet goed bruikbaar zijn, ligt waarschijnlijk in de bouw van deze woorden: lang niet altijd is die zo doorzichtig als dat bij *ondernem+er* of *wetenschap+er* het geval is. *Arbiter* bijvoorbeeld eindigt wel op *-er*, maar dit zal voor de meeste taalgebruikers niet het achtervoegsel *-er* zijn dat correspondeert met het vrouwelijke *-ster*. Woorden als *arbiter* hebben we daarom opgenomen in de Ad-hoc-lijst in deel II. Daar wordt ook aangegeven met welk ander achtervoegsel sommige van deze namen eventueel wél voorkomen.

Een tweede categorie vormen de aan het Engels ontleende woorden op *-er*, zoals *barkeeper*, *butler*, *freelancer*, *producer* en vele andere. Zoals in 4.4.2 wordt besproken, worden functionenamen in het algemeen in het Engels niet vervrouwelijkt. Een eventuele specifiek vrouwelijke vorm zou dus in het Nederlands, met een Nederlands achtervoegsel gevormd moeten worden, in dit geval met *-ster*. In bepaalde mate komen dergelijke namen ook in het Nederlands voor, of lijken ze ten minste mogelijk: *(bar)keepster*, *trainster*, *headhuntster*, *truckster*. Daartegenover staan namen waarbij vervrouwelijking uitgesloten lijkt, zoals *butler*, *purser* en *pr-officer*, of moeilijker acceptabel, zoals *producester* en *piercester*. Een factor zal zijn de mate waarin de Nederlandstalige in de aan het Engels ontleende naam het achtervoegsel *-er* meent te herkennen, en dat is dan weer afhankelijk van de doorzichtigheid van het Engelse woord. Het werkwoord *keepen* is bekend, en zo is naast *keeper* ook *keepster* gewoon, wie *freelance* in *freelancer* kent, kan eventueel ook *freelancester* vormen.

De conclusie is dat van functionenamen op *-ier* en *-aar* specifiek vrouwelijke namen kunnen worden gevormd door toevoeging van *-ster*. Ook naar analogie van (seksneutrale) functionenamen op *-er* kunnen specifiek vrouwelijke namen worden gevormd, door toevoeging van *-ster* aan een werkwoord of zelfstandig naamwoord. Wanneer de bouw van de (seksneutrale) functienaam op *-er* niet geheel doorzichtig is, of wanneer de naam aan het Engels is ontleend, doet vervrouwelijking ongewoon aan.

3.2.3 Het achtervoegsel -es

In het verleden zijn specifiek vrouwelijke functienamen gevormd met *-es*. De basis is daarbij steeds een seksneutrale dan wel mannelijke naam. Enkele voorbeelden zijn:

barones, burgeres, dienaressen, dichteres, meesteres, onderwijzeres, voogdes

Nogal wat van deze namen zijn verouderd. Naast de betekenis ‘vrouwelijke X’, zoals in *dichteres* komt ook wel de betekenis ‘vrouw van X’ voor, zoals in *barones*, waarin beide betekenissen samenvallen.

Het procédé is niet meer productief, d.w.z. er worden niet op spontane wijze nieuwe namen mee gevormd. Taalgebruikers die deze ‘norm’ willen doorbreken, en bijvoorbeeld naast *arbiter arbiteres* zouden willen introduceren, moeten zich ervan bewust zijn dat deze naam voor veel leden van de taalgemeenschap niet aanvaardbaar en in elk geval niet ‘gewoon’ is.

De burgemeesteres in het corpus

Zodra ook vrouwen het ambt van burgemeester zijn gaan opnemen, is er twijfel gerezen over de functiebenaming: gewoon *burgemeester* of *burgemeesteres*? We hebben de indruk dat zowel in Vlaanderen als in Nederland overwegend *burgemeester* wordt gebruikt – in aansprekingen natuurlijk vaak *mevrouw de burgemeester* – maar wat leert ons het 38-miljoen-woorden-Corpus van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in Leiden?

De zoekterm *burgemeesteres* levert 11 tekstfragmenten op waarin het woord voorkomt. Van die 11 zijn 2 fragmenten woordelijk identiek en afkomstig uit dezelfde bron; die 2 tellen dus eigenlijk voor 1. Van de 10 fragmenten komen er 9 uit de Vlaamse krant *De Standaard* van december 1995, 1 komt uit de Nederlandse *Meppeler Courant* van juli 1993.

Van de 9 fragmenten uit *De Standaard* komen er 8 uit een interview met Leona Detiège, burgemeester van Antwerpen. Zij staat bekend als iemand die bewust *burgemeesteres* wil worden genoemd, en in het interview komt de voorkeur voor die benaming expliciet ter sprake.

Het enige fragment uit *De Standaard* dat niet meteen uit datzelfde interview lijkt te komen, is een voorbeeld van metataal, taal over taal: het

gaat erover dat 'niet opgenomen woorden als *burgemeesteres* en *ministerin* of omgekeerd *ministeres* of *burgemeesterin*' toch correct gespeld kunnen worden door toepassing van (niet nader genoemde) richtlijnen. *Burgemeesteres* wordt hier dus juist genoemd als ongebruikelijkwoord!

En wat dan met de attestatie in de *Meppeler Courant*? Eigenlijk spreekt het fragment voor zich:

'[...] de verkiezing van PvdA'er Wim Zwaan tot wethouder om de vacature van Carry Abbenhües, thans "burgemeesteres" die er in Hattem de zweep overhaalt, op te vullen. [...]'

Gegeven het blijkbaar assertieve optreden van de genoemde Carry Abbenhües, wil de journalist de woordspeling met *-meesteres* niet laten liggen, en hij markeert het ongewone karakter van *burgemeesteres* nog eens nadrukkelijk door het woord tussen aanhalingstekens te plaatsen.

Burgemeesteres komt dus voor in het Nederlands, maar 'gebruikelijk' kunnen we het op basis van de corpusgegevens niet noemen. 11 attestaties lijkt behoorlijk, maar nog maar eens blijkt dat behalve het aantal ook de aard van die attestaties van belang is: zijn ze gespreid over verschillende bronnen, gaat het niet om metataal of om woordspelingen?

Zoals hierboven bij de behandeling van *-ster* al vermeld, komt *-es* ook voor bij namen op *-aar* en *-er*, waar het soms concurrentie ondervindt van nieuwere vormen op *-ster*, bijvoorbeeld *tekenaarster* naast *tekenares* of *stichtster* naast *stichteress*. Soms wordt *-es* gebruikt bij de (oudere) basisvorm van het werkwoord (*lezers*, en ook *handlezers*, *bijbellezers* en *nieuwslezers*), terwijl (jongere) afgeleide of samengestelde vormen van het werkwoord *-ster* krijgen (*voorleesster* en *inleesster*).

3.2.4 Het achtervoegsel *-in*

In het verleden zijn specifiek vrouwelijke functienamen gevormd met *-in*. De basis is daarbij steeds een seksenetrale dan wel mannelijke naam. Enkele voorbeelden zijn:

bazin, boerin, cheffin, herderin, keizerin, koningin, kelnerin, waardin

Nogal wat van deze namen zijn verouderd. Naast de betekenis 'vrouwelijke X', zoals in *cheffin*, komt ook wel de betekenis 'vrouw van X' voor, zoals in *waardin*. In dat laatste geval vallen beide betekenissen in één woord samen.

Boerin ≠ heldin ≠ vriendin ≠ leeuwin

Er worden nauwelijks meer nieuwe vrouwelijke namen gevormd met *-in*, maar de bestaande zijn er niet minder interessant om.

Allereerst zijn er namen als *boerin*, *waardin*, *gravin*, *koningin* en *herderin* die twee betekenissen hebben: 'vrouw van de boer, waard, graaf, koning of herder', maar ook: 'vrouwelijke boer, waard, graaf, koning of herder'. Die twee betekenissen vinden natuurlijk hun oorsprong in de toenmalige wereld: wie trouwde met een boer werd niet alleen 'vrouw van' maar werd ook geacht hem in dat beroep terzijde te staan, de vrouw van een graaf deelde met hem die waardigheid. Overigens is dat (woord)geschiedenis, in het hedendaagse Nederlands hoeft een *waardin* of een *herderin* niet getrouwd te zijn met een waard of een herder.

Heldin of *cheffin* behoren tot een ander type woorden op *-in*: hun enige betekenis is 'vrouwelijke held/chef' en nooit gaat het om de vrouw van een held of een chef. Held en chef zijn allebei sekseneutraal, we kunnen immers zeggen *Ellen de Vries is een held/chef personeelszaken*.

En *vriendin*? Dat is ook alleen maar 'vrouwelijke vriend', maar anders dan bij de paren *held – heldin* of *chef – cheffin* lijkt hier de niet-vrouwelijke naam mannelijk te zijn, en niet sekseneutraal. Mijn vriend Ellen de Vries is immers vreemd. Hetzelfde geldt overigens voor *boer*, *graaf*, of *koning*.

En dan nog de *ezelinnen* en de *leeuwinnen*. Er zijn wel wat van deze vrouwelijke diernamen, maar er zijn er ook heel veel niet: naast *slang*, *meeuw*, *spin* en vele andere ontbreekt een vrouwelijke naam op *-in*. De verklaring? Grote zoogdieren met waarneembare geslachtskenmerken, die in de leefwereld van mensen een zekere rol vervullen, krijgen gemakkelijker een aparte naam op *-in*. De allervertrouwdste of belangrijkste hebben overigens een eigen naam: *teef – reu*, *koe – stier*, *kat – kater* enz.

Zo zien we hoe veelzijdig de vrouwelijke namen op *-in* zijn.

Het procédé is niet meer productief, d.w.z. er worden niet op spontane wijze nieuwe namen mee gevormd. Taalgebruikers die deze ‘norm’ willen doorbreken, en bijvoorbeeld naast *minister ministerin* willen introduceren, moeten zich ervan bewust zijn dat deze naam voor veel leden van de taalgemeenschap niet aanvaardbaar en in elk geval niet ‘gewoon’ is.

3.2.5 De ‘achtervoegsels’ -euse/-(t)rice

Bij specifiek vrouwelijke functienamen als *masseuse* en *inspectrice* kunnen we niet zonder meer van ‘achtervoegsels’ spreken, evenmin als bij de sekseneutrale pendanten *masseur* en *inspecteur*. De structuur van de sekseneutrale namen is immers niet steeds doorzichtig, wat te maken heeft met het feit dat deze woorden niet van oorsprong Nederlands zijn, maar zijn ontleend aan het Frans. In het Frans is meestal wél sprake van een achtervoegsel en een basis. In het Nederlands hebben woorden op -*eur* weliswaar veelal een relatie met werkwoorden op -*eer*, zoals *masseur* – *masseer*, maar soms ook is het basiswerkwoord niet bekend of ongebruikelijk in het Nederlands. Zo kennen vele taalgebruikers uit Noord- en Zuid-Nederland het woord *traiteur*, maar is het woord *traiteren* niet of in mindere mate bekend. In andere gevallen, zoals *redacteur*, ligt de vorm van het basiswoord (*redigeren*) nog minder voor de hand. We kunnen dus niet zonder meer spreken van functienamen op het achtervoegsel -*eur*, en evenmin van specifiek vrouwelijke namen met de achtervoegsels -*euse* en -(*t*)*rice*, hoewel we voor het gemak deze term wel zullen gebruiken, zij het tussen aanhalingstekens.

Het tweede probleem is, dat vrouwelijke functienamen naast neutrale op -*eur* niet gevormd worden door toevoeging, maar door vervanging van -*eur*, en dat daarvoor twee ‘achtervoegsels’ worden gebruikt, namelijk -*euse* en -(*t*)*rice*, waarvan de distributie niet geheel eenduidig is: -*trice* kan optreden bij een naam op -*teur*, maar noodzakelijk is dat niet: *actrice*, *aborteuse*.

Ten slotte lijkt er in toenemende mate concurrentie te zijn van een ander procédé, namelijk toevoeging van -*e*, dat hierboven al besproken is.

Dit alles maakt dat vervrouwelijking van sekseneutrale functienamen op -*eur* weliswaar mogelijk is, maar dat taalgebruikers hier variatie laten zien en soms aarzelen. In nogal wat gevallen lijken zij de voorkeur te geven aan de sekseneutrale pendant, zoals bij *procureur*. Vooral als de taalgebruiker een basiswerkwoord herkent, is als alternatief een vorm op -*ster* mogelijk, al dan niet naast een sekseneutrale naam op -*er*: *dresseur* – *dresseester*, *graveur* – *graveester* – *graveerder*.

Al de bovengenoemde restricties in acht genomen, is de vorming van vrouwelijke functienamen op *-euse* en *-(t)rice* wel mogelijk, waarbij we de volgende systematische tendensen signaleren:

- a) naast functienamen op *-eur* vrouwelijke namen op *-euse*, maar in toenemende mate ook op *-eure*:

adviseur – adviseuse
rechercheur – rechercheure

- b) naast functienamen op *-teur* vrouwelijke namen op *-trice*, maar ook op *-euse*, *-eure*, *-eerster*:

redacteur – redactrice
dompteur – dompteuse
monteur – ?monteuse / ?monteure / ?monteerster

In een aantal gevallen heeft de vrouwelijke naam een enigszins andere betekenis of gevoelswaarde dan de seksneutrale. Dat is onder andere het geval bij *directrice*, dat vaak wordt geassocieerd met een school of een verzorgingsinstelling, waardoor de term minder geschikt wordt voor leidinggevende functies bij de overheid of in het bedrijfsleven. Zo ook *ambassadrice*, dat behalve in de betekenis ‘vrouw van de ambassadeur’ ook gebruikt wordt in de betekenis ‘pleitbezorgster van een bepaalde instelling’ (*ambassadrice van Unicef*). Als taalgebruikers dan een vrouw willen benoemen die de ‘hoogste diplomatieke vertegenwoordiger van een regering bij een andere regering’ is, bestaat de kans dat ze de voorkeur geven aan *ambassadeur* boven *ambassadrice*, om de (ongewenste) bijbetekenissen en associaties die door dat laatste woord worden opgeroepen, te vermijden. De benaming *informateur* voor ‘politicus die onderzoekt of een kabinetsformateur met een bepaalde opdracht kans van slagen zou hebben’ is geïnspireerd op *informer* in de betekenis ‘inlichtingen inwinnen’, terwijl *informatrice* gewoon betekent ‘vrouw die inlichtingen verstrekt’.

De conclusie is dat naast seksneutrale functienamen op *-eur* niet in alle gevallen specifiek vrouwelijke namen mogelijk zijn.

3.2.6 Het ‘achtervoegsel’ -a

Naast seksneutrale functienamen op *-(ic)us*, zoals *promovendus* of *historicus* komen vrouwelijke pendanten voor op *-a*: *promovenda*, *historica*. Een aantal mogelijke functienamen op *-a* wordt vrijwel niet gebruikt

omdat dezelfde woordvorm al in gebruik is met een andere betekenis, denken we maar aan *fysica* of *informatica*, waarmee in de eerste plaats een leer of een kunde wordt benoemd. Een aantal woorden op *-(ic)a* worden toch gebruikt met de twee verschillende betekenissen. *Botanica* bijvoorbeeld betekent zowel ‘vrouwelijke botanicus’ als ‘plantkunde’, *mathematica* zowel ‘wiskunde’ als ‘vrouwelijke wiskundige’. In concrete situaties zal wel duidelijk zijn welke van de twee betekenissen bedoeld wordt. Niettemin zullen sommigen functienamen als *elektronica*, *grammatica* of *logica* liever vermijden en de voorkeur geven aan het gebruik van de sekseneutrale naam. Wie beslist wil vervrouwelijken wijkt mogelijk liever uit naar een alternatief, zoals bijvoorbeeld *botaniste* in plaats van *botanica* of *vrouwelijke mechanicus* in plaats van *mechanica*.

Bij vrouwelijke functienamen op *-a* is naast een niet-Nederlands meervoud op *-ae* (*promovendae*, *criticae*) een meervoud op *-s* mogelijk (*promovenda's*, *critica's*), maar in de praktijk worden de vrouwelijke meervoudsvormen weinig gebruikt.

3.2.7 Andere

Ten slotte zijn er nog een aantal kleinere categorieën van vrouwelijke functienamen, gevormd door middel van procédés die vrijwel niet meer worden gebruikt voor nieuwe benamingen.

-tor / -trice / -trix

Met *-trice* komen vrouwelijke namen voor naast namen op *-tor* zoals *conservator – conservatrice*. In een beperkt aantal gevallen vinden we naast namen op *-tor* ook namen op *-trix*: *lector – lectrix/lectrice*, *rector – rectorix/rectrice* en *queastor – queatrix*.

-aris / -aresse

Naast een aantal namen op *-aris* komt een specifiek vrouwelijke naam voor op *-aresse*, bijvoorbeeld *archivaresse*, *bibliothecaresse* en *jubilaresse*. Tussen *secretaris* en *secretaresse* bestaat een zodanig betekenisverschil dat *secretaresse* niet bruikbaar is als vrouwelijke pendant van het in principe sekseneutrale *secretaris*. Gebruik van *-aresse* voor de vorming van nieuwe vrouwelijke woorden, bijvoorbeeld naast *notaris* of *pr-functionaris*, doet gewild aan.

3.3 Géén procédé voor de afleiding van specifiek mannelijke namen

Zoals we in hoofdstuk 2 beschreven hebben, is er maar een handjevol specifiek mannelijke functienamen, voornamelijk in het veld van de adellijke titels. Er zijn geen woordvormingsregels voor de afleiding van nieuwe specifiek mannelijke namen. Productieve procédés, zoals de vorming van namen door toevoeging van *-er* of *-aar*, leveren altijd nieuwe sekseneutrale namen op, die alleen in concrete gebruiksgevallen wel eens een mannelijke interpretatie krijgen.

3.4 De afleiding van sekseneutrale namen

De Nederlandse woordenschat groeit voortdurend aan met nieuwe afleidingen op *-er*, *-aar*, *-eur*, *-ist*, *-or*, enz. Die woorden (bijvoorbeeld *studiebegeleider*) hebben vrijwel altijd als basisbetekenis ‘persoon die ...’, en zijn derhalve in principe sekseneutraal. Maar doordat naast vele van die woorden een specifiek vrouwelijke variant kan worden gevormd (bijvoorbeeld *studiebegeleidster*), is het altijd mogelijk dat ze op termijn (ook) als specifiek mannelijk worden begrepen.

Bij één categorie sekseneutrale woorden is betekenispecialisering onder invloed van een specifiek vrouwelijk woord onmogelijk omdat er gewoon geen vrouwelijke varianten van kunnen worden afgeleid. Het gaat om functienamen die ontstaan (zijn) door toevoeging van *-e* aan:

- bijvoeglijke naamwoorden: *blind-e*, *taalkundig-e*, *werkloz-e*, *zelfstandig-e*
- tegenwoordige deelwoorden: *loontrekkend-e*, *helderziend-e*, *bejaardenverzorgend-e*
- voltooid deelwoorden: *veroordeeld-e*, *gedetineerd-e*, *afgevaardigde-e*, *geleerd-e*, *gevangen-e*.

Dit achtervoegsel *-e* is een ander dan het in 3.2. besproken vervrouwelijkende *-e*. Of dergelijke persoonsnamen ook optreden als functienamen is afhankelijk van hun betekenis: vergelijk *blinde* met *afgevaardigde*.

In sommige gevallen kunnen met *-e* gevormde namen van deelwoorden en bijvoeglijke naamwoorden gebruikt worden als een sekseneutrale variant naast seksespecifieke functienamen, bijvoorbeeld *verpleegster* – *verpleger* – *verpleegkundige* en *maatschappelijk werkster* – *maatschappelijk*

werker – maatschappelijk werkende. Naast *geneesheer* zouden we *geneeskundige* als seksneutrale naam kunnen gebruiken, maar misschien denken taalgebruikers bij die laatste term gewoon aan iemand die geneeskunde heeft gestudeerd, wat een minder specifieke betekenis is dan die van *geneesheer*. Naast *vroedvrouw* en *vroedman* wordt ook wel *verloskundige* als seksneutrale term gebruikt, waardoor dat woord er naast zijn oorspronkelijke betekenis ‘specialist in de verloskunde’ een tweede betekenis heeft bijgekregen: ‘iemand die is opgeleid om een vrouw bij de bevalling bij te staan’. Misschien is om die dubbelzinnigheid te vermijden het woord *vroedkundige* gekozen in het volgende vacaturebericht.

Het Christelijk Algemeen Ziekenhuis Midden Limburg is een dynamisch algemeen ziekenhuis van 663 bedden, met activiteiten op 3 campussen: campus Salvator in Hasselt met 324 bedden, campus St.-Ursula in Herk-de-Stad met 110 bedden en campus St.-Franciscus te Heusden-Zolder met 229 bedden. Het ziekenhuis beschikt over uitgebreide medische technische diensten en over een goed uitgebouwde poliklinische activiteit. Momenteel wensen wij over te gaan, op de campus Salvator in Hasselt, tot de aanwerving van een m/v:

Hoofdvroedkundige

Profiel: u beschikt over een diploma vroedkunde met bijkomende kaderopleiding of een universitaire opleiding verplegingswetenschappen • u bent een ondernemende persoonlijkheid • u beschikt over leidinggevende en organisatorische kwaliteiten • u hebt minimaal 4 jaar ervaring op een afdeling materniteit en neonatologie • u staat open voor innovatie • u beschikt over sociale vaardigheden • u hebt kennis van informatietoepassingen • u respecteert de christelijke levensvisie.

Functie: u staat in voor de organisatie van de verpleegkundige en ondersteunende activiteiten (roosterplanning, toewijzing van mensen en middelen, integratie van alle verschillende activiteiten) • u zorgt voor een vlotte communicatie, participatie en overleg met de medewerkers en artsen • u beheert het budget van uw afdeling • u staat in voor de supervisie en coördineert de vorming van uw medewerkers volgens het opleidingsbehoefteplan van uw afdeling • u dient continu het arbeidsproces te controleren en te evalueren aan de hand van kwaliteitsbevorderings- en kwaliteitscontroleinstrumenten • u houdt toezicht op de naleving van de regels van ziekenhuishygiëne • u rapporteert aan de verpleegkundige zorgmanager.

Wij bieden een afwisselende en boeiende job met een aangepaste bezoldiging (O.O.B. barema 1.78 sp).

Psycho-technische proeven maken deel uit van de selectieprocedure. Naargelang het aantal kandidaten zullen de selectiecriteria strenger gehanteerd worden en zal er rekening gehouden worden met relevante vaardigheden die blijken uit het cv.

Voor bijkomende informatie kan u contact opnemen met

Geïnteresseerd? Stuur dan uw sollicitatiebrief met cv en pasfoto voor 11 februari naar

3.5 De vorming van seksespecifieke en sekseneutrale namen door samenstelling

Hoewel samenstelling in het Nederlands een veel gebruikt procédé is, zijn de mogelijkheden voor de vorming van nieuwe functienamen door twee woorden te combineren erg beperkt. Er zijn betrekkelijk weinig persoonsaanduidende woorden die we kunnen gebruiken om er sekseneutrale of seksespecifieke functienamen mee samen te stellen.

Nieuwe sekseneutrale functienamen

Met behulp van een aantal woorden kunnen samengestelde functienamen worden gevormd die uitgesproken sekseneutraal zijn:

-hoofd	<i>verpleeghoofd, schoolhoofd, afdelingshoofd</i>
-lid	<i>stafid, europarlementslid, raadslid</i>
-mens(en)	<i>geluidsmensen, zakenmensen, onderwijsmensen</i>
-maat	<i>ploegmaat, fokkenmaat</i>
-persoon	<i>bewindspersoon, patiëntenvertrouwenspersoon, proefpersoon</i>
-figuur	<i>hoofdfiguur, sleutelfiguur</i>
-hulp	<i>thuishulp, bejaardenhulp, oproephulp</i>
-kracht	<i>oproepkracht, uitzendkracht, leerkracht</i>

Samenstellingen met deze woorden zijn soms bewust gevormd ter vervanging of ter aanvulling van seksespecifieke namen, zoals bij *bewindsman/-vrouw/-persoon, leraar/lerares/leerkracht*. Samenstellingen met *-mens* komen vrijwel uitsluitend in het meervoud voor, samenstellingen met *-maat* lenen zich eventueel voor vervrouwelijking met *-e*.

Nieuwe seksespecifieke functienamen

Met behulp van een aantal woorden kunnen samengestelde functienamen worden gevormd die uitgesproken seksespecifiek zijn:

man – vrouw

Met *-man* samengestelde namen worden begrijpelijkerwijs meestal als mannelijk opgevat: *doelman, bewindsman, vuilnisman, zeeman*. Er worden ook nieuwe namen gevormd, zoals *huisman*. Een aantal functienamen op *-man* is voor sommige taalgebruikers wel sekseneutraal bruikbaar,

zoals *ombudsman* of *cameraman*. Ook als zelfstandig woord heeft *man* soms een seksneutrale functie (*er zaten zeker honderd man in de zaal, ik reken op een man of tien*), evenals in afleidingen, zoals *bemannen*. In het meervoud komt naast *-mannen* ook *-lui* of *-lieden* voor: *timmerlui, zakenlieden*.

Namen die zijn samengesteld met *-vrouw* kunnen uitsluitend voor vrouwen worden gebruikt: *bewindsvrouw, doelvrouw, klusjesvrouw*. In *schrijversvrouw, officiersvrouw, burgemeestersvrouw* gaat het uiteraard telkens om de 'vrouw van ...'.

heer – dame/vrouw

Er komen slechts enkele namen op *-heer* voor, met eventueel daarnaast een vrouwelijke naam op *-vrouw* of *-dame*: *kasteelheer – kasteelvrouw, winkelheer – winkeldame*. Nieuwe namen worden niet of nauwelijks gevormd.

jongen – meisje/juffrouw

Naast functienamen op *-jongen* komen vrouwelijke pendanten voor op *-meisje* en *-juffrouw*: *boodschappenjongen – boodschappenmeisje, animeerjongen – animeermeisje, winkeljongen – winkelmeisje/winkeljuffrouw*. De namen op *-juffrouw* zijn vaak verouderd: *kantoorjuffrouw, kantinejuffrouw, koffiejuffrouw*, en worden soms vervangen door woorden op *-meisje*.

broeder – zuster

Naast elkaar komen functienamen voor op *-broeder* en *-zuster* in de betekenis 'verpleegkundige': *wijkzuster, nachtzuster, ziekenbroeder*.

moeder – vader

Occasioneel vinden we functie- of rolnamen met *-moeder* en *-vader*: *leesmoeder – leesvader, pleegmoeder – pleegvader*.

boy – girl

Naast elkaar komen functienamen voor op *-girl* en *-boy*: *callgirl – callboy, escortgirl – escortboy*. Naast *liftboy* kan *liftgirl* gevormd worden.

3.6 Conclusie

We hebben nu gezien welke mogelijkheden er in het Nederlands zijn om nieuwe seksespecifieke en sekseneutrale functienamen te vormen.

Het Nederlands beschikt over voldoende krachtige procédés om bij zeer veel sekseneutrale functienamen specifiek vrouwelijke namen te vormen. Het gaat dan met name om afleidingsprocédés; de vorming van seksespecifieke namen door samenstelling is zeer beperkt. Niettemin blijven er groepen functienamen over waarbij vervrouwelijking niet in overeenstemming is met de regels van het Nederlands. Zo zijn namen als *minister*, *consul*, *dokter* en Engelse namen als *accountant*, *adviser*, *trainee* niet geschikt voor toevoeging van de productieve suffixen *-e* of *-ster*. Bij andere procédés heerst soms onzekerheid: is het vrouwelijke woord bij *adviseur* *adviseuse*, *adviseure* of *adviseester*? Eventuele toepassing van een achtervoegsel dat niet meer productief is, levert ongewone vormen op: *ministerin*, *ministeres*.

Het Nederlands beschikt ook over veel mogelijkheden om sekseneutrale functienamen te vormen. Alleen al met *-er* of *-aar* kunnen naar believen personen naar hun functie-inhoud worden benoemd: *woordvoerder*, *projectontwikkelaar*, *studiebegeleider*. Maar naast zulke namen kan een specifiek vrouwelijke naam gevormd worden, en dat maakt de niet-vrouwelijke benaming potentieel polyseem, met twee betekenissen: ‘sekseneutraal’ en ‘mannelijk’, zoals we in hoofdstuk 2 hebben gezien. Sekseneutrale namen waarbij vervrouwelijking niet mogelijk is, zijn minder courant. De vorming van dergelijke namen door samenstelling (*bewinds-persoon*), of door afleiding van adjectieven en deelwoorden (*zelfstandige*, *afgevaardigde*) is slechts zeer beperkt mogelijk.

Deze woordvormingsmogelijkheden en -onmogelijkheden zullen nu een rol spelen bij de argumenten voor of tegen differentiëring en neutralisering.

4 Voorschriften voor het gebruik van functienamen?

4.1 Inleiding

Wat verdient de voorkeur: alleen *dirigent*, of daarnaast voor vrouwen ook *dirigente*? *Bewindsvrouw* naast *bewindsman*, of alleen *bewindpersoon*? In de praktijk van het taalgebruik zien we allerlei verschillende reacties op de veranderingen in de maatschappij. Nu steeds meer vrouwen werkzaam zijn in allerlei functies, ook in wat tot voor kort traditioneel mannenberoepen waren, terwijl omgekeerd ook mannen de functie van *secretaresse* en *vroedvrouw* vervullen, staan taalgebruikers voor de vraag: blijven we de bestaande namen hanteren, vormen we een seksespecifieke, meestal vrouwelijke naam, of creëren we een naam waarin het geslacht niet tot uitdrukking wordt gebracht?

Mensen kiezen oplossingen die per naam kunnen verschillen. *Bewindpersoon* is inmiddels aardig ingeburgerd, maar we spreken (nog) niet van een *camerapersoon*; naast *cameraman* wordt wel *cameravrouw* gebruikt. In concrete gevallen lijkt die keuze volkomen willekeurig. Zo werden een tijdje geleden in *de Volkskrant* sekseneutrale en specifiek vrouwelijke namen naast elkaar gebruikt, zoals uit de volgende citaten blijkt:

De NOB-jury kon zich daar niet in vinden. *Eindredacteur* Bernadette Delfgouw en *vertaalster* Loretta Dijk: 'Wij vinden dat je dan nog beter Kenneth Star kunt laten staan'.

de Volkskrant 1/11/2000

Een discussie onder leiding van Jan Tromp over de vraag: hebben we nog tijd voor kinderen, liefde en vriendschap? Met *juriste* en *columniste* D. Pessers (...) en *journalist* A. Truijens.

de Volkskrant 1/11/2000

In de eerste passage gaat het om twee vrouwen, wat ook uit de voornamen blijkt, in het tweede citaat geven de initialen geen indicatie, maar wij weten toevallig dat *juriste* en *columniste* Pessers en *journalist* Truijens allebei vrouw zijn.

Dit inconsequente gebruik laat zien, dat de taalgebruikers meestal niet echt stil staan bij het naamgevingsprobleem. Ze willen het hebben over vrouwen die de functie van eindredacteur, vertaler, jurist, columnist of journalist vervullen, en gebruiken daar de naam voor die hun op dat moment te binnen schiet. We sluiten overigens niet uit dat hier gekozen is voor de functienaam waaraan de betrokkenen zelf de voorkeur geven.

Taalgebruikers verschillen in de mate waarin zij zich bewust zijn van hun woordkeuze, en sommige willen wat minder aan het toeval overlaten, wat minder willekeurig te werk te gaan. Welk advies kunnen we die geven? Doen zij er goed aan mannen en vrouwen systematisch met verschillende functienamen te benoemen? Zo'n differentiëring betekent in de praktijk dat we mannen benoemen met de traditionele termen (*boer, rector, mecanicien, tolk*), en voor vrouwen specifiek vrouwelijke termen gebruiken en zo nodig eerst nieuw vormen (*boerin, rectrice, mecanicienne, tolke*). Of is neutralisering te prefereren, het systematisch gebruik van één naam per functie? In de meeste gevallen kan daar een bestaande naam voor gebruikt worden; in sommige gevallen is er behoefte aan een speciaal daartoe gecreëerde seksneutrale naam.

In 4.2 proberen we de balans op te maken, onder andere door gebruik te maken van de inzichten vanuit de taalkunde die we in de hoofdstukken 2 en 3 hebben besproken.

We gaan ook in op de rol van de overheid (4.3). Zijn eventuele adviezen over differentiëring of neutralisering min of meer vrijblijvend, of ligt hier een taak voor de overheid? Met andere woorden: is het wenselijk dat van overheidswege sturend wordt opgetreden door het formuleren van voorschriften of aanbevelingen over het gebruik van functienamen? In 4.4 besteden we ook enige aandacht aan de situatie in de ons omringende landen. We sluiten dit hoofdstuk af met een paar aanbevelingen voor het vermijden van seksdiscriminatie (4.5).

4.2 Naar systematische differentiëring of neutralisering?

Wie streeft naar een systematiek in de benoeming van vrouwen in een bepaalde functie zal zo consequent mogelijk één seksneutrale naam willen gebruiken, of zo consequent mogelijk een specifiek vrouwelijke naam, naast de seksneutrale of eventueel mannelijke naam. Wat leren ons de woordvorming en de betekenseigenschappen over deze twee mogelijkheden? En wat vinden de taalgebruikers zelf?

Om de kwaliteitsvolle dienstverlening naar onze residenten te kunnen waarborgen en verder uit te breiden zoeken wij momenteel (m/v):

Verpleger(sters)
niveau A1, A2 of verpleegassistent(e)

Verzorgenden
die beantwoorden aan kwalificatievereisten van het RIZIV

de job: • professioneel kunnen werken binnen een familiale sfeer en in teamverband • één weekend op twee werken • geen nachtwerk.

wij zoeken: • een dynamische, contactvriendelijke, enthousiaste professioneel die graag werkt met ouderen.

wij bieden aan de verzorgende: • een bediendecontract voor onbepaalde duur • voltijds of deeltijds • een wedde volgens de loonschalen • extralegale voordelen.

wij bieden aan de verplegende: • aantrekkelijke verloning • extralegale voordelen, waaronder een bedrijfswagen.

4.2.1 Woordvorming

Zowel differentiëring als neutralisering vereisen dat er nieuwe functienamen worden gevormd. In hoofdstuk 3 hebben we gezien, dat we in het Nederlands met behulp van achtervoegsels of door samenstelling allerlei namen kunnen vormen.

Differentiëring

Voor specifiek vrouwelijke namen is een aantal zeer bruikbare achtervoegsels beschikbaar, zoals in *makelaar* – *ster* of *therapeut* – *e*, en is ook samenstelling met bijvoorbeeld een woord als *vrouw* mogelijk: *ombudsvrouw* naast *ombudsman*. Omgekeerd zijn naast vrijwel alle vrouwelijke

namen mannelijke mogelijk, bijvoorbeeld *verpleger* naast *verpleegster*, of *vroedman* naast *vroedvrouw*.

Wil men differentiëren dan kan er dus veel, maar niet alles. Woorden als *consul*, *dokter*, *notaris*, *psychiater*, *beul*, *controller*, *taalkundige* en *postbode* voldoen niet aan de regels voor de vorming van vrouwelijke functienamen. Vooral bij Engelse namen: *pr-officer*, *diskjockey*, *executive*, is vervrouwelijking soms moeilijk. Als productieve woordvormingsmiddelen tekort schieten, zou incidenteel een naam gevormd kunnen worden met behulp van een improductief procédé: *ministerin* of *slageres*, maar het gevaar is dat zulke vormingen erg gekunsteld aandoen. Hetzelfde geldt voor het gebruik van productieve regels buiten hun toepassingsgebied, zoals *?doctore* of *?parlementariester* (zie 3.2 voor de voorwaarden voor aanhechting van *-e* of *-ster*).

Neutralisering

Hier hoeven niet veel nieuwe woorden gevormd te worden, want vrijwel alle functienamen zijn sekseneutraal te gebruiken. In enkele gevallen stuit dit op problemen. *Kraamverzorgster* bijvoorbeeld is zo ingeburgerd dat *kraamverzorger* niet als neutraal maar als mannelijk wordt opgevat. In zo'n geval kunnen er door toevoeging van *-e* aan deelwoorden en bijvoeglijke naamwoorden nieuwe sekseneutrale namen worden gevormd als *kraamverzorgende* of *leidinggevende*.

Daarnaast beschikt het Nederlands over de mogelijkheid om door middel van samenstellingen met woorden als *-persoon*, *-lid*, en *-kracht* sekseneutrale namen te maken als *bewindspersoon*, *parlements lid* of *leerkracht*. Niettemin is er ook wel een probleem als men voor al die gevallen waarin een bestaande naam onvoldoende sekseneutraal bruikbaar wordt geacht, een nieuwe naam wil creëren. Soms leidt dat tot erg gewrongen namen als *barverantwoordelijke* (*barman*), *timmer* (*timmerman/timmervrouw*), *vroedmens* (*vroedvrouw/vroedman*), *geneeskundig hoofd* (*genesheer*).

4.2.2 Betekenis

Hoewel in de hele discussie de vrouwelijke functienamen centraal staan – gebruiken we die of beperken we ons tot de sekseneutrale naam – is in hoofdstuk 2 duidelijk geworden dat het de betekenis van de niet-vrouwelijke namen is die een centrale rol vervult. Roepen de niet-vrouwelijke namen toch vooral het beeld van een man op, of zijn ze geschikt als sekseneutrale naam, en welke invloed hebben differentiëring en neutralisering

daarop? En welke andere gevolgen voor het taalgebruik zijn er van een systematische keuze voor een van de twee?

Differentiëring

Consequente differentiatie leidt ertoe dat de seksneutrale naam een mannelijk beeld oproept, en daarmee minder geschikt wordt als seksneutrale naam. Omdat het gebruik van seksneutrale namen noodzakelijk blijft, moeten we ons behelpen met omslachtige alternatieven. In een klein aantal gevallen verschilt de vrouwelijke naam van de niet-vrouwelijke door een lager prestige.

- *Seksneutrale naam roept mannelijk beeld op*

Bij differentiatie lijkt de verhouding tussen de twee woorden – bijvoorbeeld *psycholoog* – *psychologe* – gelijkwaardig, maar is dat niet.

Als voor verwijzing naar concrete vrouwen consequent *psychologe* wordt gebruikt, gaan we natuurlijk een concrete verwijzing met *psycholoog* als mannelijk interpreteren. Zo zal in de uitspraak

Ik ben goed bevriend met de psycholoog van de kinderafdeling

psycholoog het beeld oproepen van een man vanuit de veronderstelling: als het een vrouw was geweest, zou *psychologe* zijn gebruikt. Aangezien nu dezelfde vorm *psycholoog* ook wordt gebruikt in seksneutrale contexten, zoals in

De rechter kan een beroep doen op een psycholoog

zal de taalgebruiker zich ook daar gemakkelijker een man bij voorstellen.

Systematische differentiatie leidt met andere woorden tot asymmetrische beeldvorming: een vrouwelijk beeld wordt alleen gekoppeld aan de specifiek vrouwelijke term, in casu *psychologe*, terwijl de niet-specifiek vrouwelijke term, in casu *psycholoog*, een mannelijk beeld oproept, niet alleen bij verwijzing naar een concrete man, maar ook in die gevallen waar de term eigenlijk seksneutraal bedoeld is.

Zelfs als vrouwen heel sterk staan in een bepaalde functie, kan dat niet verhinderen dat de niet-specifiek vrouwelijke naam een mannelijk beeld blijft oproepen. We illustreren een en ander met de eerder al in 2.3 genoemde cijfers m.b.t. *psycholoog* – *psychologe* uit het 38-miljoen-Corpus van het INL. Het huidige corpus bevat

vandaag: 24 verwijzingen naar een concrete vrouw ($20 \times \textit{psychologe}$,
 $4 \times \textit{psycholoog}$)
 45 verwijzingen naar een concrete man (met *psycholoog*)
 $50 \times$ sekseneutraal gebruik van *psycholoog*

Stel dat in de toekomst veel meer nog dan nu naar vrouwelijke psychologen zou worden verwezen, dat bijvoorbeeld de huidige man/vrouw-verhouding gewoon zou worden omgekeerd, maar dat die verwijzingen wel telkens met *psychologe* gebeuren, dan krijgen we het volgende

scenario A: 45 verwijzingen met *psychologe* naar een concrete vrouw
 24 verwijzingen met *psycholoog* naar een concrete man
 $50 \times$ sekseneutraal gebruik van *psycholoog*

Ondanks de relatief sterke positie van de vrouwen, zal toch in totaal in teksten ($24 + 50 = 74$) keer een mannelijk beeld worden opgeroepen, tegenover 45 keer een vrouwelijk. We zien dus dat bij differentiëring de sekseneutrale naam een mannelijk beeld blijft oproepen.

Verderop, bij de behandeling van neutralisering, bespreken we een alternatief scenario B.

- *Gebruik van een sekseneutrale naam blijft noodzakelijk*

Er zijn allerlei contexten waarin een sekseneutrale naam gebruikt moet worden. Bijvoorbeeld in zinnen als :

*Het beroep van leraar is de laatste jaren aanzienlijk in status gedaald
 Laura en haar man zijn allebei architect*

waarbij naar de functie in het algemeen wordt verwezen.

Zin (a) betekent iets anders dan zin (b):

(a) *Hella Haasse behoort tot de meest gelezen Nederlandse schrijvers*

(b) *Hella Haasse behoort tot de meest gelezen Nederlandse schrijfsters*

In samenstellingen is vrijwel in alle gevallen een niet-vrouwelijke naam opgenomen (niet bijvoorbeeld in *verpleegstersopleiding*), die van meet af aan sekseneutraal bedoeld is, of een sekseneutrale interpretatie kan krijgen bij gewijzigde maatschappelijke omstandigheden:

filologencongres, artiesteningang, accountantscontrole, journalistenvakbond, apothekersassistent, onderwijzersberoep, ingenieursopleiding.

Er zijn samenstellingen waarin als linkerlid niet een functienaam voorkomt, maar een woord dat de activiteit op dat terrein aanduidt. Zo spreken we niet over een *zangersvereniging* maar over een *zangvereniging* en we kennen ook *zangopleiding*. Op dezelfde manier zouden we bijvoorbeeld de functienamen *verpleegster* en *verpleger* kunnen omzeilen en *verpleegopleiding* kunnen gebruiken, maar dat kan slechts in weinig gevallen.

Ook in afleidingen komt steeds de niet-vrouwelijke naam voor:

koningschap, kunstenaarschap, burgerschap, kostwinnerschap, redacteurschap, vakmanschap; heldendom, heldhaftig, burgerlijk, schoolmeesterachtig.

Nu is het ongewilde effect van differentiëring juist dat de niet-vrouwelijke naam in veel gevallen een mannelijke interpretatie houdt of krijgt, en daarmee minder geschikt wordt als sekseneutrale naam. Alternatieven zijn er niet of nauwelijks.

- *Gebrek aan een sekseneutrale naam leidt tot omslachtigheid*

Als we een groep willen noemen die uit vrouwen en mannen bestaat leidt consequente differentiëring tot omslachtige formuleringen:

*de wethoudsters en wethouders
het college van wethouders en wethoudsters
burgemeester en wethouders en wethoudsters*

Wie in zulke gevallen bereid is af te zien van een specifiek vrouwelijke naam, kan moeilijk of niet meer terugvallen op de niet-vrouwelijke, die het sekseneutrale karakter immers heeft verloren. Hetzelfde geldt voor samenstellingen of afleidingen:

*?tandarts- en tandartseopleiding
?redacteur- en redactriceschap
?helden- en heldinnendom*

- *Vrouwelijke naam heeft soms andere betekenis, lager prestige*

Niet bij alle bestaande woordparen is het verschil alleen een sekseverschil. Soms is er ook een verschil in functie, zoals bij *secrètaresse/secretaris*, *bibliothecaresse/bibliothecaris* of *directrice/directeur*. Gevoegd bij het feit dat bestaande namen als *werkster* en *naaister*, waarnaast geen niet-vrouwelijke namen voorkomen, functies aanduiden met een betrekkelijk lage status, zou dat ertoe kunnen leiden dat vrouwelijke namen vaak gepaard gaan met een lager prestige.

Neutralisering

Neutralisering betekent in eerste instantie dat vrouwen nog regelmatig worden aangeduid met namen die vooral een mannelijk beeld oproepen. Een zin als: *Veel werkgevers hadden hun man meegenomen naar het slotfeest* blijft vooralsnog vreemd als met *werkgevers* een groep vrouwen bedoeld zou zijn. Maar juist door consequent doorgevoerde neutralisering kan de stereotiepe voorstelling die we van functies hebben veranderen. Bij nieuw gevormde seksneutrale namen blijft de functie-inhoud niet altijd gelijk.

- *Seksneutrale naam roept mannelijk beeld op*

Nogal wat bestaande seksneutrale namen worden niet als neutraal maar als mannelijk ervaren. Niet-specifiek vrouwelijke namen zoals *arts* of *mechanicien* zijn weliswaar in principe seksneutraal, maar hebben in het concrete taalgebruik, en dus voor de taalgebruiker, vaak een mannelijke inhoud. Die inhoud of interpretatie kan evenwel in het gebruik veranderen, gelijk op met de veranderingen in de maatschappij. Juist doordat traditionele mannen- of vrouwenberoepen open staan voor beide seksen, en ook daadwerkelijk door mannen en vrouwen worden vervuld, verliezen de bestaande namen hun eventuele mannelijke invulling. Stelden we ons vroeger bij een minister bijna altijd een man voor, tegenwoordig is dat niet meer het geval. Zelfs specifiek mannelijke namen kunnen als neutrale functienaam in gebruik komen. Zo bekleedt in Nederland voormalig minister van justitie (mevrouw) Winny Sorgdrager de functie van (nationale) *ombudsman*.

- *Seksneutrale naam verliest zijn mannelijke invulling*

Juist door neutralisering kunnen functienamen hun stereotiep mannelijke voorstelling kwijt raken. Hierboven hebben we een scenario A geschetst, waarbij systematisch gebruik van seksespecifieke functienamen zoals *psychologe* de stereotiep mannelijk beeldvorming bij niet-specifiek vrou-

welijke, in casu sekseneutrale vormen zoals *psycholoog* in stand houdt. Een alternatief scenario B bestaat erin geen seksespecifieke functienamen meer te gebruiken:

scenario B: 45 verwijzingen met *psycholoog* naar een concrete vrouw
 24 verwijzingen met *psycholoog* naar een concrete man
 50× sekseneutraal gebruik van *psycholoog*

Op die manier is de sekse van de (vrouwelijke) functiehouder niet langer zichtbaar in de functienaam, maar de kans is wel reëel dat de beeldvorming bij *psycholoog* in sekseneutraal gebruik minder mannelijk of misschien zelfs uitgesproken vrouwelijk wordt wanneer het aantal concrete verwijzingen naar vrouwelijke psychologen het aantal concrete mannelijke verwijzingen overstijgt.

- *Nieuwe sekseneutrale namen hebben soms een eigen, afwijkende functie-inhoud*

Nieuwe sekseneutrale namen worden nogal eens geïntroduceerd bij beroepen die typisch vrouwelijk zijn: *verpleegkundige* – *verpleegster*, *bejaardenverzorgende* – *bejaardenverzorgster* en krijgen dan soms direct een hogere status. Soms heeft een neutrale naam al een andere betekenis, bijvoorbeeld namen op *-kundige* als *verpleegkundige* en *verloskundige*, die behalve ‘verpleegster/verpleger’ en ‘vroedvrouw’ de betekenis ‘deskundige op het terrein van de verpleegkunde/verloskunde’ hebben.

4.2.3 De taalgebruikers zelf

We hebben in het eerste hoofdstuk al gezien dat taalgebruikers in het algemeen, en ook de vrouwen in het bijzonder, geen duidelijke voorkeur voor één van de twee mogelijkheden hebben. Voor differentiëring pleit dat het sekse-onderscheid een natuurlijk gegeven is, voor neutralisering dat sekse bij de uitoefening van een functie juist geen rol mag spelen.

Differentiëring

Differentiëring doet recht aan het belang van sekse in onze maatschappij. Het sekse-onderscheid is een zo natuurlijk gegeven – we zijn immers allemaal man of vrouw – dat we ons bij allerlei functies onontkoombaar mannen of vrouwen voorstellen.

Het gebruik, louter en alleen van de sekseneutrale functieaanduiding, kan voor taalgebruikers bovendien verwarrend en zelfs storend zijn. Als je een bericht leest over een *gezagvoerder* ben je geneigd je daar een man bij

voor te stellen, en als je dan een paar regels verderop leest dat *zij* het vliegtuig zonder schade op de grond kreeg, kijk je waarschijnlijk even verbaasd op. Lezers voelen zich, in elk geval tijdelijk, op het verkeerde been gezet, en moeten hun interpretatie, hun voorstelling bijstellen. Een aantal vrouwen voelt zich niet thuis in een tekst waarin alleen seksneutrale of 'mannelijke' functienamen worden gebruikt, en er zijn vast ook mannen die er bezwaar tegen maken dat vrouwen op die manier onherkenbaar zijn.

Er zijn mogelijk ook positieve maatschappelijke effecten van het gebruik van specifiek vrouwelijke namen. Sommige taalgebruikers, dus niet alleen vrouwen, stellen het op prijs dat in de woordkeus duidelijk tot uitdrukking komt dat vrouwen, net zo goed als mannen, in allerlei functies werkzaam kunnen zijn. Vrouwen voelen zich misschien meer aangesproken door *gezagvoerster* of *garagehoudster* dan door de niet-vrouwelijke aanduidingen. De woordkeus zou op die manier uiteindelijk een bijdrage kunnen leveren aan de (voortschrijdende) emancipatie van de vrouw.

Neutralisering

Neutralisering doet recht aan de overtuiging dat de sekse juist bij de beroepsuitoefening geen rol mag spelen. Het gaat er niet om vrouwen zichtbaar te maken, van belang is dat vrouwen zich niet buiten gesloten voelen, zich kunnen herkennen in de bepaalde functie. Seksneutrale namen dienen dat doel. Door één term te gebruiken voor de functie wordt duidelijker tot uitdrukking gebracht dat mannen en vrouwen voor alle functies gelijkwaardig zijn. Sommigen vinden het niet alleen onnodig maar zelfs discriminerend om in functienamen te differentiëren naar sekse; we doen dat toch ook niet naar ras, of leeftijd, of haarkleur.

Het maatschappelijk effect van neutralisering zou, net als dat van differentiëring, een bijdrage kunnen zijn aan de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen.

4.2.4 Conclusie

We moeten concluderen dat de weegschaal niet duidelijk naar de ene of de andere kant doorslaat. Zowel voor differentiëring als voor neutralisering bestaan goede argumenten, maar tegen beide bestaan ook bezwaren. De voorkeur voor een bepaalde strategie kan per categorie of zelfs per functienaam verschillen. Bijvoorbeeld bij de Engelse namen ligt de keuze voor neutralisering voor de hand, want differentiëring is lang niet altijd mogelijk; maar in een concreet geval kan een specifiek vrouwelijke naam weer wel een optie zijn, zoals in *barkeepster*. Dit maakt een consequent en systematisch doorgevoerde keuze erg twijfelachtig.

4.3 Geen voorschriften

Als we nu proberen een afweging te maken tussen de pro's en contra's van de twee mogelijkheden, dan willen we eerst nog eens het verschil onder de aandacht brengen tussen spontane en gestuurde veranderingen in de woordenschat. Spontane veranderingen vinden vanzelf plaats doordat taalgebruikers nieuwe woorden gaan gebruiken, of aan bestaande woorden een nieuwe toepassing geven. Veranderingen die plaats zouden vinden omdat bepaalde groeperingen die hebben bepleit en/of omdat ze door de overheid zijn opgelegd, zijn gestuurde veranderingen.

Wij menen dat het niet verstandig is om van overheidswege voorschriften te geven voor het gebruik van functienamen.

Om te beginnen laat woordgebruik, anders dan spelling, moeilijk sturing toe. Functienamen zijn geen eenduidige termen, maar woorden, die, zoals zoveel woorden, vaak verschillende gebruiksmogelijkheden hebben. Een *schrijver* kan een functie aanduiden (een habituele activiteit), maar ook een persoon die de handeling 'schrijven' uitvoert, niet beroepsmatig, maar incidenteel (occasionele activiteit):

Wie is de schrijver/schrijfster van deze brief?
Zij is een veel gelezen schrijfster
Hij is een bekende schrijver

De grens tussen functienamen en rolbenamingen is dus moeilijk te trekken, zoals in hoofdstuk 1 al besproken. Het gaat bij differentiëring dus niet alleen om bepaalde registers, zoals bijvoorbeeld personeelsadvertenties of correspondentie van de overheid, maar om alle soorten, schriftelijk én mondeling taalgebruik. Voor dat laatste kunnen natuurlijk nooit voorschriften gegeven worden, hooguit gebruikswenken, maar ook dan is hun invloed beperkt vanwege het spontane karakter van mondeling taalgebruik.

We twijfelen eraan of voorschriften van de overheid enige kans op slagen zouden hebben. Het gaat hier immers om de woordkeus van meer dan twintig miljoen taalgebruikers binnen het domein van de functienamen, dat een paar duizend woorden telt, samenstellingen inbegrepen. De ervaring met overheidsinitiatieven ter zake in Frankrijk (zie 4.4.1) leert dat het één zaak is om het woordgebruik per decreet voor te schrijven, maar een heel andere zaak om die voorschriften ook te laten naleven.

Maar ook als de naleving van overheidsvoorschriften in taalgebruikskwesties zou kunnen worden afgedwongen, dan nog blijft de grote vraag welke benoemingsstrategie het meest in aanmerking komt. Weinigen zijn onvoorwaardelijk voorstander van systematische differentiëring of systematische neutralisering, precies vanwege de boven geschetste bezwaren die tegen elk van die strategieën kunnen worden ingebracht. Zelfs over de vraag welke strategie het meest gender/vrouwvriendelijk is, zijn de meningen verdeeld.

Dat alles lijkt ons een voldoende grond om de vorming en het gebruik van seksespecifieke of sekseneutrale functienamen aan het inzicht van de taalgebruikers zelf over te laten. Het zijn immers de individuele taalgebruikers, die veelal onbewust, maar soms bewust, bepaalde vernieuwingen in gang zetten. Zij gebruiken soms zonder zich daarvan bewust te zijn, nieuwe seksespecifieke of sekseneutrale functienamen, of geven aan bestaande functienamen een nieuwe toepassing door ze te gebruiken voor 'leden van de andere sekse'. Soms kiezen ze bewust tussen differentiëring en neutralisering.

Vrijheid blijheid?

Geen sturing door de overheid, maar de vorming en het gebruik van seksespecifieke of sekseneutrale functienamen aan de taalgebruikers zelf overlaten. Dat is wat in dit boek bepleit wordt. Met als gevolg dat de een zal spreken van *scheidsrechtster*, een ander van *scheidsrechter*, en weer iemand anders misschien de voorkeur geeft aan *arbiter*, terwijl ze wel allemaal hetzelfde bedoelen. Dat hoeft geen bezwaar te zijn, maar toch kan het voor taalgebruikers verstandig zijn op hun woordkeus te letten.

Veel verpleegsters kampen met ongewenste intimiteit, kopte de *Volkscrant* op 18 januari 2000. En het artikel opende vervolgens met de zin: 'Meer dan de helft van de verpleegkundigen wordt tijdens het werk geconfronteerd met ongewenste intimiteiten als seksueel getinte opmerkingen en handtastelijkheden'. Vanwaar die overstap van het specifiek vrouwelijke *verpleegsters* naar het sekseneutrale *verpleegkundigen*? Gaat het hier louter om een stilistische afwisseling, of zit er een diepere bedoeling achter? Je zou kunnen vermoeden dat in de tekst wordt uiteengezet dat vooral vrouwen last hebben van seksuele intimidaties, en dat zij bedoeld worden met 'meer dan de helft van de ver-

pleegkundigen', maar niets van dat al. Wel allerlei informatie als: 'In ruim 40 procent van de gevallen worden de ongewenste intimiteiten gepleegd door de patiënt of diens naasten', en: 'Uit de enquête blijkt verder dat 43,2 procent van vooral het vrouwelijk personeel dit niet meldt'. Maar geen gegevens over de slachtoffers. Of verpleegsters er meer last van hebben dan verplegers, we lezen er niets over.

Misschien was de keuze voor *verpleegsters* dus alleen maar een ingreep van de koppenmaker. Maar zijn keuzevrijheid levert hier verwarring op, en is dus, net als de bedoelde intimiteit, ongewenst.

Bij dit alles willen we de taalgebruikers niet in de kou laten staan. Individuele taalgebruikers hebben soms een duidelijke voorkeur voor differentiatie of neutralisering, en zoeken soms naar het in hun ogen juiste woord. Anderen voelen zich soms door die vrijheid van keuze onzeker, en willen weten wat de mogelijkheden zijn. Daarom bevat dit boek in Deel II een overzicht van wat op taalsystematisch niveau mogelijk is in het Nederlands, en wat daarvan gebruikelijk is. Ad-hoc-gevallen zijn opgenomen in een aparte lijst. Het is dan aan de taalgebruikers om te beslissen van welke mogelijkheden zij gebruik willen maken.

4.4 Functiebenamingen in de ons omringende talen/landen

In dit boek maken we systematisch een onderscheid tussen wat taalkundig mogelijk is enerzijds, en hoe van die mogelijkheden gebruik wordt gemaakt anderzijds. Dat laatste is het voorwerp van subjectieve/persoonlijke en van intersubjectieve/maatschappelijke keuzes.

Voor het Nederlands blijkt inzake vorming van seksenetrane en seksespecifieke termen taalkundig veel mogelijk te zijn, maar niet alles, en lijkt overheidsingrijpen in het gebruik van functiebenamingen ongewenst.

Als we de toestand voor de ons omringende talen en landen bekijken, hanteren we dezelfde tweedeling:

- (1) welke morfologische en andere mogelijkheden hebben het Frans, het Engels, en het Duits voor de uitdrukking van seksenutraliteit of -specificiteit?
- (2) in welke mate wordt overheidsingrijpen in deze materie wenselijk geacht in Frankrijk, Groot-Brittannië, en Duitsland, om ons te beperken tot onze grootste buurlanden. We gaan met iets meer detail in op de toestand in Frankrijk omdat daar de overheid tot nu toe het verst is gegaan in de (pogingen tot) regulering van het taalgebruik.

4.4.1 Frans

Het Frans beschikt over meer mogelijkheden dan het Nederlands om functienamen naar sekse te onderscheiden. Naast de specifiek vrouwelijke suffixen zoals *-rice* of *-e* kent het Frans immers ook nog een systeem van dubbele lidwoorden – *un/une, le/la*, enz. – Vergelijk:

een onderwijzer – een onderwijzeres
un instituteur – une institutrice

Wanneer specifiek een vrouw bedoeld is, krijgen functienamen die morfologisch niet kunnen worden vervrouwelijkt, in de praktijk geregeld een seksespecifieke markering in de vorm van het lidwoord. Vergelijk:

de minister
le ministre – la ministre

Wie het sekse-onderscheid wil expliciteren, heeft in het Frans ruime morfologische en andere mogelijkheden om dat te doen.

De laatste decennia zijn in Frankrijk verschillende initiatieven genomen om vrouwen in functies zichtbaarder te maken. Sluitstuk van die politiek had moeten zijn de *Circulaire* van 11 maart 1986 *relative à la féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre*, uitgevaardigd door toenmalig premier Laurent Fabius. Een commissie onder het voorzitterschap van Benoîte Groult had eerder al een geheel van regels vastgelegd *permettant la féminisation de la plupart des noms de métier, grade, fonction ou titre*. In de circulaire van 11 maart wordt gevraagd *de veiller à l'utilisation de ces termes* in alle documenten die uitgaan van de overheid – decreten, circulaires, correspondentie met burgers, contracten, enz. – of die door overheidsdiensten worden gebruikt.

Op 6 maart 1998 vaardigt premier Lionel Jospin een nieuwe circulaire uit over dezelfde materie, waarin behalve een stand van zaken 12 jaar na de eerste circulaire, ook een aantal plannen voor de toekomst zijn opgenomen:

Cette circulaire [van 11 maart '86] n'a jamais été abrogée mais elle n'a guère été appliquée [...]
Pour accélérer l'évolution en cours, j'ai demandé à la commission générale de terminologie et de néologie de mener une étude qui, à la lu-

mière des pratiques passées et des usages en vigueur dans d'autres pays francophones, fera le point sur l'état de la question. [...]
En liaison avec ces travaux, l'Institut national de la langue française se propose d'établir un guide pour les usagers. Ce guide, qui recensera les termes utilisés dans les pays francophones et contiendra des recommandations concernant les formes féminines les mieux adaptées à nos usages, fera l'objet d'une large diffusion.

Zelfs met het politieke engagement van verschillende Franse regeringen lijkt systematisch gebruik van specifiek vrouwelijke functienamen alvast niet gemakkelijk ingang te vinden in het Frans, dat nochtans over ruime morfologische en andere mogelijkheden beschikt om te vervrouwelijken.

4.4.2 Engels

Op uitzonderingen als *waiter* – *waitress* na, zijn Engelse functienamen in principe sekseneutraal: *teacher*, *cook*, *worker*, *scientist*, *secretary*, enz. Die functienamen kunnen morfologisch noch anderszins als vrouwelijk gemarkeerd worden. Alleen al om die reden ligt overheidsingrijpen ten voordele van het gebruik van specifiek vrouwelijke functienamen niet voor de hand. De gevoeligheid voor de genderproblematiek is er in de Angelsaksische wereld evenwel niet minder groot om. In die gevallen waar functienamen dreigen als specifiek mannelijk geïnterpreteerd te worden, worden diverse tekstuele en pronominale strategieën aangewend om het morfologisch deficit als het ware te compenseren. Aan vele teksten gaat een opmerking vooraf waarin uitdrukkelijk gesteld wordt dat alle functie- of rolbenamingen en de daarnaar verwijzende pronomina zowel op mannen als op vrouwen slaan. Er worden pronominaal vaak dubbelvormen gebruikt – *the teacher ... he/she ...* – of er wordt overgeschakeld naar meervoudige (voor)naamwoorden: *teachers ... they/their ...*. In functie-omschrijvingen biedt een perspectiefwisseling vaak uitkomst, dus in plaats van *the teacher ... he/she will be in charge of ...* wordt de geïnteresseerde teacher direct aangesproken: *you will be in charge of ...*

4.4.3 Duits

In het Duits is feminisering met *-in* vrijwel altijd mogelijk: *Lehrer* – *Lehrerin*, *Dozent* – *Dozentin*, *Arbeiter* – *Arbeiterin*, *Präsident* – *Präsidentin*, enz. Gebruik van specifiek vrouwelijke benamingen wordt niet opgelegd, noch door de federale overheid, noch door de *Länder*. In de praktijk wordt de vrouwelijke vorm toch vaak naast de in principe sekseneutrale vorm gebruikt (*Dozent* – *Dozentin*) waardoor die eerste vorm natuurlijk steeds

gemakkelijker als specifiek mannelijk wordt geïnterpreteerd. Zelfstandig gebruikte adjectieven of deelwoorden worden courant gebruikt als seks-neutrale functienamen: *Vorsitzende(r)*, *Dozierende(r)*, enz.

4.5 Hoe seksdiscriminatie te vermijden?

In de twee vorige paragrafen hebben we aannemelijk willen maken dat voor het Nederlands dwingende voorschriften met betrekking tot het gebruik van seksespecifieke of seksneutrale functienamen niet wenselijk zijn, en dat de praktijk in de ons omringende landen in dezelfde richting wijst. De Europese initiatieven die ter zake al zijn genomen, weerspiegelen de algemene tendens in de Europese lidstaten: er worden geen voorschriften uitgevaardigd, maar wel aanbevelingen geformuleerd. Zo luidt Aanbeveling nr. R (90) 4 d.d. 6 juni 1990 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa over het uitbannen van seksisme uit taal:

De raad beveelt aan dat de overheden van lidstaten bevorderen dat taal zodanig gebruikt wordt dat hierin de gelijkheid tussen vrouwen en mannen weerspiegeld wordt en maatregelen nemen met het oog op:

1. *aanmoediging van het gebruik van zo veel mogelijk niet-seksistische taal, waarin rekening gehouden wordt met de aanwezigheid, de status en rol van vrouwen in de maatschappij, zoals het huidig taalgebruik dat doet ten aanzien van mannen;*
2. *aanpassing van de terminologie gebruikt bij wetgeving, overheidsdiensten en onderwijs aan de uitgangspunten van sekse-gelijkheid;*
3. *bevordering van niet-seksistisch taalgebruik in de media.*

In dit boek wordt uitgebreid ingegaan op de mogelijkheden tot en wenselijkheid van systematische vervrouwelijking van functienamen. Dat zou verkeerdelijk de indruk kunnen wekken dat een discussie over gender-vriendelijk taalgebruik eigenlijk niet meer is dan een discussie over het gebruik van vrouwspecifieke functienamen. De praktijk is complexer dan dat. Of een bepaald woordgebruik discriminerend overkomt, hangt meestal niet alleen af van de woordkeuze als zodanig, maar vooral ook van de context waarin een woord wordt gebruikt.

Als functienamen worden gebruikt voor concrete personen, is er meestal geen probleem. Zo is het gebruik van *ingénieur* – qua betekenis seksneutraal, maar stereotiep mannelijk; morfologisch moeilijk te vervrouwelijken – uiteraard niet discriminerend in het volgende fragment:

Ellen de Vries is onze nieuwe ingenieur elektronica. Zij is vorige week aangeworven. Vanmorgen bespreekt Ellen de taakverdeling met haar team.

In de context worden ruim voldoende indicaties meegegeven opdat er bij de hoorder/lezer geen misverstand zou bestaan over de sekse van de betrokkene.

Een misverstand ligt al meer voor de hand wanneer een functienaam alleen als toevoeging bij een naam wordt gebruikt. Wie brieven ondertekent met *H. Molenaar, Ingenieur Rijkswaterstaat*, mag er zich niet over verbazen dat de aangeschreven burger telefonisch contact zal zoeken met ‘de heer’ Molenaar. *Henriette* Molenaar zou er dus goed aan doen voortaan haar brieven ook als zodanig te ondertekenen. Gebruik van voornamen – als die seksespecifiek zijn tenminste – is immers een eenvoudig maar krachtig middel om stereotiepe beeldvorming te doorbreken.

In vacatureberichten kunnen verschillende strategieën worden gebruikt om seksediscriminatie te vermijden. Er is om te beginnen het gebruik van dubbelvormen zoals *verplegers/verpleegsters, leraars en/of leraressen, (bejaarden)verzorg(st)ers*, enz., maar dat wordt al gauw te omslachtig. Voor bepaalde functies kan één onverdacht seksneutrale term uitkomst bieden:

Gevraagd: *verpleegkundige(n), leerkracht(en), (bejaarden)verzorgende(n), ...*

Gaat het om in principe seksneutrale, maar vaak als stereotiep mannelijk geïnterpreteerde functienamen, dan kan het woordgebruik in de context het verschil maken. Als van een aan te werven *ingenieur elektronica (m/v)* wordt gevraagd dat *hij rapporteert over de weekprestaties van zijn team bij zijn afdelingshoofd*, zullen vrouwen het moeilijk hebben zich in een dergelijk profiel te herkennen. De directe aanspreekvorm biedt in dergelijke gevallen uitkomst:

U rapporteert over de weekprestaties van uw team bij het afdelingshoofd.

Ook in andere tekstsoorten, zoals reglementen, wettelijke bepalingen, (arbeids)overeenkomsten en dergelijke, komen heel wat functienamen voor

die weliswaar sekseneutraal bedoeld zijn, maar niettemin als specifiek mannelijk worden begrepen.

Een arts is gebonden door het beroepsgeheim. Hij mag geen patiëntgegevens doorspelen aan derden.

De aanvrager bevestigt de correctheid van de verstrekte gegevens met zijn handtekening.

Een alternatief bestaat erin in dergelijke teksten **systematisch de meervoudsvorm te gebruiken**. Vergelijk:

Artsen zijn gebonden door het beroepsgeheim. Zij mogen geen patiëntgegevens doorspelen aan derden.

Aanvragers bevestigen de correctheid van de verstrekte gegevens met hun handtekening.

Als het om richtlijnen gaat, zoals in het laatste voorbeeld, **kan ook gemakkelijk de directe aanspreekvorm worden gebruikt**:

U bevestigt de correctheid van de verstrekte gegevens met uw handtekening.

Nog een strategie waarmee heel wat benoemingsproblemen kunnen worden voorkomen, bestaat erin niet de functiehouder, maar de functie, de activiteit zelf te noemen. Denken we maar aan de aftiteling bij films en televisieprogramma's. Daar hoeft niet geworsteld te worden met *regisseur/regisseuse, cameraman/vrouw, belichtingsverantwoordelijke* en zo. In de plaats komt:

regie: Wim Leenders

camera: Gertjan de Vries, Ineke van Rooij

belichting: Ria Flament, Roel Smits

Deel II

Gebruiksaanwijzing

5 Toelichting bij het gebruik van deel II

In Deel I van de dit boek hebben we de taalkundige en maatschappelijke aspecten van het gebruik van functienamen toegelicht. De taalkundige informatie had betrekking op het taalsystematische niveau: welke procédés bestaan er om functienamen te vormen, welke semantische onderscheidingen zijn van belang, en hoe evolueert ons arsenaal aan functienamen morfologisch en semantisch?

Deel II bevat taalkundige informatie op woordniveau, en wil daarmee de taalgebruiker zo snel mogelijk een antwoord bieden op concrete vragen bij concrete functienamen. Inhoud en organisatie van het Systematisch overzicht en de Ad-hoc-lijst worden toegelicht in 5.1 en 5.2. In 5.3 en 5.4 wordt uitgelegd hoe samenstellingen (*tandarts, hoogleraar, huisschilder*) en samen koppelingen (*literair-historicus, speler-trainer, luitenant-admiraal*) in elkaar zitten en hoe daar eventueel met behulp van de informatie in de Ad-hoc-lijst en het Systematisch overzicht seksespecifieke of seksneutrale varianten van kunnen worden gevormd.

5.1 Het Systematisch overzicht

Als we zeggen dat Deel II taalkundige informatie bevat op woordniveau, bedoelen we dat Deel II de taalgebruikers een antwoord zou moeten bieden op hun concrete benoemingsproblemen. Het betekent niet dat dit boek een exhaustieve lijst bevat met alle denkbare functie- en rolbenamingen in het Nederlands. Het zou immers onbegonnen werk zijn om van duizenden woorden strikt te gaan bepalen of ze functie- of rolnaam kunnen zijn, en zo ja, te bepalen of seksespecifieke of seksneutrale varianten van die woorden ‘gebruikelijk’ zijn, laat staan of ze ‘denkbaar’ zijn. Bovendien komen er voortdurend nieuwe beroepen en beroepsnamen bij.

Daarom is de concrete informatie over het gros van de functienamen opgenomen in een Systematisch overzicht. ‘Systematisch’ betekent in dit geval dat de mogelijkheden van het Nederlands om seksneutrale of

seksespecifieke woorden te vormen niet per individuele functienaam beschreven worden, maar *per categorie* van functienamen; het gaat daarbij om *morfologische* categorieën. Zo worden de sekseneutrale en seksespecifieke varianten van de ettelijke tientallen namen op *-ist* (*documentalist*, *econometrist*, enz.) gevat onder één generieke beschrijving, waarin onder andere wordt opgenomen dat vrouwelijke varianten gevormd kunnen worden door toevoeging van *-e* aan het grondwoord.

Die functienamen die niet onder dergelijke algemene regels te vatten zijn, zijn opgenomen in de Ad-hoc-lijst.

5.2 De Ad-hoc-lijst

In deze lijst zijn de functiebenamingen opgenomen die zich niet lenen tot een algemene beschrijving in het Systematisch overzicht. Ze passen daar niet in doordat ze niet eindigen op één van de regelmatig terugkerende uitgangen die we daar onderscheiden. Zo vormt *architect* niet met andere woorden op *-ect* een welomschreven morfologische categorie, in tegenstelling tot woorden op *-ist*. Andere benamingen in de lijst eindigen wél op zo'n uitgang, maar vallen toch buiten het Systematisch overzicht omdat ze zich niet gedragen volgens de daar beschreven systematiek. Zo eindigt *pediater* ook wel op *-er*, een uitgang die behandeld wordt in het Systematisch overzicht, maar *pediater* onttrekt zich aan de *-er/-ster* alternantie die we bij de meeste woorden op *-er* wel terugvinden: *vertaler* – *vertaalster*, *verteller* – *vertelster*, enz.

5.3 Samenstellingen

Zoals in de gehele woordenschat komen in het Nederlands ook onder de functienamen veel samenstellingen voor. Het gaat dan om woorden waarin als rechterdeel of kern een functienaam optreedt, met links een woord dat deze naam nader bepaalt: *arbeidstherapeut*, *seksstherapeut*, *muziektherapeut*, enz. Het gaat hier dus niet om het type *camerman* of *bejaardenhulp* dat we besproken hebben in 3.5: nieuwe functienamen die gevormd zijn door samenstelling van twee woorden waarbij het rechterdeel zelf geen functienaam is. Samengestelde functienamen bestaan uit de combinatie van bijvoorbeeld een zelfstandig naamwoord (*pianoleraar*), werkwoord (*zwemleraar*) of bijvoeglijk naamwoord (*hoogleraar*) met een functienaam.

De populariteit van samenstellingen

Het combineren van twee bestaande woorden (*tuin* en *huis*) om een nieuw woord (*tuinhuis*) te maken is enorm populair in het Nederlands. Dat proces noemen we *samenstelling*, en het product *samenstellingen*. We hebben ook *afleidingen*, zoals *tuinier* en *huisje*, waarin *-ier* en *-je* niet zelf een woord zijn. In onze woordenschat komen veel meer *samenstellingen* en *afleidingen* voor dan *primaire woorden* als *tuin* of *huis*; maar vooral *samenstellingen* zijn er heel veel. In een grote verzameling woorden, zoals aangelegd in de Taalbank van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in Leiden, is de verhouding tussen *primaire woorden* tegenover *samenstellingen* en *afleidingen* samen ongeveer één op tien, en vervolgens winnen *samenstellingen* het dik van *afleidingen*: daar zijn er bijna drie keer zo veel van. Dat geldt voor de *bestaande woordenschat*, maar evengoed voor de woorden die er nieuw *bijkomen*. Vanwaar dit succes?

Samenstellingen zijn voor sprekers en hoorders goed bruikbaar omdat ze zo *informatief* zijn. Of het nu gaat om een *tandarts*, een *schoolarts*, een *huisarts* of een *keuringsarts*, het is in al deze gevallen een *bepaalde arts*, en dat een *kinderarts* voor (zieke) kinderen zorgt, en een *sportarts* zich richt op sportbeoefenaars, dat kunnen taalgebruikers met behulp van hun *wereldkennis* afleiden uit de betekenis van *arts*, *sport* en *kinderen*. We kunnen door middel van *samenstellingen* dus allerlei soorten artsen onderscheiden; geen wonder dat we ook bij de *functienamen* zoveel *samenstellingen* tegenkomen.

Worden zulke samengestelde functienamen op dezelfde manier *vervrouwelijkt* als *enkelvoudige functienamen*? In principe is dat zo:

<i>therapeut</i> – <i>therapeute</i>	<i>muziektherapeut</i> – <i>muziektherapeute</i>
<i>agent</i> – <i>agente</i>	<i>wijkagent</i> – <i>wijkagente</i>
<i>makelaar</i> – <i>makelaarster</i>	<i>vastgoedmakelaar</i> – <i>vastgoedmakelaarster</i>
<i>herder</i> – <i>herderin</i>	<i>schaapherder</i> – <i>schaapherderin</i>
<i>voogd</i> – <i>voogdes</i>	<i>gezinsvoogd</i> – <i>gezinsvoogdes</i>

We zien aan deze voorbeelden dat naast *samengestelde functienamen* specifiek *vrouwelijke namen* voorkomen, precies zoals de *vrouwelijke*

namen naast enkelvoudige functienamen. Toch moeten we even stilstaan bij de vraag hoe ze gevormd worden.

Een naam als *wijkagente* kan op twee manier gevormd zijn: (a) door vervrouwelijking van de samengestelde naam *wijkagent* of (b) door het vrouwelijke *agente* op te nemen in een samenstelling:

(a) *wijkagent* + e → *wijkagente*

(b) *wijk* + *agente* → *wijkagente*

Veel samengestelde vrouwelijke namen zijn gebaseerd op een al gebruikelijke niet-vrouwelijke naam, en zullen dus volgens (a) gevormd zijn; mogelijkheid (b) ligt voor de hand bij een woord als *doktersassistente*: de niet-vrouwelijke samengestelde naam *doktersassistent* is immer niet of weinig in gebruik.

Nu is het resultaat in beide gevallen hetzelfde en wie een nieuwe specifiek vrouwelijke naam vormt, hoeft zich in het algemeen over die structuur dus niet te buigen, maar kan op grond van de uitgang, in dit geval *-ent*, een *-e* toevoegen. Toch kan die structuur wel eens een rol spelen. Laten we daarvoor eens naar de volgende gevallen kijken:

<i>leraar</i>	<i>lerares</i>
<i>hoogleraar</i>	? <i>hooglerares</i>
<i>webleraar</i>	<i>weblerares</i>

Wij veronderstellen dat veel taalgebruikers onze intuïtie delen: *hooglerares* doet ongewoon aan, terwijl *weblerares* ('lerares die alleen via het world wide web aanspreekbaar is') een prima functienaam is. Waar kan dat aan liggen?

Hoogleraar is een bestaand woord, waarvan de betekenis niet helemaal doorzichtig is; we denken niet zozeer aan een leraar, als wel aan een bepaalde universitaire functie 'professor'. Het is wat betekenis betreft een eenheid, en daarom is de structuur, de opbouw uit de twee woorden *hoog* en *leraar*, enigszins vervaagd. Dat betekent dat de vorming van *hooglerares* door opnieuw een samenstelling te maken (mogelijkheid b), van *hoog* + *lerares*, moeilijk is.

Een alternatief zou zijn aan het hele woord *hoogleraar* de vrouwelijke uitgang *-es* toe te voegen, maar dat stuit op het probleem dat dit procédé niet meer productief is, en er in dit geval geen andere – productieve – suffixen beschikbaar zijn:

?*hoogleraar + es*

In het algemeen is mogelijkheid (a) hierboven niet beschikbaar wanneer het om een improductief procédé gaat. *Webleraar* daarentegen is nog duidelijk ‘een soort leraar’, en daarom is samenstelling van *web* met *lerares* wel mogelijk.

Iets vergelijkbaars zien we bij *burgemeesteres* (zie ook *De burgemeesteres in het corpus* in 3.2.3): voor de taalgebruiker gaat het in *burgemeester* niet om een subcategorie van de meesters, en kan dus net zo min als bij *hoogleraar* de vrouwelijke pendant worden gevormd. Een andere factor vormt in dit geval misschien de specifieke betekenis die *meesteres* heeft gekregen: het wordt inmiddels mogelijk te veel geassocieerd met SM-praktijken om nog vrij gebruikt te kunnen worden in samengestelde namen. Dat zou kunnen verklaren waarom we wel de al langer bestaande vrouwelijke *penningmeesteres* en *hofmeesteres* hebben, maar dat naast *keukenmeester* of *badmeester* nieuwe vrouwelijke namen ?*keukenmeesteres* of ?*badmeesteres* enigszins vreemd aandoen.

Ook als de vrouwelijke naam enigszins verouderd is, lijkt vorming van een nieuwe samengestelde naam moeilijk. Kijk bijvoorbeeld eens naar de samenstellingen met *chef*:

<i>chef</i>	<i>cheffin</i>
<i>filiaalchef</i>	<i>filiaalcheffin</i>
<i>personeelschef</i>	? <i>personeelscheffin</i>
<i>kabinetschef</i>	? <i>kabinetscheffin</i>
<i>perschef</i>	? <i>perscheffin</i>
<i>perronchef</i>	? <i>perroncheffin</i>

Cheffin komt voor naast *chef*, ook in oudere samenstellingen (type *filiaalcheffin*). Maar kennelijk ligt het niet voor de hand om het nog voor nieuwe vervrouwelijkingen te gebruiken, bijvoorbeeld bij *kabinetschef*. Misschien doordat *cheffin* tamelijk verouderd is (*cheffin van de typekamer*) en het beeld oproept van sterk hiërarchische verhoudingen. Zoals we zeiden is een andere factor natuurlijk dat toevoeging van *-in* aan de (nieuwe) samengestelde functienaam in zijn geheel ongewoon aandoet omdat het procédé niet meer productief is.

Nog een andere situatie vinden we bij de volgende namen:

<i>schilder</i>	<i>schilderes</i>
-----------------	-------------------

<i>zondagsschilder</i>	<i>zondagsschilderes</i>
<i>huisschilder</i>	? <i>huisschilderes</i>

Schilder heeft vanouds twee betekenissen: 'iemand die iets (een gebouw, een deur, etc.) verft' en 'iemand die met verf een kunst beoefent'. In het verleden is, natuurlijk nauw samenhangend met de toenmalige maatschappelijke realiteit, naast het woord *schilder* in deze tweede betekenis het vrouwelijke *schilderes* ontstaan, met de betekenis 'vrouwelijke kunstschilder'. Zoeken we nu een specifiek vrouwelijke naam bij *schilder* in de eerste betekenis dan is daarvoor *schilderes* niet meer beschikbaar, terwijl toevoeging van *-es* aan *huisschilder* stuit op het probleem dat dit procédé, zoals we al gezien hebben, niet meer productief is. Nu is het woord *schilder* zelf een onregelmatige vorm naast het werkwoord *schilderen* dat er historisch gezien juist van afgeleid is; het daarbij vormelijk regelmatig aansluitende *schilderaar* heeft een speciale, figuurlijke betekenis 'iemand die met woorden schildert, plastisch uitbeeldt'. Daarom is *schilderaarster* geen goed alternatief: voor *schilder* in de betekenis 'verver van een of ander object' (zoals in *huisschilder*) is dus een specifiek vrouwelijke naam niet goed mogelijk.

Tot nu toe hebben we gevallen besproken waarbij vervrouwelijking wel mogelijk is bij het basiswoord, maar niet bij (alle) samenstellingen met dat woord. Omgekeerd is vervrouwelijking van samengestelde namen soms gewoon terwijl naast de enkelvoudige naam een vrouwelijke naam minder of niet gebruikelijk is. Zie bijvoorbeeld:

<i>bakker</i>	? <i>bakster</i>
<i>pottenbakker</i>	<i>pottenbakster</i>
<i>taartenbakker</i>	<i>taartenbakster</i>
<i>rechter</i>	–
<i>scheidsrechter</i>	<i>scheidsrechtster</i>

Bakker wordt wellicht veel vaker gebruikt voor 'zaak waar brood en banket wordt verkocht', zoals in

ik loop nog even langs bij de bakker

dan voor 'persoon die bakt'. Dat maakt vervrouwelijking minder waarschijnlijk. Heel anders is dat bij woorden zoals *pottenbakker* of *taarten-*

bakker, die nog letterlijk betekenen ‘persoon die potten/taarten bakt’, en in dat geval is vervrouwelijking even evident als bij andere functienamen op *-er*.

Rechter wordt veeleer beschouwd als een titel dan als functienaam voor ‘persoon die recht spreekt’, al was het maar omdat het woord zich niet laat analyseren als ‘werkwoordstam + *-er*’. Daardoor ligt vervrouwelijking niet voor de hand. *Scheidsrechter* daarentegen kan veel gemakkelijker worden begrepen als functienaam voor ‘persoon die scheidsrecht (!)’, en derhalve laat het woord zich gemakkelijker vervrouwelijken.

Conclusie

De meeste samengestelde functienamen – *economieminister*, *muziektherapeut*, *webleraar* – scheppen geen bijkomende problemen wat de vorming van seksespecifieke of sekseneutrale varianten betreft. Wat kan of niet kan voor het tweede deel of hoofd van de samenstelling, geldt meestal voor de samenstelling als geheel: *economieminister* heeft geen seksespecifieke variant omdat *minister* die niet heeft, *muziektherapeute* is mogelijk omdat *therapeute* mogelijk is, *weblerares* is mogelijk omdat *lerares* de vrouwelijke pendant is van *leraar*, enz.

Het gedrag van enkelvoudige woorden verschilt alleen van dat van samengestelde woorden

- (1) wanneer één van beide morfologisch-semantic minder transparant is geworden (vb. een *hoogleraar* is geen *leraar* die *hoog* is, en met *bakker* wordt meestal iets anders bedoeld dan ‘persoon die bakt’);
- (2) wanneer een bepaalde seksespecifieke vorm exclusief verbonden is geraakt met één betekenis (vb. *schilderes* alleen m.b.t. kunstzinnig schilderen);
- (3) wanneer een bepaalde seksespecifieke naam gevormd is door middel van een niet meer productief procédé, en verouderd is in het gebruik (vb. *cheffin*, *meesteres*).

5.4 Samenkoppelingen

Sommige functiebenamingen komen voor in zogenaamde samenkoppelingen, waarvan de delen door een koppelteken van elkaar worden gescheiden: *advocaat-generaal*, *luitenant-ter-zee*, *speler-trainer*, *literair-historicus*, enz.

Hoe kan van dergelijke woorden eventueel een specifiek vrouwelijke variant worden gevormd? We onderscheiden drie types van samenkoppelin-

gen, en alleen voor de eerste twee types kan die vraag gemakkelijk worden beantwoord.

Type 1 : literair-historicus

Een aantal samen koppelingen bestaat uit één duidelijk herkenbare functiebenaming, waaraan een voor- of nabepaling is toegevoegd. Alleen die functiebenaming wordt eventueel vervrouwelijkt, de rest blijft ongewijzigd. Raadpleeg het Systematisch overzicht en/of de Adhoc-lijst bij twijfel over de mogelijkheden om de functienaam te vervrouwelijken. Ter illustratie:

<i>literair-historicus</i>	→	<i>literair-historica</i>
<i>vice-admiraal</i>	→	<i>vice-admirale</i>
<i>sociaal-geograaf</i>	→	<i>sociaal-geografe</i>
<i>luitenant-ter-zee</i>	→	<i>luitenante-ter-zee</i>
<i>advocaat-generaal</i>	→	<i>advocate-generaal</i>
<i>commissaris-generaal</i>	→	<i>commissaris-generaal</i>

[synoniem: *algemeen commissaris*; het gaat hier dus om een *commissaris* (een functiebenaming die niet vervrouwelijkt kan worden), en *generaal* is hier geen functiebenaming, maar een nadere omschrijving van de functie van commissaris]

Type 2 : speler-trainer

Een aantal samen koppelingen bestaat uit twee duidelijk herkenbare functiebenamingen die min of meer gelijkwaardig naast elkaar staan. Zo is de *speler-trainer* van een volleybalploeg tegelijk speler én trainer. Wie dergelijke benamingen wil vervrouwelijken moet in de mate van het mogelijke de twee deelbenamingen apart vervrouwelijken. Ter illustratie:

<i>speler-trainer</i>	→	<i>speelster-trainster</i>
<i>vertaler-tolk</i>	→	<i>vertaalster-tolk/?tolke</i>
<i>accountant-administratie- consulent</i>	→	<i>accountant-administratieconsulente</i>
<i>etaleur-decorateur</i>	→	<i>?etaleure/etalagiste-decoratrice</i>

Type 3 : luitenant-admiraal

Een aantal samen koppelingen bestaat uit twee delen waarvan de onderlinge verhouding voor de modale taalgebruiker onduidelijk is. Is een *luitenant-admiraal* een soort *admiraal*, een soort *luitenant*, of tegelijk *luitenant* en *admiraal*? Volgens de *Hedendaagse Van Dale* is het een Neder-

landse titel voor de hoogste vlagofficier, de plaatsvervanger van een admiraal.

Wie dergelijke functiebenamingen met onzeker statuut expliciet wil vrouwelijken, heeft de vrijheid om naar eigen inzicht en intuïtie één of meer delen van de samenkoppeling te vrouwelijken; zowel *luitenant-admiraal*, *luitenant-admirale* als *luitenante-admirale* kunnen de boodschap overbrengen dat het om een vrouwelijke *luitenant-admiraal* gaat. Relatief vrije variatie bestaat er zo ook bij *assistent-arts*, *luitenant-kolonel*, *student-assistent*, *luitenant-adjutant*, *president-directeur* (*president-directeur*, *president-directrice*, *presidente-directrice?*), enz.

Vergelijk in dit verband wat de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (1997: 166) over de meervoudsvorming van samenkoppelingen zegt; afhankelijk van de intuïtie omtrent de verhouding tussen de twee delen in de samenkoppeling, komen naast elkaar voor *ministers-presidenten* en *ministers-president*, of *sergeanten-majoor* naast *sergeant-majours*.

6 Ad-hoc-lijst

De plaats van de Ad-hoc-lijst in de opbouw van Deel II van dit boek wordt toegelicht in 5.2. Het is de bedoeling dat u bij het raadplegen van Deel II als volgt te werk gaat:

- (1) ga na of de functienaam waar u iets over wil weten, voorkomt in de Ad-hoc-lijst; als het om een samengestelde functienaam gaat, bijvoorbeeld *afdelingshoofd*, zoekt u het beste (ook) op het tweede deel van de samenstelling, in dit geval *-hoofd*;
- (2) is noch de functienaam als geheel, noch het tweede deel afzonderlijk opgenomen in de Ad-hoc-lijst, dan raadpleegt u het Systematisch overzicht bij de betreffende uitgang; zo vindt u informatie over de specifiek vrouwelijke variant van *beheerder* niet in de lijst, maar in het Systematisch overzicht bij *-er/-ster*.

In de meeste gevallen zult u een (specifiek) vrouwelijke naam willen zoeken bij een bestaande, u bekende seksneutrale/mannelijke functienaam, maar de Ad-hoc-lijst is zo ingericht dat u ook omgekeerd tewerk kunt gaan. Zo wordt *dienster* opgenomen in de alfabetische ordening, maar met verwijzing naar *kelner*, dat bij de *k* wordt behandeld.

Er zijn een aantal seksneutrale benamingen waarbij een sekspecifieke variant weliswaar ongebruikelijk, maar niet onmogelijk is. Het zijn functienamen die in theorie misschien wel als basis zouden kunnen dienen voor suffigering met *-e*, maar waarvan de sekspecifieke vormen een variërende graad van maatschappelijke (on)acceptabiliteit vertonen. Daarom zijn die vormen van een vraagteken voorzien: *matroos/?matroze*, *arts/?artse*, *kapitein/?kapiteine*, enz. Zie ook 3.2.1.

Zowel de Ad-hoc-lijst als het Systematisch overzicht geven directe informatie over het GEBRUIK van woorden, en alleen indirect over de BETEKENIS van woorden.

‘**Man:** *ambtenaar*’ wil zeggen: *ambtenaar* kun je gebruiken voor een man.

‘**Vrouw:** *ambtenaar*’ wil zeggen: *ambtenaar* kun je gebruiken voor een vrouw.

‘**Functie/Persoon:** *ambtenaar*’ wil zeggen: *ambtenaar* kun je gebruiken voor een persoon waarvan de sekse onbekend of niet relevant is, bijvoorbeeld wanneer alleen naar de functie wordt verwezen, en niet naar een concrete persoon.

Uit de verschillende mogelijke gebruikswijzen van *ambtenaar* kan worden afgeleid dat *ambtenaar* qua betekenis sekseneutraal is.

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>abonnee</i>	<i>abonnee</i>	<i>abonnee</i>
<i>adjunct</i>	<i>adjunct</i>	<i>adjunct, adjuncte</i>
<i>agrariër</i>	<i>agrariër</i>	<i>agrariër</i>
<i>aide de cuisine</i>	<i>aide de cuisine</i>	<i>aide de cuisine</i>
<i>amanuensis</i>	<i>amanuensis</i>	<i>amanuensis</i>
<i>amazone</i> : zie <i>ruiter</i>		
<i>ambtenaar</i>	<i>ambtenaar</i>	<i>ambtenaar, ambtenares</i>
<i>apotheker</i>	<i>apotheker</i>	<i>apotheker, apothekeres</i>
<i>arbiter</i>	<i>arbiter</i>	<i>arbiter</i>
<i>architect</i>	<i>architect</i>	<i>architect, architecte</i>
<i>artiest</i>	<i>artiest</i>	<i>artiest, artieste</i>
<i>arts</i>	<i>arts</i>	<i>arts, ?artse</i>
<i>baas</i>	<i>baas</i>	<i>baas, bazin</i>
<i>babysit</i>	<i>babysit</i>	<i>babysit</i>
–	<i>ballerino</i>	<i>ballerina</i>
–	<i>baron</i>	<i>barones(se)</i>
<i>beambte</i>	<i>beambte</i>	<i>beambte</i>
<i>bode</i>	<i>bode</i>	<i>bode</i>
<i>bodyguard</i>	<i>bodyguard</i>	<i>bodyguard</i>
–	<i>boer</i>	<i>boerin</i>
<i>budoka</i>	<i>budoka</i>	<i>budoka</i>
<i>burgemeester</i>	<i>burgemeester</i>	<i>burgemeester</i>

burgemeesteres wordt wel eens gebruikt, maar het woord is voor vele taalgebruikers ongewoon/onacceptabel omdat voor de vorming ge-

bruik is gemaakt van het suffix *-es*, dat niet langer productief is in het Nederlands (zie ook 3.2.3 en 5.3).

<i>cadet</i>	<i>cadet</i>	<i>cadet, ?cadette</i>
–	–	<i>caissière</i>
		<i>caissière</i> is specifiek vrouwelijk; voor sekseneutraal gebruik of voor mannen lijkt <i>kassier</i> minder geschikt omdat het al een andere (en hoger gewaardeerde) functie benoemt; misschien moet worden uitgeweken naar <i>kassabediende</i> of iets dergelijks
<i>captain</i>	<i>captain</i>	<i>captain</i>
<i>chef</i>	<i>chef</i>	<i>chef, cheffin</i>
		<i>cheffin</i> wordt gemakkelijk geassocieerd met oude/achterhaalde hiërarchieën; als afzonderlijk woord komt het nog maar zelden voor, en in samenstellingen als <i>perschef, kabinetschef</i> wordt het in het geheel niet gebruikt; in Franse benamingen als <i>chef de bureau, chef de partie, chef de cuisine</i> is <i>cheffin</i> ook onmogelijk
<i>chirurg</i>	<i>chirurg</i>	<i>chirurg, chirurg</i>
<i>coach</i>	<i>coach</i>	<i>coach</i>
<i>collega</i>	<i>collega</i>	<i>collega</i>
<i>commando</i>	<i>commando</i>	<i>commando</i>
<i>commies</i>	<i>commies</i>	<i>commies, ?commiese</i>
<i>commodore</i>	<i>commodore</i>	<i>commodore</i>
<i>compagnon</i>	<i>compagnon</i>	<i>compagnon, ?compagnonne</i>
<i>conciërge</i>	<i>conciërge</i>	<i>conciërge</i>
<i>consul</i>	<i>consul</i>	<i>consul</i>
<i>dader</i>	<i>dader</i>	<i>dader, daderes</i>
–	–	<i>damar</i>
<i>danser</i>	<i>danser</i>	<i>danser, danseres</i>
<i>decaan</i>	<i>decaan</i>	<i>decaan, ?decane</i>
<i>deejay</i>	<i>deejay</i>	<i>deejay</i>
<i>deken</i>	<i>deken</i>	<i>deken</i>
<i>detective</i>	<i>detective</i>	<i>detective</i>
<i>dichter</i>	<i>dichter</i>	<i>dichter, dichteres</i>
<i>dief</i>	<i>dief</i>	<i>dief, dievegge</i>
<i>dienaar</i>	<i>dienaar</i>	<i>dienaar, dienares</i>
<i>dienster: zie kelner</i>		
<i>diskjockey</i>	<i>diskjockey</i>	<i>diskjockey</i>
<i>doctor</i>	<i>doctor</i>	<i>doctor</i>
<i>dokter</i>	<i>dokter</i>	<i>dokter</i>
<i>dominee</i>	<i>dominee</i>	<i>dominee</i>

<i>dramaturg</i>	<i>dramaturg</i>	<i>dramaturg, dramaturge</i>
<i>dressman</i> : zie <i>mannequin</i>		
<i>eigenaar</i>	<i>eigenaar</i>	<i>eigenaar, eigenares</i>
<i>eiser</i>	<i>eiser</i>	<i>eiser, eiseres</i>
<i>erfgenaam</i>	<i>erfgenaam</i>	<i>erfgenaam, erfgename</i>
<i>escort</i> [met beginaccent]	<i>escort</i>	<i>escort</i>
<i>executive</i>	<i>executive</i>	<i>executive</i>
<i>expert</i>	<i>expert</i>	<i>expert, experte</i>
<i>expresse</i>	<i>expresse</i>	<i>expresse</i>
–	–	<i>freule</i>
<i>gast</i>	<i>gast</i>	<i>gast, ?gaste</i>
<i>genezer</i>	<i>genezer</i>	<i>genezer, genezeres</i>
<i>geriater</i>	<i>geriater</i>	<i>geriater</i>
<i>getuige</i>	<i>getuige</i>	<i>getuige</i>
<i>gids</i>	<i>gids</i>	<i>gids, ?gidse</i>
–	<i>gigolo</i>	–
–	<i>graaf</i>	<i>gravin</i>
<i>heemraad</i>	<i>heemraad</i>	<i>heemraad</i>
<i>herder</i>	<i>herder</i>	<i>herder, herderin</i>
–	<i>hertog</i>	<i>hertogin</i>
<i>hoofd</i>	<i>hoofd</i>	<i>hoofd</i>
<i>hoogleraar</i>	<i>hoogleraar</i>	<i>hoogleraar</i>
zie ook 5.3 voor toelichting bij het verschil met <i>leraar/lerares</i>		
–	<i>hospes</i>	<i>hospita</i>
<i>host</i>	<i>host</i>	<i>host, hostess</i>
–	<i>huishouder</i>	<i>huishoudster</i>
<i>hulp</i>	<i>hulp</i>	<i>hulp</i>
<i>impresario</i>	<i>impresario</i>	<i>impresario</i>
<i>jockey</i>	<i>jockey</i>	<i>jockey</i>
<i>judoka</i>	<i>judoka</i>	<i>judoka</i>
<i>kampioen</i>	<i>kampioen</i>	<i>kampioen, kampioene</i>
<i>kapitein</i>	<i>kapitein</i>	<i>kapitein, ?kapiteine</i>
<i>karateka</i>	<i>karateka</i>	<i>karateka</i>
<i>kassier</i>	<i>kassier</i>	<i>kassier, kassierster</i>
<i>kastelein</i>	<i>kastelein</i>	<i>kastelein, kasteleinse</i>
–	<i>keizer</i>	<i>keizerin</i>
<i>kelner</i>	<i>kelner</i>	<i>kelner, kelnerin, serveerster, dienstster, serveuse</i>
<i>ketelbink</i>	<i>ketelbink</i>	<i>ketelbink</i>
<i>klaar-over</i>	<i>klaar-over</i>	<i>klaar-over</i>

<i>klant</i>	<i>klant</i>	<i>klant, ?klante</i>
<i>klerk</i>	<i>klerk</i>	<i>klerk, ?klerke</i>
–	<i>knecht</i>	<i>meid</i>
in bepaalde betekenissen – bijvoorbeeld ‘assistent van de leidende renner in een wielerploeg’ – kan (-) <i>knecht</i> toch ook voor vrouwen worden gebruikt; expliciete vervrouwelijking gebeurt soms ook a.h.v. - <i>meisje</i> : <i>Ellen is begonnen als stalknecht/stalmeisje</i>		
<i>kok</i>	<i>kok</i>	<i>kok, kokkin</i>
<i>kolonel</i>	<i>kolonel</i>	<i>kolonel, ?kolonelle</i>
<i>komiek</i>	<i>komiek</i>	<i>komiek, ?komieke, comédienne</i>
<i>kompel</i>	<i>kompel</i>	<i>kompel</i>
–	<i>koning</i>	<i>koningin</i>
<i>koster</i>	<i>koster</i>	<i>koster, kosteres</i>
<i>kunstenaar</i>	<i>kunstenaar</i>	<i>kunstenaar, kunstenaress</i>
<i>lakei</i>	<i>lakei</i>	<i>lakei, ?lakeie</i>
<i>leerkracht, leraar</i>	<i>leerkracht, leraar</i>	<i>leerkracht, leraar, lerares</i>
zie ook 2.4 voor meer toelichting bij de betekenis van <i>leraar</i>		
<i>lezer</i>	<i>lezer</i>	<i>lezer, lezeres</i>
<i>lid</i>	<i>lid</i>	<i>lid</i>
<i>loods</i>	<i>loods</i>	<i>loods, ?loodse</i>
<i>maarschalk</i>	<i>maarschalk</i>	<i>maarschalk</i>
<i>magiër</i>	<i>magiër</i>	<i>magiër</i>
<i>mâitre d’hôtel</i>	<i>mâitre d’hôtel</i>	<i>mâitre d’hôtel</i>
–	–	<i>mâîtresse</i>
<i>majoor</i>	<i>majoor</i>	<i>majoor, ?majore</i>
–	–	<i>majorette</i>
<i>manicure</i>	<i>manicure</i>	<i>manicure</i>
<i>mannequin</i>	<i>mannequin, dressman</i>	<i>mannequin</i>
<i>marechaussee</i>	<i>marechaussee</i>	<i>marechaussee</i>
–	<i>markies</i>	<i>markiezin</i>
–	–	<i>marva</i>
<i>matroos</i>	<i>matroos</i>	<i>matroos, ?matroze</i>
<i>mecenas</i>	<i>mecenas</i>	<i>mecenas</i>
<i>meester</i>	<i>meester</i>	<i>meester, meesters</i>
<i>meid</i> : zie <i>knecht</i>		
<i>minister</i>	<i>minister</i>	<i>minister</i>
<i>model</i>	<i>model</i>	<i>model</i>
–	–	<i>modinette</i>

<i>moordenaar</i>	<i>moordenaar</i>	<i>moordenaar, moordena- res</i>
<i>musicus</i>	<i>musicus</i>	<i>musicus, musicienne</i>
<i>ober</i>	<i>ober</i>	<i>ober, serveerster, dienst- serveuse</i>
<i>official</i>	<i>official</i>	<i>official</i>
<i>onderwijzer</i>	<i>onderwijzer</i>	<i>onderwijzer, onderwijze- res</i>
<i>oppas</i>	<i>oppas</i>	<i>oppas</i>
<i>orthopeed</i>	<i>orthopeed</i>	<i>orthopeed, ?orthopede</i>
<i>overste</i>	<i>overste</i>	<i>overste</i>
<i>para(commando)</i>	<i>para(commando)</i>	<i>para(commando)</i>
<i>paragnost</i>	<i>paragnost</i>	<i>paragnost, paragnoste</i>
<i>parlementariër</i>	<i>parlementariër</i>	<i>parlementariër</i>
<i>partner</i>	<i>partner</i>	<i>partner</i>
<i>pastor</i>	<i>pastor</i>	<i>pastor</i>
<i>patroon</i>	<i>patroon</i>	<i>patroon, ?patrone</i>
<i>pedel</i>	<i>pedel</i>	<i>pedel, ?pedelle</i>
<i>pediater</i>	<i>pediater</i>	<i>pediater</i>
<i>pedicure</i>	<i>pedicure</i>	<i>pedicure</i>
<i>piccolo</i>	<i>piccolo</i>	<i>piccolo</i>
<i>prefect</i>	<i>prefect</i>	<i>prefect, prefecte</i>
<i>preses</i>	<i>preses</i>	<i>preses</i>
<i>priester</i>	<i>priester</i>	<i>priester, priesteres</i>
		<i>priesteres wordt vrijwel uitsluitend gebruikt m.b.t. oude of vreemde godsdiensten</i>
–	<i>prins</i>	<i>prinses</i>
–	<i>prostitué</i>	<i>prostitutee</i>
<i>psychiater</i>	<i>psychiater</i>	<i>psychiater</i>
<i>rechter</i>	<i>rechter</i>	<i>rechter</i>
<i>reder</i>	<i>reder</i>	<i>reder</i>
<i>referee</i>	<i>referee</i>	<i>referee</i>
–	–	<i>religieuze</i>
<i>ridder</i>	<i>ridder</i>	<i>ridder</i>
<i>roadie</i>	<i>roadie</i>	<i>roadie</i>
<i>ruiter</i>	<i>ruiter</i>	<i>ruiter, amazone</i>
<i>scheidsrechter</i>	<i>scheidsrechter</i>	<i>scheidsrechter, scheids- rechtster</i>
<i>schepen</i>	<i>schepen</i>	<i>schepen</i>

–	<i>schoonmaker</i>	<i>schoonmaakster, werkster</i>
<i>schuldenaar</i>	<i>schuldenaar</i>	<i>schuldenaar, schuldenares</i>

Zeg niet zo maar secretaresse tegen een 'management assistant'

'Vijfentwintig bedrijven ondertekenden dinsdag een intentieverklaring waarbij zij zich ertoe verbinden hun secretaris/secretaresse voortaan *management assistant* te noemen, zowel binnen het organigram als bij de externe betrekkingen. Het beroepsblad *Secrétaire* dat voortaan ook *Management Assistant* als titel voert, ligt aan de oorsprong van de intentieverklaring.

De ondertekenaars willen het beroep opwaarderen. Ze oordelen dat het meer te maken heeft met het reëel bijstaan van de manager dan met de stereotype secretaris/secretaresse die voor de koffie zorgt. Sharp, Coca-Cola, Belgacom Skynet, 3M en VDAB-FOREM ondertekenden de verklaring. Volgens Biche Ehinger, hoofdredactrice van *Management Assistant*, was men dringend aan de naamsverandering toe gezien de gewijzigde werkmethodes, informatica en stijgende verwachtingen die de bedrijven hebben tegenover deze medewerkerscategorie. Nochtans is secretaris geen vies woord. Bij de Navo bijvoorbeeld is het ambt van secretaris(-generaal) het hoogste wat men kan nastreven.

Totnogtoe houden de bedenkers het op de term *management assistant*. Een meerderheid sprak zich daarvoor uit, maar er wordt nog overleg gepleegd. Binnen hetzelfde bestek wordt ook de naam van de jaarlijkse secretaressewedstrijd gewijzigd in Management Assistant of the Year. Of de management assistant nog mag koffiezetten met de nieuwe titel, staat niet in de verklaring. Wellicht kan daarvoor een *coffee engineer* benoemd worden.' (AdG in *De Morgen* 26/1/2000)

–	–	<i>secretaresse</i>
		<i>secretaresse</i> is specifiek vrouwelijk; voor sekseneutraal gebruik of voor mannen kan worden uitgeweken naar:
		<i>secretariaatsmedewerker, -bediende</i>
		<i>commercieel/administratief bediende/assistent</i>
		<i>commerciële/administratieve medewerker/kracht</i>

<i>serveerster, serveuse: zie kelner</i>		
<i>slaaf</i>	<i>slaaf</i>	<i>slaaf, slavin</i>
<i>slachtoffer</i>	<i>slachtoffer</i>	<i>slachtoffer</i>
<i>smid</i>	<i>smid</i>	<i>smid</i>
–	–	<i>soubrette</i>
<i>spion</i>	<i>spion</i>	<i>spion, spionne</i>
<i>stand-in</i>	<i>stand-in</i>	<i>stand-in</i>
<i>steward</i>	<i>steward</i>	<i>steward, stewardess</i>
<i>strateeg</i>	<i>strateeg</i>	<i>strateeg, stratege</i>
<i>stripper</i>	<i>stripper</i>	<i>stripper, stripteaseuse</i>
<i>stukadoor</i>	<i>stukadoor</i>	<i>stukadoor, ?stukadore</i>
<i>stuwadoor</i>	<i>stuwadoor</i>	<i>stuwadoor, ?stuwadore</i>
<i>substituut</i>	<i>substituut</i>	<i>substituut, substitute</i>
<i>suppoost</i>	<i>suppoost</i>	<i>suppoost, suppooste</i>
<i>talentscout</i>	<i>talentscout</i>	<i>talentscout</i>
<i>tolk</i>	<i>tolk</i>	<i>tolk, ?tolke</i>
<i>tragediespeler</i>	<i>tragediespeler</i>	<i>tragediespeler, tragédienne</i>
<i>vaandrig</i>	<i>vaandrig</i>	<i>vaandrig</i>
<i>verantwoordelijke</i>	<i>verantwoordelijke</i>	<i>verantwoordelijke</i>
<i>verloskundige</i>	<i>verloskundige</i>	<i>vroedvrouw</i>
<p><i>vroedman</i> lijkt niet gebruikelijk; taalgebruikers geven blijkbaar de voorkeur aan de sekseneutrale term <i>verloskundige</i>, die bovendien meer prestige uitstraalt; gevolg is wel dat <i>verloskundige</i> ambigu is tussen 'iemand die is opgeleid om een vrouw bij de bevalling bij te staan' (<i>verloskundige</i> als sekseneutraal equivalent van <i>vroedvrouw</i>) en 'specialist in de verloskunde' (oorspronkelijke en aanvankelijk enige betekenis); ook <i>vroedkundige</i> is al gesignaleerd als sekseneutraal equivalent voor <i>vroedvrouw</i></p>		
<i>voogd</i>	<i>voogd</i>	<i>voogd, voogdes</i>
–	<i>vorst</i>	<i>vorstin</i>
<i>vroedvrouw: zie verloskundige</i>		
<i>waard</i>	<i>waard</i>	<i>waard, waardin</i>
<i>wacht</i>	<i>wacht</i>	<i>wacht</i>
<i>wachtpost</i>	<i>wachtpost</i>	<i>wachtpost</i>
<i>waterschout</i>	<i>waterschout</i>	<i>waterschout</i>
<i>werkloze</i>	<i>werkloze</i>	<i>werkloze</i>
<i>werkster: zie schoonmaker</i>		
<i>winnaar</i>	<i>winnaar</i>	<i>winnaar, winnares</i>
<i>zanger</i>	<i>zanger</i>	<i>zanger, zangeres</i>

7 Systematisch overzicht

De plaats van het Systematisch overzicht in de opbouw van Deel II van dit boek wordt toegelicht in 5.1. Het is de bedoeling dat u bij het raadplegen van Deel II als volgt te werk gaat:

- (1) ga na of de functienaam waar u iets over wil weten, voorkomt in de Ad-hoc-lijst; als het om een samengestelde functienaam gaat, bijvoorbeeld *afdelingshoofd*, zoekt u het beste (ook) op het tweede deel van de samenstelling, in dit geval *-hoofd*;
- (2) is noch de functienaam als geheel, noch het tweede deel afzonderlijk opgenomen in de Ad-hoc-lijst, dan raadpleegt u het Systematisch overzicht bij de betreffende uitgang; zo vindt u informatie over de specifiek vrouwelijke variant van *beheerder* niet in de lijst, maar in het Systematisch overzicht bij *-er/-ster*.

Gepaste zuinigheid: wat doen woordenboeken met vrouwelijke namen?

Woordenboeken zijn zuinig *op* hun woorden: die worden met veel toewijding zo goed mogelijk beschreven en met voorbeelden toegelicht. Maar om dat goed te kunnen doen, moeten de woordenboekmakers ook zuinig *met* hun woorden zijn: niet alles kan erin, want als het woordenboek te dik en te duur wordt, koopt niemand het of wil zelfs niemand het uitgeven. Dus wikken en wegen ze voortdurend welke woorden wel of niet worden uitverkoren, en proberen ze zoveel mogelijk informatie op te nemen in zo weinig mogelijk ruimte.

In hun woekeren met de ruimte bedenken woordenboekmakers efficiënte oplossingen. Niet de talloze woorden die met *werk-* beginnen

(*werkafpraak, werkbezoek, werkcollege*) allemaal een eigen 'ingang', maar opsommen onder de ingang *werk*. Of, nog veel zuiniger, niet *groot én groter én grootst* apart opnemen, maar alleen *groot*, met daarachter: *-er, -st*, dat spaart een hoop ruimte.

Zulke oplossingen kiezen de woordenboeken ook voor de vrouwelijke namen. Zo geeft de *Grote Van Dale* onder de ingang *theoloog* ook *theologe* (maar bij *therapeut* geen *therapeute*), bij *adviseur* *adviseuse* en bij *schrijver* ook *schrijfster* (maar bij *wethouder* geen *wedhoudster*). De *Hedendaagse Van Dale* gaat nog een stapje verder: als de vrouwelijke vorm (heel regelmatig) gevormd wordt door *-e* toe te voegen, dan wordt die juist niet vermeld; maar vormen als *lerares, cheffin, juwelierster* en *ondernemster* vinden we er wél. Als de betekenis van de vrouwelijke naam afwijkend is, zoals bij *secretaresse*, of de vorm, zoals bij *dievegge*, dan worden ze wel apart opgenomen. Dat lijkt allemaal best verstandig, en in elk geval uit economische overwegingen goed te verdedigen.

Beide woordenboeken zeggen geen vrouwelijke naam op te nemen als die vorm 'vergezocht is' (*Grote Van Dale*) of 'geforceerd (zou) klinken' (*Hedendaagse Van Dale*). *Therapeute? Wethoudster?* De *Hedendaagse Van Dale* noemt als voorbeeld *landbouwster* en *metselaarster* (dat laatste woord staat wel in de *Grote Van Dale*). Geforceerd of vergezocht is een vrouwelijke naam mogelijk als het om typische 'mannenberoepen' gaat, maar echt duidelijk is het criterium niet.

Beide Van Dales zijn een spiegel van hun tijd en voeren net als bij andere woorden een zuinig en conservatief beleid: óók vrouwelijke namen worden alleen opgenomen als ze gangbaar zijn, dat wil zeggen binnen de taalgemeenschap met een zekere frequentie worden gebruikt. Waarschijnlijk lopen de woordenboeken daarbij wel eens wat achter, *therapeute* komt bijvoorbeeld in *de Volkskrant* van 1995 14 keer voor, naast *therapeut* 41 keer. Dat we in geen van beide woordenboeken *wethoudster* aantreffen, is misschien wel te verdedigen, want in diezelfde bron komt deze naam niet één keer voor, tegenover 526 keer *wethouder*. Maar we moeten niet concluderen dat *wethoudster* 'niet bestaat', en zeker niet dat het 'fout' zou zijn; dat is te veel eer voor 'meneer van Dale'.

Zowel de Ad-hoc-lijst als het Systematisch overzicht geven directe informatie over het GEBRUIK van woorden, en alleen indirect over de BETEKE-

NIS van woorden.

‘**Man:** *fotograaf*’ wil zeggen: *fotograaf* kun je gebruiken voor een man.

‘**Vrouw:** *fotograaf*’ wil zeggen: *fotograaf* kun je gebruiken voor een vrouw.

‘**Functie/Persoon:** *fotograaf*’ wil zeggen: *fotograaf* kun je gebruiken voor een persoon waarvan de sekse onbekend of niet relevant is, of wanneer alleen naar de functie wordt verwezen, en niet naar een concrete persoon.

Uit de verschillende mogelijke gebruikswijzen van *fotograaf* kan worden afgeleid dat *fotograaf* qua betekenis sekseneutraal is.

In het Systematisch overzicht komen een paar tientallen uitgangen aan bod. Met ‘uitgang’ wordt hier eindwoord(deel) in de ruimste zin bedoeld: het kan gaan om het tweede deel van een samenstelling (bijvoorbeeld *-man*), een suffix (bijvoorbeeld *-er*), of gewoon om het wordeinde (bijvoorbeeld *-oog* zoals in *lexicoloog*). Door soms met wordeinden zoals *-oog* te werken, hebben we geprobeerd om redundantie in het Systematisch overzicht te vermijden. Hadden we immers telkens alle mogelijke suffixen willen noemen, dan hadden we bijvoorbeeld woorden op *-loog* (*lexicoloog*) apart moeten behandelen, naast woorden op *-goog* (*pedagoog*), enz.

Overzicht van de behandelde uitgangen:

-aaf / -afe	-er / -ster, -eres
-aal / -ale	-eur / -rice, -euse, -eure, -eerster
-aar / -aarster, -ares	-eut / -eute
-aat / -ate	-figuur
-air / -aire	-heer
-ant / -ante	-hoofd
-aris / -aresse	-hulp
-ast / -aste	-ien / -ienne
-aut / -aute	-ier / -ierster, ière
-broeder	-ist / -iste
-dame	-jongen
-e	-juffrouw
-é / -ee	-kracht
-ecl / -ele	-lid
-eet / -ete	-ling / -linge
-ent / -ente	-maat

-man	-oot / -ote
-meisje	-or / -rice, -rix
-mens	-persoon
-moeder	-us / -a
-oof / -ofe	-vader
-oog / -oge	-vrouw(e)
-oom / -ome	-zuster

-aaf / -afe

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>fotograaf</i>	<i>fotograaf</i>	<i>fotograaf, fotografe</i>

-aal / -ale

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>bursaal</i>	<i>bursaal</i>	<i>bursaal, bursale</i>

-aar / -aarster

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>handelaar</i>	<i>handelaar</i>	<i>handelaar, handelaarster</i>

Bij een aantal functienamen op *-aar* is ooit een vrouwelijke variant op *-es* gevormd. [Zie ook Deel I] Meestal staat die variant (nog) heel sterk – bijvoorbeeld *leraar* – *lerares* – en is er in het geheel geen concurrentie van een *-ster*-vorm. Wanneer dat het geval is, is de functienaam opgenomen in de Ad-hoc-lijst.

In een paar gevallen echter is er naast het (oudere) *-es*-woord een (jonger) *-ster*-woord mogelijk, dat in meerdere of mindere mate ook effectief wordt gebruikt, bijvoorbeeld:

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>bemiddelaar</i>	<i>bemiddelaar</i>	<i>bemiddelaar bemiddelares, bemiddelaarster</i>

Zo wordt de Maagd Maria aanbeden als *bemiddelares* en *troosteres* der verdrukten, terwijl de Minister van Sociale Zaken kan beslissen om een vrouw aan te stellen tot *bemiddelaarster* in een sociaal conflict.

Zo ook: *bedelares/bedelaarster*, *molenaresh/molenaarster*, *tekenares/tekenaarster*, enz.

-aat / -ate		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>advocaat</i>	<i>advocaat</i>	<i>advocaat, advocate</i>

-air / -aire		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>antiquair</i>	<i>antiquair</i>	<i>antiquair, antiquaire</i>

-ant / -ante		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>commandant</i>	<i>commandant</i>	<i>commandant, commandante</i>

Engelse functienamen op *-ant* (uitgesproken met een doffe e, zoals in *accountant*, *assistant*, *consultant* e.d.) worden niet vervrouwelijkt.

-aris		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>commissaris</i>	<i>commissaris</i>	<i>commissaris</i>

Van de meeste functienamen op *-aris* kan geen specifiek vrouwelijke vorm worden afgeleid. Bij een paar functienamen op *-aris* is ooit wel een vrouwelijke pendant op *-aresse* ontstaan, maar het gebruik ervan is beperkt gebleven, en de uitgang *-aresse* is in het hedendaagse Nederlands niet langer productief. Bijvoorbeeld:

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>archivaris</i>	<i>archivaris</i>	<i>archivaris, archivaresse</i>

Zo ook: *bibliothecaris* – *bibliothecaresse*, *jubilaris* – *jubilaresse*, *mediothecaris* – *mediothecaresse*

Secretaris is een bijzonder geval. *Secretaresse* (zie Ad-hoc-lijst) bestaat wel natuurlijk, maar een *secretaresse* is helemaal geen vrouwelijke *secretaris*. Beide woorden benoemen immers een verschillende functie-inhoud. Daardoor heeft *secretaris* niet echt een vrouwelijke pendant, en behoort het tot de groep van *commissaris* en *functionaris*:

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>secretaris</i>	<i>secretaris</i>	<i>secretaris</i>

-ast / -aste

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>cineast</i>	<i>cineast</i>	<i>cineast, cineaste</i>

-aut / -aute

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>astronaut</i>	<i>astronaut</i>	<i>astronaut, astronaute</i>

-broeder

Functie/Persoon	Man	Vrouw
–	<i>kloosterbroeder</i>	<i>kloosterzuster</i>

Broeder komt voor in een paar rol- en functiebenamingen: *kloosterbroeder*, *ordebroeder*, *ziekenbroeder*, *gipsbroeder*, *operatiebroeder*, enz. Er zijn equivalenten op *-zuster* wanneer vrouwen vergelijkbare rollen of

functies vervullen, bijvoorbeeld *kloosterzuster*, *ziekenzuster*, *operatiezuster*, enz.

-dame		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
-	<i>gezelschapsheer</i>	<i>gezelschapsdame</i>

Dame komt voor in een aantal oudere (en soms verouderde) rol- of functiebenamingen, maar ook in recentere benamingen, vooral wanneer het de bedoeling is meer respect uit te drukken dan met het gewone *-vrouw* mogelijk is: *eredame*, *hofdame*, *pasdame*, *gezelschapsdame*, *koffiedame*, *toilet-dame*. Voor zover er behoefte is aan mannelijke varianten, kunnen die worden gevormd met *heer* of *man* (bijvoorbeeld *koffieman*).

-e		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>afgevaardigde</i>	<i>afgevaardigde</i>	<i>afgevaardigde</i>

Zo ook: *bediende*, *deskundige*, *gehandicapte*, *gevangene*, *leidinggevende*, *loontrekkende*, *scheikundige*, *verdachte*, *zelfstandige*, enz.

De meeste van de functiebenamingen op *-e* zijn afgeleid van tegenwoordige deelwoorden (*loontrekkend-e*), voltooidde deelwoorden (*afgevaardigd-e*) en adjectieven (*zelfstandig-e*). Tot deze groep rekenen we ook de talloze woorden op *-kundige*: *scheikundige*, *meetkundige*, enz. Functienamen op *-e* zijn in principe sekseneutraal en kunnen dus zowel voor mannen als voor vrouwen worden gebruikt. Er bestaat geen procédé waarmee van deze woorden systematisch seksespecifieke benamingen kunnen worden afgeleid. Bij functienamen afgeleid van tegenwoordige deelwoorden (bijvoorbeeld *loontrekkende*) zijn in principe wel varianten mogelijk op *-er* (bijvoorbeeld *loontrekker* – sekseneutraal of specifiek mannelijk) en *-ster* (bijvoorbeeld *loontrekster* – specifiek vrouwelijk).

In een aantal gevallen is een term op *-e* in gebruik gekomen om te voldoen aan de maatschappelijke behoefte aan een sekseneutrale term naast courant gebruikte seksespecifieke termen: *bejaardenverzorgende* naast *be-*

jaardenverzorger/verzorgster; verpleegkundige naast verpleger/verpleegster.

-é / -ee

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>attaché</i>	<i>attaché</i>	<i>attaché, attachee</i>

Cf. Woordenlijst Nederlandse taal (het zogenaamde *Groene Boekje*) § 5.7 [1], blz. 36: 'Vrouwelijke nevenvormen van woorden op -é krijgen geen -ée maar -ee.'

-eel / -ele

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>industrieel</i>	<i>industrieel</i>	<i>industrieel, industriële</i>

-eet / -ete

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>atleet</i>	<i>atleet</i>	<i>atleet, atlete</i>

-ent / -ente

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>consulent</i>	<i>consulent</i>	<i>consulent, consulente</i>

Engelse functienamen op *-ent* (met doffe e, zoals in *information agent* e.d.) worden niet vervrouwelijkt.

Naast *regent* bestaat *regentes*, maar de vorm op *-e* lijkt ook hier terrein te winnen:

Ellen de Vries is in 1988 aangesteld als regente bij de Nationale Bank van België.

-er / -ster		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>bewaker</i>	<i>bewaker</i>	<i>bewaker, bewaakster</i>

Zo ook: *bouwvakker, congresganger, decorbouwer, deeltijder, grenswachter, handelsreiziger, inkoper, ondernemer, straathoekwerker, vrijwilliger, wetenschapper, enz.*

Opmerkingen

- (1) De overgrote meerderheid van de functienamen op *-er* kunnen worden vervrouwelijkt door het suffix *-er* te vervangen door het suffix *-ster*. Daarnaast zijn er bij een aantal functienamen pendanten op *-es* in gebruik, bijvoorbeeld *dichter – dichteres*. Die gevallen zijn allemaal opgenomen in de Ad-hoc-lijst. Voor nieuwe woorden op *-er* kan alleen nog *-ster* worden gebruikt; *-es* is niet langer productief.

Van een aantal sekseneutrale functienamen op *-er* zoals *arbiter, psychiater* en *parlementariër* kan in het geheel geen vrouwelijke vorm worden afgeleid. Ook die zijn opgenomen in de Ad-hoc-lijst.

Ten slotte zijn in het Nederlands ook al een paar tientallen in oorsprong Engelse functienamen op *-er* in gebruik. Een selectie:

<i>babysitter</i>	<i>manager</i>
<i>barkeeper</i>	<i>merchandiser</i>
<i>bodybuilder</i>	<i>pr-officer</i>
<i>bookmaker</i>	<i>partner</i> ('vennoot')
<i>butler</i>	<i>producer</i>
<i>copywriter</i>	<i>purser</i>
<i>dealer</i>	<i>quizmaster</i>
<i>designer</i>	<i>reporter</i>
<i>dispatcher</i>	<i>researcher</i>
<i>entertainer</i>	<i>stripper</i>
<i>ghostwriter</i>	<i>supporter</i>
<i>headhunter</i>	<i>trainer</i>
<i>keeper</i>	<i>trucker</i>

Zoals vrijwel alle andere Engelse functienamen zijn die sekseneutraal, en worden ze in principe niet vervrouwelijkt. [Zie ook Deel I] Toch is vervrouwelijking met *-ster* niet onmogelijk wanneer de functienaam vol-

doende ingeburgerd is in het Nederlands, en de taalgebruiker de naam analyseert als een combinatie van het suffix *-er* met een basis die verwijst naar een bepaalde activiteit, zoals *trainer* – *trainster*, of *headhunter* – *headhuntster*.

- (2) Een aantal functienamen krijgt een extra *-d-* tussen de basis van het woord en het suffix: *vil-d-er*, *tuin-d-er*, *beheer-d-er*, enz. Die *-d-* komt – om welluidendheidsredenen – uitsluitend voor wanneer de basis eindigt op *-l*, *-n* of *-r*. Bij de vrouwelijke varianten van dergelijke functienamen blijft die *-d-* achterwege:

<i>ballonvaar-der</i>	→	<i>ballonvaar-ster</i>
<i>bedevaar-der</i>	→	<i>bedevaar-ster</i>
<i>beheer-der</i>	→	<i>beheer-ster</i>
<i>bol-der</i>	→	<i>bol-ster</i>
<i>deurwaar-der</i>	→	<i>deurwaar-ster</i>
<i>gevangenbewaar-der</i>	→	<i>gevangenbewaar-ster</i>
<i>metserdien-der</i>	→	<i>metserdien-ster</i>
<i>tuin-der</i>	→	<i>tuin-ster</i>
<i>vil-der</i>	→	<i>vil-ster</i>

In de gesproken taal, en incidenteel in de geschreven taal, blijft die *-d-* soms wel eens behouden: *aanvoerder* → *aanvoerdster*, *woordvoerder* → *woordvoerdster*.

- (3) Precies doordat vervrouwelijking erin bestaat *-er* te schrappen, en *-ster* toe te voegen aan de overblijvende stam van de basis, krijgen we soms ongewone maar niettemin correcte spellingbeelden:

baseballer	→	baseballster [stam van basis is <i>baseball</i> , en niet <i>basebal</i>]
bobsleeër	→	bobsleester [stam van basis is <i>bobslee</i> , niet <i>bobsle</i>]
skiër	→	skister [stam van basis is <i>ski</i> , niet <i>skie</i>]
stadswachter	→	stadswachtster [stam van basis is <i>stadswacht</i>]
volleyballer	→	volleybalster [stam van basis is <i>volleybal</i> , en niet <i>volleyball</i>]

In geschreven vorm kunnen woorden als *baseballster* of *volleybalster* e.d. misbegrepen worden als ‘persoon die schittert in ... (het baseball, enz.)’, een *stér* in het baseball met andere woorden. Samenstellingen op *-speelster* zijn een valabel alternatief, maar ook daarin blijft de spelling van de basis bewaard: *baseballspeelster*, *volleybalspeelster* enz.

Eindigt de stam op *-s*, dan blijft die *-s* bewaard bij suffigering met *-ster*. In het Groene Boekje (§ 4.2 [4] blz. 21) luidt het als volgt:

“Bij woorden op *-s* vervalt de *s* van de achtervoegsels *-s(e)* en *-st(e)*: *Goese*, *Parijse*, *wijste*, *friste* (maar wel *fietsster* want hier gaat het om het achtervoegsel *-ster*).”

We krijgen dus: *afpersster*, *boksster*, *kuikenseksster*, *navorsster*, *taalbeheersster*.

-eur / -rice -euse -eure -eerster		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>inspecteur</i>	<i>inspecteur</i>	<i>inspecteur, inspectrice</i>
<i>dompteur</i>	<i>dompteur</i>	<i>dompteur, dompteuse</i>
<i>superieur</i>	<i>superieur</i>	<i>superieur, superieure</i>
<i>monteur</i>	<i>monteur</i>	<i>monteur, monteester</i>

Functionenamen op *-(t/d)eur* zijn in principe seksneutraal en kunnen dus zowel voor mannen als voor vrouwen worden gebruikt. Om dergelijke functionenamen te vervrouwelijken bestaan er verschillende mogelijkheden:

Specifiek voor functionenamen op *-t/deur*:

(a) vervanging van de uitgang *-t/deur* door de uitgang *-t/drice*: *inspecteur* – *inspectrice*

Zowel voor functionenamen op *-t/deur* als voor andere op *-eur*:

(b) vervanging van de uitgang *-(t/d)eur* door de uitgang *-(t/d)euse*: *dompteur* – *dompteuse*;

- (c) aanhechting van het suffix *-e* aan de functienaam op *-(t/d)eur*: *superieur – superieure*;
- (d) uitwijking naar een *-ster*-afleiding van een werkwoordstam op *-eer*: *monteur – monteerster*.

In een aantal gevallen bestaat er naast de sekseneutrale vorm op *-(t/d)eur* een vrouwelijke vorm, die als meer of minder ingeburgerd kan worden beschouwd: *aborteur – aborteuse*, *acteur – actrice*, *ambassadeur – ambassadrice**, *chanteur – chanteuse*, *coiffeur – coiffeuse*, *directeur – directrice***, *instructeur – instructrice*, *masseur – masseuse*, *redacteur – redactrice*, *regisseur – regisseuse*, *souffleur – souffleuse*, *visiteur – visiteuse*.

**Ambassadrice* wordt ook gebruikt met de betekenis 'vrouw van de ambassadeur'.

***Directrice* wordt gemakkelijk geassocieerd met een school of een verzorgingsinstelling, waardoor de term minder geschikt is voor leidinggevende functies in de overheidsadministratie of in de commerciële sector.

Naast vele functienamen op *-(t/d)eur* bestaat evenwel nog geen vaste vrouwelijke vorm, en vaak bestaat er twijfel over het meeste geschikte vervrouwelijkende procédé. In bepaalde gevallen lijkt geen enkel van de bovengenoemde procédés uitkomst te bieden, en is de functienaam niet te vervrouwelijken.

Vormen op *-t/drice* lijken het meeste voor de hand te liggen voor vrij scherp omljnde functies met een gemiddelde tot hoge status (type *inspecteur – inspectrice*). Soms wordt een mogelijk *-t/drice*-woord evenwel geblokkeerd doordat het corresponderende concept al met een ander lexem is benoemd; zo lijkt *auteur – autrice* zeer wel mogelijk – vergelijk met *acteur – actrice* – maar toch is het woord niet gebruikelijk, wellicht omdat *schrijfster* aan de benoemingsbehoeften voldoet. Ook wanneer het basiswoord veeleer als een titel wordt beschouwd – type *commandeur* – en niet zozeer als een reële functieomschrijving – 'hij/zij die commandeert' – lijkt vervrouwelijking met *-t/drice* minder waarschijnlijk. Ten slotte kunnen er misschien ook klankmatige hindernissen optreden voor gebruik van *-t/drice*; dat kan het geval zijn bij een woord als *traiteur – *traitrice*.

Als *-t/drice* om welke reden dan ook niet in aanmerking komt als vrouwelijke uitgang, kunnen de andere procédés worden uitgeprobeerd.

Vormen met *-euse* lijken te worden geassocieerd met een relatief lage status en/of een negatieve connotatie (type *aborteur – aborteuse*), terwijl

voor de vormen op *-e* net het omgekeerde lijkt te gelden. Het suffix verleent de functienaam een zekere status; het is dan ook wellicht geen toeval dat een woord als *superieur* als pendant *superieure* heeft gekregen.

Vormen op *-eerster* zijn natuurlijk alleen mogelijk wanneer het seksneutrale woord geassocieerd kan worden met een *-eer*-werkwoord (type *monteur – monteren – monteester*).

We geven ter illustratie een aantal seksneutrale functienamen op *-(t/d)eur* waarvan de vrouwelijke vorm, als die al mogelijk is, nog niet vastligt. Voor elk van de functienamen kan worden geprobeerd of één van de vier bovengenoemde procédés een acceptabele vorm oplevert, waarbij rekening moet worden gehouden met de niet onaanzienlijke verschillen in status en connotatie van de verschillende vrouwelijke varianten. In elk geval zijn de vormen op *-(t/d)eur* wegens hun seksneutrale karakter bruikbaar voor zowel mannen als vrouwen.

adviseur – ?adviseuse/adviseure/adviseester

asfalteur – ?asfaltrice/asfalteuse/asfalteure/asfalteester

Zo ook: *bombardeur, chauffeur, ciseleur, codeur, collectionneur, controleur, coureur, debiteur, deserteur, dresseur, emailleur, emballeur, exporteur, formateur, galvaniseur, gouverneur, graveur, grimeur, hypnotiseur, informateur***, ingénieur, modelleur, monteur, procureur, programmeur, radioamateur, rechercheur, reparateur, retoucheur, selecteur, traiteur, transporteur, enz.*

***Informateur is de benaming voor een politicus die onderzoekt of een kabinetsformateur met een bepaalde opdracht kans van slagen zou hebben; informatrice wordt al gebruikt met de betekenis ‘vrouw die beroepshalve inlichtingen verstrekt’, wat gebruik in de betekenis ‘vrouwelijke informateur’ in de weg kan staan

-eut / -eute		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>therapeut</i>	<i>therapeut</i>	<i>therapeut, therapeute</i>

-figuur

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>topfiguur</i>	<i>topfiguur</i>	<i>topfiguur</i>

Figuur is een sekseneutraal woord, dat occasioneel wordt gebruikt in rolbenamingen, veeleer dan in functiebenamingen: *hoofdfiguur*, *topfiguur*, *sleutelfiguur*.

-heer

Functie/Persoon	Man	Vrouw
–	<i>gastheer</i>	<i>gastvrouw</i>

Heer komt voor in een beperkt aantal (oudere en soms verouderde) functiebenamingen: *bouwheer*, *gastheer*, *geneesheer*, *raadsheer*, *jonkheer*, enz. In een aantal gevallen bestaat er van oudsher een vrouwelijke pendant, waardoor de termen op *heer* ook worden aangevoeld als specifiek mannelijk: *gastheer/gastvrouw*, *raadsheer/raadsvrouw(e)*, *jonkheer/jonkvrouw*. Andere woorden, zoals *bouwheer* of *geneesheer* zijn in principe sekseneutraal: varianten met *vrouw* of *dame* zijn niet gebruikelijk. Expliciete vervrouwelijking is alleen mogelijk door uit te wijken naar andere termen, bijvoorbeeld *bouwheer* → *opdrachtgeefster*, *geneesheer* → *artse*.

-hoofd

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>afdelingshoofd</i>	<i>afdelingshoofd</i>	<i>afdelingshoofd</i>

Hoofd is een uitgesproken sekseneutraal woord waarmee gemakkelijk nieuwe rol- en functiebenamingen kunnen worden gevormd: *schoolhoofd*, *staatshoofd*, *rayonhoofd*, *gezinshoofd*, enz. Van benamingen met *-hoofd* kunnen via morfologische weg geen seksespecifieke benamingen worden afgeleid. Uitwijking naar andere benamingen is wel mogelijk, bijvoorbeeld: *schoolhoofd* → *directeur/directrice*, *staatshoofd* → *president/presidente*.

-hulp

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>bejaardenhulp</i>	<i>bejaardenhulp</i>	<i>bejaardenhulp</i>

Hulp is een uitgesproken sekseneutraal woord in *gezinshulp*, *thuishulp*, *oproep hulp*, enz. Seksespecifieke varianten zijn gemakkelijk te vormen: *bejaardenhelper/helpster*.

-ien / -ienne

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>mecanicien</i>	<i>mecanicien</i>	<i>mecanicien, mecanicienne</i>

-ier / -ierster -ière

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>juwelier</i>	<i>juwelier</i>	<i>juwelier, juwelierster</i>
<i>romancier</i>	<i>romancier</i>	<i>romancier, romanière</i>

(A) Gevallen met uitspraak [ier], type *juwelier*

Voorbeelden: *ci pier* – *ci pierster*; *glazenier* – *glazenierster*; *herbergier* – *herbergierster*; *kamenier* – *kamenierster*; *koerier* – *koerierster*; *leverancier* – *leverancierster*; *rentenier* – *rentenierster*; *valkenier* – *valkenierster*; *vliegenier* – *vliegenierster*; *winkelier* – *winkelierster*; enz.

Bij een aantal functienamen op *-ier* waarvan nog geen vrouwelijke vorm gebruikelijk is, lijkt een afleiding met *-e* een valabel alternatief voor een *-ster*-afleiding, en soms is dat zelfs de enige enigszins acceptabele vrouwelijke vorm. In elk geval zijn de basisvormen op *-ier* wegens hun sekseneutrale karakter bruikbaar voor zowel mannen als vrouwen. Vergelijk:

<i>brigadier</i>	–	? <i>brigadierster/brigadiere</i>
<i>douanier</i>	–	? <i>douanierster/douaniere</i>

<i>griffier</i>	–	? <i>griffierster/griffiere</i>
<i>kanselier</i>	–	? <i>kanselierster/kanseliere</i>
<i>officier</i>	–	? <i>officiere</i>
<i>particulier</i>	–	? <i>particuliere</i>
<i>passagier</i>	–	? <i>passagierster/passagiere</i>
<i>scholier</i>	–	? <i>scholierster/scholiere</i>

Elk van beide suffixen *-e* en *-ster* lijkt een voorkeur te hebben voor welbepaalde types van functienamen op *-ier*.

Een typische basis voor *-ster* is een in oorsprong Nederlandse functienaam, voor een functie zonder al te hoge status, en waarbij de functienaam gemakkelijk geassocieerd kan worden met een welbepaalde (al dan niet professionele) activiteit. Voorbeeld: *tuinier* – *tuinierster* (**tuiniere*).

Een typische basis voor *-e* is een functienaam van duidelijk vreemde herkomst, voor een functie met een relatief hoge status, en waarbij de functienaam in de eerste plaats een status of een rol benoemt, en niet zozeer een welomschreven activiteit. Voorbeeld: *officier* – *officiere* (**officierster*).

De keuze tussen *griffierster* en *griffiere* bijvoorbeeld hangt dus voor een deel samen met het beeld dat we hebben van *griffier*. Als we *griffier* in de eerste plaats als een soort titel beschouwen, voor een functie met een relatief hoge status, moeilijk te associëren met een welomschreven activiteit, dan ligt *griffiere* voor de hand als vrouwelijke vorm. *Griffierster* past dan weer beter bij een functie met een lagere status, die geassocieerd is met concreet voorstelbare activiteiten.

(B) Gevallen met uitspraak [jee], type *costumier*

Voorbeelden: *costumier* – *costumière*, *chansonnier* – *chansonnière*, *cabaretier* – *cabaretière*

Van *premier* kan puur formeel gezien wel *première* worden afgeleid, maar die woordvorm is al in gebruik voor een andere betekenis ('eerste opvoering van een toneelstuk e.d. '), wat gebruik van *première* als functiebenaming in de weg blijkt te staan.

Bij bepaalde functienamen kan worden uitgeweken naar een ander (Nederlands) woord. Zo is *romanschrijfster* een alternatief voor *romancière*, en komen naast elkaar voor: *hôtelier* – *hotelhoudster*, *cuisinier* – *kokkin*, *thesaurier* – *penningmeesteres*, *patissier* – *banketbakster*.

-ist / -iste		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>diëtist</i>	<i>diëtist</i>	<i>diëtist, diëtiste</i>

Engelse functienamen op *-ist* worden niet vervrouwelijkt. Het Engelse *information specialist* blijft dus ongewijzigd, in tegenstelling tot het Nederlandse *specialist(e)*.

-jongen		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
–	<i>boodschappenjongen</i>	<i>boodschappenmeisje</i>

Jongen komt in een tiental functiebenamingen voor (*ballenjongen, boodschappenjongen, koksjongen, krantenjongen, liftjongen, loopjongen*, enz.), en kan vrij gemakkelijk vervangen worden door *meisje* als er behoefte zou ontstaan aan een vrouwelijke pendant.

-juffrouw		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
–	<i>schoolmeester</i>	<i>schooljuffrouw</i>

Juffrouw komt voor in functiebenamingen zoals *badjuffrouw, barjuffrouw, kinderjuffrouw, koffiejuffrouw, schooljuffrouw, tikjuffrouw, toiletjuffrouw, winkeljuffrouw*, enz. Bepaalde samenstellingen met *juffrouw* raken verouderd, en worden stilaan vervangen door andere woorden (*koffiedame, bar-meisje, onderwijzeres*).

Er is niet één mannelijke term die in alle gevallen als alternatief kan worden gebruikt. Zo blijkt de mannelijke pendant van *badjuffrouw* *badmeester* te zijn, van *schooljuffrouw* *schoolmeester* of *onderwijzer*, van *barjuffrouw* *barjongen*(?), van *koffiejuffrouw* *koffieman*(?).

-kracht

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>uitzendkracht</i>	<i>uitzendkracht</i>	<i>uitzendkracht</i>

Kracht is een uitgesproken sekseneutraal woord waarmee gemakkelijk rol- en functiebenamingen kunnen worden gevormd: *arbeidskracht, beroepskracht, leerkracht, onderwijskracht, werkkraft*. Het duidt de jongste jaren geregeld op in woorden die betrekking hebben op tijdelijke/deeltijdse/flexibele arbeid: *inleenkracht, oproepkracht, hulpkracht, oproepkracht, uitzendkracht*.

Bepaalde woorden op *-kracht* functioneren als sekseneutraal alternatief voor een aantal seksespecifieke paren, bijvoorbeeld: *leraar/lerares, onderwijzer/onderwijzeres* → *leerkracht, onderwijskracht vakman/vakvrouw* → *vakkracht*

-lid

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>raadslid</i>	<i>raadslid</i>	<i>raadslid</i>

Lid is een uitgesproken sekseneutraal woord waarmee gemakkelijk rol- en functiebenamingen worden gevormd: *bemanningslid, bestuurslid, Eerste-Kamerlid, gemeenteraadslid, jurylid, panellid, personeelslid, raadslid, stafslid*, enz. Er kunnen geen seksespecifieke varianten van deze benamingen worden gevormd.

-ling / -linge

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>leerling</i>	<i>leerling</i>	<i>leerling, leerlinge</i>

-maat

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>ploegmaat</i>	<i>ploegmaat</i>	<i>ploegmaat, ?ploegmate</i>

Maat komt voor in een beperkt aantal benamingen, bijvoorbeeld *ploegmaat*, *fokkenmaat*, *koksmaat*. Die woorden zijn in principe sekseneutraal, maar expliciete vervrouwelijking door middel van *-e* lijkt bij woorden op *-maat* niet uitgesloten:

Ellen de Vries, nu al twee jaar lang ploegmate van Sylvia Cremer, ...

Toch zal bij de vervrouwelijking van bepaalde functienamen op *-maat* misschien gemakkelijker een beroep worden gedaan op een andere woordvorm, bijvoorbeeld *fokkenmaat* → *fokkeniste*, of *koksmaat* → *koksmeisje*.

-man		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
?weerman	weerman	?weerman, weervrouw
ombudsman, ombudspersoon	ombudsman, ombudspersoon	ombudsman, ombudsvrouw, ombudspersoon

Met *man* zijn tot nu toe de meeste samengestelde functienamen gevormd: *ambachtsman*, *beleidsman*, *belichtingsman*, *brandweerman*, *cameraman*, *klusjesman*, *melkman*, *ombudsman*, *politieman*, *postman*, *pr-man*, *stuntman*, *timmerman*, *vuilnisman*, *weerman*, *zagsman*, enz. In heel wat gevallen is een pendant op *-vrouw* gebruikelijk of mogelijk. Soms bestaat er bovendien ook nog een aparte sekseneutrale term (in het enkelvoud en/of het meervoud). Een paar voorbeelden:

<i>bewindspersoon/-lieden</i>	<i>bewindsman</i>	<i>bewindsvrouw</i>
–	<i>doelman</i>	<i>doelvrouw(e)/doelverdedigster/keepster</i>
<i>edellieden</i>	<i>edelman</i>	<i>edelvrouw</i>
–	<i>groenteman</i>	<i>groentevrouw</i>
<i>kooplieden/-lui</i>	<i>koopman</i>	<i>koopvrouw</i>
–	<i>leidsman</i>	<i>leidsvrouw</i>
<i>ombudspersoon</i>	<i>ombudsman</i>	<i>ombudsvrouw</i>
<i>raadslieden</i>	<i>raadsmán</i>	<i>raadsvrouw</i>
<i>sportlieden/lui</i>	<i>sportman</i>	<i>sportvrouw</i>
<i>sporter</i>		

–	<i>weerman</i>	<i>weervrouw</i>
<i>zakenlieden/lui/mensen</i>	<i>zakenman</i>	<i>zakenvrouw</i>

Een aantal functiebenamingen op *-man* wordt door heel wat taalgebruikers gevoeld als in principe seksneutraal. Die taalgebruikers hebben geen moeite met een zin als

Ellen de Vries is een maand geleden in dienst getreden als *brandweerman/timmerman/cameraman/ombudsman/tuinman/enz.*

In die gevallen is de betekenis van de woorden op *-man* te omschrijven als ‘persoon die actief is bij de brandweer’, ‘persoon die beroepsmatig timmert’, enz.

Andere functienamen op *-man* worden dan weer door veel taalgebruikers gevoeld als specifiek mannelijk, bijvoorbeeld *weerman*. Seksneutraal gebruik of toepassing op vrouwen is dan niet acceptabel.

Sommige namen op *-man* duiden eerder op een vestiging, winkel dan op het beroep (vergelijk de woorden op *-boer* zoals *groenteboer*), en dan is een vorm op *-vrouw* niet gebruikelijk: *ijscoman, olieman, bloemenman*.

Engelse samenstellingen met *man* hebben soms een tegenhanger op *woman* of *lady*: vergelijk *anchorman* – *anchorwoman* met *sales man* – *sales lady*.

Een vrouwelijke *barman* zou een *barvrouw* of *bardame* kunnen zijn, maar wellicht klinkt *barkeepster* beter. *Barmeisje* is geen vrouwelijke variant van *barman/barkeeper* want de functie-inhoud verschilt: een *barkeeper* runt een bar, terwijl een *barmeisje* veeleer serveert.

Als pendant van *werkman* is *arbeidster* waarschijnlijk beter geschikt dan *werkvrouw*, dat net als *werkster* immers niet zozeer betekent ‘vrouw die werkt’, maar ‘vrouw die werkt als schoonmaakster’.

Stroman als rolbenaming voor ‘persoon die niet voor zichzelf, maar als werktuig voor een ander handelt, bijvoorbeeld iemand die bij transacties zijn naam leent’ wordt niet vervrouwelijkt; uit de omschrijving ‘persoon die ...’ blijkt al dat de term seksneutraal is.

Kikvorsman zal niet gemakkelijk tot *kikvorsvrouw* worden. Om te beginnen is het eigenlijk al een sekseneutrale term ('persoon die ...'), maar bovendien zijn er uitwijkmogelijkheden naar het paar *duiker/duikster*.

-meisje		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
–	<i>kamerjongen</i>	<i>kamermeisje</i>

Meisje komt in een tiental functiebenamingen voor: *animeermeisje*, *bar-meisje*, *dienstmeisje*, *kamermeisje*, *kindermeisje*, *winkelmeisje*, enz. Het kan in de meeste gevallen worden vervangen door *jongen* als daar behoefte aan zou bestaan.

-mens		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
–	<i>zakenman</i>	<i>zakenvrouw</i>
<i>zakenmensen</i>	<i>zakenmensen</i>	<i>zakenmensen</i>

Mens komt (voorlopig?) vrijwel uitsluitend in het meervoud voor, in niet meer dan een paar woorden: *zakenmensen*, *handelsmensen*. Samen met *zakenlieden*, *zakenlui* is *zakenmensen* een sekseneutraal alternatief voor *zakenmannen* en *zakenvrouwen*. *Zakenmens* is niet gebruikelijk, hoewel er niet direct een ander enkelvoudig sekseneutraal alternatief voor *zakenman* en *zakenvrouw* voorhanden is.

Mens wordt wel geregeld gebruikt om een type mens te benoemen: *ochtendmens*, *gevoelsmens*, *wetenschapsmens*, enz.

-moeder		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>leesouder</i>	<i>leesvader</i>	<i>leesmoeder</i>

Moeder wordt gebruikt in een paar functiebenamingen (*onthaalmoeder*, *leesmoeder*, *overblijfmoeder*, *herbergmoeder*), en voor de rest hoofdzakelijk in benamingen voor de verschillende mogelijke rollen van een vrouw

in het hele voortplantings- en opvoedingsproces: *draagmoeder, afstands-moeder, pleegmoeder, donormoeder*. In de functiebenamingen kan *moeder* in principe door *vader* worden vervangen, als die functies in kwestie door mannen zouden worden uitgeoefend. In de benamingen voor de biologische rollen van de vrouw in het voortplantings- en opvoedingsproces liggen vormen met *-vader* in bepaalde gevallen meer voor de hand dan in andere uiteraard, bijvoorbeeld wel *pleegvader*, (vooralsnog) niet *draagvader*.

Als zowel moeders als vaders een bepaalde rol kunnen vervullen, is door de band een seksneutrale vorm op *-ouder* mogelijk, bijvoorbeeld *leesouder, pleegouder*.

-oof / -ofe

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>filosoof</i>	<i>filosoof</i>	<i>filosoof, filosofe</i>

-oog / -oge

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>psycholoog</i>	<i>psycholoog</i>	<i>psycholoog, psychologe</i>

-oom / -ome

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>econoom</i>	<i>econoom</i>	<i>econoom, econome</i>

-oot / -ote

Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>testpilot</i>	<i>testpilot</i>	<i>testpilot, testpilote</i>

-or / -rice -rix -ore		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>coördinator</i>	<i>coördinator</i>	<i>coördinator, coördinatrice</i>
<i>rector</i>	<i>rector</i>	<i>rector, rectrice, rectrix</i>
<i>revisor</i>	<i>revisor</i>	<i>revisor, ?revisore</i>

(A) Functienamen die eindigen op -tor

Expliciete vervrouwelijking van functienamen op *-tor*, indien wenselijk, gebeurt door *-or* te vervangen door *-rice*. Bij een paar functienamen bestaat er (daarnaast) een vrouwelijke vorm op *-rix*, die nog maar zelden wordt gebruikt. Voorbeelden: *commentator* – *commentatrice*, *lector* – *lectrice*, *monitor* – *monitrice*, *operator* – *operatrice*, *organisator* – *organisatrice*, *quaestor* – *quaestrix*, *senator* – *senatrice*.

Engelse functiebenamingen op *-tor* (met doffe e, zoals in *art director*, *auditor*, *sales promotor* e.d.) worden niet vervrouwelijkt.

(B) Functienamen die eindigen op -or, maar niet op -tor

Van functienamen op *-or* worden niet gemakkelijk specifiek vrouwelijke vormen afgeleid. Alleen het suffix *-e* lijkt soms uitkomst te bieden, hoewel de woorden op *-or* strikt genomen geen goede basissen vormen voor dit soort suffigering omdat ze geen eindklemtoon dragen: *revisor*, *proféssor*, *cénsor*, enz. [Zie 3.2.1 over de restricties op het gebruik van *-e*]. Suffigering met *-e* zorgt er in elk geval voor dat de klemtoon naar achteren verschuift: *revisor* – *revisóre*.

Engelse functiebenamingen op *-or* (met doffe e, zoals in *supervisor*, *counselor* e.d.) worden niet vervrouwelijkt.

-persoon		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>tussenpersoon</i>	<i>tussenpersoon</i>	<i>tussenpersoon</i>

Persoon is een uitgesproken sekseneutraal woord, dat in vele samengestelde functiebenamingen wordt gebruikt: *contactpersoon*, *proefpersoon*, *tussenpersoon*, enz. In een paar gevallen is een variant op *-man/-vrouw* gebruikelijk, en is de vorm op *-persoon* bewust gecreëerd als sekseneutraal alternatief, bijvoorbeeld: *bewindsman/vrouw* → *bewindspersoon*; *ombudsman/vrouw* → *ombudspersoon*; *vertrouwensman* → *vertrouwenspersoon*.

-us / -a		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>neerlandicus</i>	<i>neerlandicus</i>	<i>neerlandicus, neerlandica</i>

In een aantal gevallen is de vorm op *-a* al in gebruik met de betekenis 'leer van, -kunde', zoals *fysica* 'natuurkunde'. Daardoor valt in het taalgebruik een grote terughoudendheid te constateren t.a.v. de vervrouwelijking van *fysicus, botanicus, informaticus* e.d.

-vader		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
<i>leesouder</i>	<i>leesvader</i>	<i>leesmoeder</i>

Vader wordt occasioneel gebruikt in een functiebenaming (*leesvader, herbergvader*), en voor de rest hoofdzakelijk in benamingen voor de verschillende mogelijke rollen van de man in het voortplantings- en opvoedingsproces (*pleegvader, stiefvader, bov-vader*, enz.). Veel van die benamingen hebben een variant op *-moeder*: *leesmoeder, pleegmoeder, stiefmoeder*, enz.

Voor *biechtvader* 'priester die de biecht afneemt' bestaat geen vrouwelijk equivalent

Als zowel moeders als vaders een bepaalde rol kunnen vervullen, is door de band een sekseneutrale vorm op *-ouder* mogelijk, bijvoorbeeld *leesouder, pleegouder*.

-vrouw(e)		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
-	<i>huisman</i>	<i>huisvrouw</i>

Naarmate meer vrouwen in meer functies optreden, neemt het aantal woorden op *-vrouw* toe. In de meeste gevallen gaat het om varianten van bestaande woorden op *-man*: *bewindsvrouw*, *doelvrouw*, *ombudsvrouw*, *zakenvrouw*, enz. Omgekeerd zien we bij een oorspronkelijk woord als *huisvrouw* een variant als *huisman* in gebruik komen. Soms correspondeert met de *vrouw*-naam een *heer*-naam: *gastvrouw/heer*, *beschermvrouw/heer*.

Werkvrouw in de betekenis ‘werkster, schoonmaakster’ heeft als tegenhanger niet *werkman*, maar *schoonmaker*.

Naast *klaagvrouw* valt nog niet direct *klaagman* te verwachten, omdat de exclusieve rol van de vrouwen in deze vaak ritueel is verankerd.

Vroedman, als mannelijke tegenhanger van *vroedvrouw*, lijkt niet gebruikelijk. Taalgebruikers geven blijkbaar de voorkeur aan de sekseneutrale term *verloskundige*, die bovendien meer prestige uitstraalt. Gevolg is wel dat *verloskundige* ambigu is tussen ‘iemand die is opgeleid om een vrouw bij de bevalling bij te staan’ (*verloskundige* als sekseneutraal equivalent van *vroedvrouw*) en ‘specialist in de verloskunde’ (oorspronkelijke en aanvankelijk enige betekenis).

Geen beroepsnamen zijn o.a. *schrijversvrouw*, *officiersvrouw*, *burgemeestersvrouw*: het gaat hier telkens om ‘de vrouw van ...’.

Bij een viertal namen op *vrouw* komt een variant op *vrouwe* voor, die plechtiger of archaischer aandoet: *kasteelvrouw(e)*, *raadvrouw(e)*, *beschermvrouw(e)*, *doelvrouw(e)* [ironiserend?]

-zuster		
Functie/Persoon	Man	Vrouw
-	<i>kloosterbroeder</i>	<i>kloosterzuster</i>

Zuster komt voor in een paar rol- en functiebenamingen: *kloosterzuster*, *hoofdzuster*, *nachtzuster*, *slotzuster*, *ziekenzuster*, *operatiezuster*, *wijkzuster*, enz. Er zijn equivalenten op *broeder* wanneer mannen vergelijkbare rollen of functies vervullen, bijvoorbeeld *kloosterbroeder*, *operatiebroeder*, *ziekenbroeder*, enz.

Bibliografie

Het aantal publicaties over (de vervrouwelijking van) functienamen is groot. Wij geven hier alleen een bescheiden selectie van over het algemeen goed toegankelijke literatuur.

Verzamel- en/of congresbundels

Lutjeharms, Madeline (red.) (1998), *Feminisering van beroepsnamen: een juiste keuze?* Handelingen van een colloquium aan de VUB, 25 maart 1998. Studiereeks Instituut voor taalonderwijs, nr. 6 Vrije Universiteit Brussel.

Taal en beeldvorming over vrouwen en mannen (1996). Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

Taalkundige aspecten

Adriaens, G. (1982), 'Vrouwelijke beroepsnamen in evolutie'. *Forum der Letteren* 23, 1-17.

Brouwer, D. (1984), 'Hoe vrouwelijk is een hoofd? Over de vorming van vrouwelijke beroepsnamen in het Nederlands'. In: G.J. de Haan e.a. (red.), *Van periferie naar kern*. Dordrecht: Foris, 11-27.

Caluwe, Johan de (1994), 'Is een vrouwelijke ingenieur een ingenieus? Over de vervrouwelijking van functiebenamingen in het Nederlands'. *Nederlands van nu*, 51-54.

Caluwe, Johan de (1999), 'Stereotiepe voorstellingen bij functienamen'. [*vakTaal*], *Tijdschrift van de Landelijke Vereniging van Neerlandici* 12 (4), 6-8.

Gerritsen, Marinel (2001) 'Changes in professional terms in the Netherlands: Anglicisation and the neutralisation of gender'. In: Ton van der Wouden & Hans Broekhuis (eds.), *Linguistics in the Netherlands 2001*. Amsterdam: Benjamins.

Gerritsen, Marinel (te versch.) 'Language and gender in Netherlands Dutch: Towards a more gender-fair usage.' In: Hadumod Bussmann & Marlis Hellinger (eds.), *Gender Across Languages*, Volume II. Amsterdam: Benjamins.

Marle, J. van (1987), 'Een mythe over het *s*-meervoud'. *Forum der Letteren* 28, 103-107.

Marle, J. van (1990), 'De *-eur/-euse/-trice* trits'. *Spektator* 19, 253-264.

Sanen, Ariane van (1996), 'Dat mens is ook een mens. Over vrouwelijke persoons- en beroepsnamen'. *Jaarboek Instituut voor Nederlandse Lexicologie 1995*. Leiden: INL.

Voor de vorming van nieuwe functienamen kan men ook raadplegen:

Haas, W. de & M. Trommelen (1993). *Morfologisch handboek van het Nederlands*. 's-Gravenhage: SdU.

Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (1997²). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Martinus Nijhoff/Deurne: Wolters Plantyn [1984¹].

Over de geschiedenis van de vervrouwelijkende achtervoegsels:

Koelmans, L. (1978), 'Uit de geschiedenis van de Nederlands achtervoegsels I: over de vorming van vrouwelijke persoonsnamen'. In: P.C.A. van Putte & H.J. Verkuyl (red.), *Nieuwe tegenstellingen op Nederlands taalgebied*. Een bundel opstellen aangeboden aan prof. dr. B. van den Berg. Instituut de Vooys, Utrecht, 57-68.

Mooijaart, M. (1991). 'Morfologische veranderingen in het Nederlands van de dertiende tot de zeventiende eeuw; de vorming van vrouwelijke persoonsnamen'. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 33, 193-213.

Een goede behandeling van de notie 'gemarkeerdheid' is te vinden in:

Battistella, E.L. (1990), *Markedness: The Evaluative Superstructure of Language*. New York: State University Press

In de tekst genoemde woordenboeken:

Grote Van Dale = Geerts, G & T. den Boon (1999), *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*, dertiende, herziene uitgave. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Hedendaagse Van Dale = Sterkenburg, P.G.J. van (red.) (1991) *Van Dale Groot woordenboek van hedendaags Nederlands*, tweede druk. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.

Groene boekje = *Woordenlijst der Nederlandse taal*. Samengesteld door het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in opdracht van de Nederlandse Taalunie (1995). Den Haag: SdU/Antwerpen: Standaard.

Maatschappelijke discussie

- Alphen, I. van (1983), 'Een vrouw een vrouw, een woord een woord. Over de gelijke behandeling van vrouwen en mannen en de consequenties daarvan voor beroepsbenamingen in het Nederlands'. *Tijdschrift voor vrouwenstudies* 14, jrg. 4, 307-315.
- Cohen, H. (1995), 'Alle mensen worden zusters'. *Onze Taal* 64, 3-6.
- Cohen, H. (1997), 'Ministerin, première, bodin ... vrouwelijke beroepsnamen: Zuid versus Noord?' *Onze Taal* 66, 10-13.
- Huisman, J. (1985), 'Sekse-neutrale persoonsnamen bestaan niet'. *Onze Taal* 54, 70-71.
- Niedzwiecki, P. (1995), *Handleiding voor de taalvervrouwelijking. Regelgeving bij de alfabetische lijst vrouwelijke titels, ambts-, beroeps-, graad- en functiebenamingen*. Kabinet van de Vlaamse Minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken.
- Romein-Verschoor, Annie (1981), *Vrouwenwijsheid*. Een bundel kritieken en essays over de vrouw. Verzameld en van aantekeningen voorzien door Claire Rappangé. Met een inleiding van Emma Brunt. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Rubinstein, Renate (1979), *Hedendaags feminisme*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Ruijsendaal, E. (1983), 'Gevraagd... Beroepsnamen in beweging'. *Tijdschrift voor vrouwenstudies* 14, jrg. 4, 300-305.
- Sneller, A. Agnes & Agnes Verbiest (2000), *Wat woorden doen*. Bussum: Coutinho. Hoofdstuk 3: Onderzoek naar taalseksisme, 41-52.
- Verbiest Agnes (1991), *Het gewicht van de directrice. Taal over, tegen en door vrouwen*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- Verbiest, Agnes (1997). *De oorbellen van de minister*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.

Omringende talen/landen

Houdebine-Gravaud, Anne-Marie (red.) (1998), *La féminisation des noms de métiers. En français et dans d'autres langues*. Paris/Montréal: L'Harmattan.

- Communauté française de Belgique (1994), *Mettre au féminin. Guide de féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre*. Conseil supérieur de la langue française, Service de la langue française.
- Braun, Friederike, Anna Gottburgse, Sabine Scesny & Dagmar Stahlberg (1998). 'Können Geophysiker Frauen sein? Generische Personenbezeichnungen im Deutschen'. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. 26, 265-283.
- Gathercole, Virginia C. (1989), 'The acquisition of sex-neutral uses of masculine forms in English and Spanish'. *Applied Psycholinguistics* 10, 401-427.